

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KURAN-I KERİM'DE İLETİŞİM ENGELLERİNİ
İFADE EDEN AYETLERİN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Recep UÇAR

Hazırlayan
Adile BOYRAZ

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI

**KURAN-I KERİM'DE İLETİŞİM ENGELLERİNİ
İFADE EDEN AYETLERİN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Adile BOYRAZ

Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi: Recep UÇAR

MALATYA2019

KABUL ONAY SAYFASI

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**KURAN-I KERİM'DE İLETİŞİM ENGELLERİNİ
İFADE EDEN AYETLERİN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi: Recep UÇAR

Hazırlayan

Adile BOYRAZ

Jürimiz tarafından 26/08/2019... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi (oybirliği) ile başarılı bulunarak Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim, Din Eğitimi Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Doç. Dr. Yusuf BATAR
2. Dr. Öğrt. Üyesi Tuncay KARATEKE
3. Dr. Öğrt. Üyesi Recep UÇAR

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kuran-ı Kerim’de İletişim Engellerini İfade Eden Ayetlerin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yaralandığı eserlerin tamamının metin içinde ve kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Adile BOYRAZ

ÖNSÖZ

İnsan, yaşadığı toplumun maddî ve manevî bütün faaliyetleriyle, iletişim ve etkileşim halindedir. Birey ve toplumla ilgili bütün alanlar, dinin kişisel ve sosyal bir ihtiyaç olduğu konusunda hemfikirdir. Asıl problem fitrî olan bu ihtiyacın etkin ve doğru olarak ne zaman, nerede, nasıl ve ne şekilde karşılanıp sunulacağı hususudur.

Geçmişten günümüze iletişim olgusunun en çok kullanıldığı alanlardan birisi de dindir. Ancak günümüzde toplumumuzda ister kişiler arası, ister kitle iletişimi olsun dinî iletişimin sağlıklı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesinin önünde birçok engel olduğu görülmektedir. Dini tebliğ, eğitim, irşad vb. faaliyetlerde bu engellerin kaynaktan, mesajın muhtevasından, iletişim ortamından, zamanlamadan ve alıcılardan kaynaklı olduğu görülmektedir. Kur'an ayetleri ışığında ele alınan bu konuların etkili ve verimli bir dini eğitimin önündeki iletişim engellerini ortaya koyması adına yapılan bu çalışmanın küçük de olsa katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Din eğitimi ve dinî iletişim konularında yapılan birçok çalışmanın incelenmesiyle birlikte uzun bir süreçte ortaya çıkan bu çalışmanın hazırlık safhasından sonuçlanmasına kadar pek çok kişinin emeği ve katkısı olmuştur. Destek olan herkesi burada anmayı ve şükranlarımı sunmayı bir görev ve borç olarak görüyorum.

Öncelikle tezimin her aşamasını büyük titizlikle inceleyen ve yol gösteren danışman hocam saygıdeğer Dr. Öğretim Üyesi Recep UÇAR'a, araştırma safhasında desteğini esirgemedi, kıymetli vakitlerini ayıran ve önemli katkılarda bulunan Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU'na ve tüm eğitim hayatımda bana olan güvenlerini, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem, babam Ali POLATBAŞ'a, tezimin düzeltme aşamasında katkılarından dolayı zümre arkadaşlarıma, eğitim ve çalışma hayatımda en büyük destekçim, eşim Hamit BOYRAZ'a ve daha zikretmediğim tüm aile fertlerine şükran ve minnetlerimi sunuyorum.

Adile BOYRAZ

Ağustos,2019

ÖZET

Araştırmanın konusu, “Kur’an-ı Kerim’de İletişim Engellerini İfade Eden Ayetlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi”dir. İletişim ve din, insan hayatının her alanını kuşatan ve onun en çok ihtiyaç duyduğu vazgeçilmez alanlardandır. İletişim olgusunu, Kur’an ayetleri ışığında derleyip, doğru anlamak bize kendi varlığımız, din eğitimi ve dinî iletişim hakkında doğru bir düşünce çerçevesi oluşturma fırsatı verecektir.

Araştırma literatür taraması ve değerlendirilmesine dayanmaktadır. Araştırmanın giriş kısmında araştırmanın konusu, problemi, amacı, yöntemi ve sınırları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, iletişim kavramı genel hatları ile ele alınmış; iletişimin önemi, amacı, çeşitleri ve genel iletişim engelleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, dinî iletişim-din eğitimi ilişkisi incelenerek, Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in konuya ilişkin ilke ve yöntemleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, dinî iletişim engelleri, iletişim sürecinin öğeleri esas alınarak ayetler bağlamında değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise; araştırmanın kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre; iletişim sürecinin öğeleri esas alınarak dini iletişim engelleri tasnif edilmiştir. Ayetler bağlamında değerlendirilen bu engeller; kaynak, alıcı, zaman ve ortam engelleri ile mesajın muhtevassından kaynaklı engeller olarak sınıflandırılmıştır. Kur’an ayetleri ışığında ele alınan, dini iletişim engellerinin genel iletişim engelleri ile örtüştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İletişim, eğitim, dinî iletişim, dini iletişim engelleri, din eğitimi.

ABSTRACT

Topic of the research is to “analysing verses of the Quran stating communication obstacles in perspective of religious education”. Communication and the religion are inevitable topics embracing every minute of a person’s life. Studying and grasping correctly the phenomenon of communication in the light of verses of the Quran give us opportunity of creating an accurate frame of thought about our being, religious education and religious communication.

The research bases on literature search and evaluation. Topic, problem, method and limits of the research were mentioned in introduction of the research. In the first section, phenomenon of communication was broadly discussed and put emphasis on importance, aim and types of communication and common communication obstacles. In the second section, by studying the relationship between religious education and religious communication, related methods and principles of Quran and Prophet Muhammad were tried to be analysed. In the third section, by taking elements of communication process as a basis, religious communication obstacles were evaluated in the context of verses of the Quran. The research was briefly evaluated in the conclusion. Henceforth, religious communication obstacles were classified by taking elements of communication process as a basis. These obstacles evaluated in the light of verses of the Quran were classified as obstacles of source, receiver, time and context and obstacles rooted from content of the message. It is observed that religious communication obstacles analysed in the light of verses of the Quran coincide with common communication obstacles.

Keywords: Communication, Education, Religious Communication, Religious Communication Obstacles, Religious Education

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	ii
ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM

1.1. İletişim Nedir?	7
1.1.1. İletişim Süreci	8
1.1.2. İletişim Sürecinin Öğeleri	10
1.2. İletişimin Önemi	18
1.3. İletişimin Amacı	20
1.4. İletişimin Çeşitleri	23
1.4.1. İçsel İletişim (Bireyin Kendisiyle Olan İletişimi).....	23
1.4.2. Bireyler Arası İletişim	24
1.4.3. Kitle İletişimi.....	25
1.5. İletişim Literatüründe Genel İletişim Engelleri	26
1.5.1. Fiziksel, Teknik ve Dış Etkenlerden Kaynaklanan Engeller	26
1.5.2. Psikolojik ve İnsan İlişkilerinden Kaynaklanan Engeller	27

İKİNCİ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ - DİNİ İLETİŞİM İLİŞKİSİ

2.1. Din Kavramı	29
2.2. Din Eğitimi.....	30
2.3. Din - İletişim İlişkisi	33

2.4. İletişimin Din Eğitimi Açısından Önemi Ve Değerlendirilmesi.....	34
2.5. Kur'an-ı Kerim'de İletişim Alanları	38
2.5.1. Allah İle Yaratılanlar Arasındaki İletişim	39
2.5.2. Yaratılanların Kendi Aralarındaki İletişimi.....	48
2.6. Dini İletişimde Bazı İletişim İlkeleri.....	56
2.6.1. Kur'an'ı Kerim'de Bazı İletişim İlkeleri.....	56
2.7. Hz. Peygamber'in Bazı İletişim İlkeleri	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ İLETİŞİM ENGELLERİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Dini İletişimde Kaynak	76
3.1.1. Kaynağın Özellikleri	76
3.1.2. Kaynak İle İlgili Engeller.....	81
3.1.3. Dini İletişimde Alıcı.....	90
3.1.4. Alıcı ile İlgili Engeller	95
3.1.5. Dini İletişimde Mesaj	102
3.1.6. Mesajın Muhtevasından (İçeriğinden) Kaynaklanan Engeller	102
3.1.7. İletişim Engeli Olarak Kur'an'da İnsanın Olumsuz Yönleri.....	106
3.2. Zaman Ve Ortam Engelleri.....	109
3.2.1. Zamanlama Sorunu.....	109
3.2.2. Uygun Ortam ve Mekân Sorunu.....	111
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	117
KAYNAKÇA.....	120

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhisselam
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
Bkn.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör, Edition
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Yay.	: Yayınları
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğeri/-leri
D.İ.B	:Diyanet İşleri Başkanlığı
SDÜİFD	:Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜSBD	:Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Problemi ve Amacı

Bu araştırma, din eğitimi ve öğretimi alanındaki çalışmalara katkı sağlamak üzere iletişim sürecini ve unsurlarını Kur'an ayetleri ışığında ele alıp, eğitim faaliyetlerinde ortaya çıkan etkin ve başarılı bir iletişimin önündeki engellere vurgu yaparak, tespit edilen sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktadır.

İletişim, bütün canlı varlıkların hayatlarını sürdürmede ihtiyaç duydukları karşılıklı mesaj aktarım süreci olup, kişinin duygu ve düşünceleriyle kendisini çevreleyen dünyası arasında kurmuş olduğu bir bağıdır. İnsanlar ancak iletişim sayesinde duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlarını birbirleriyle paylaşabilirler. İletişim olgusu, insan için tabii ve fitri bir gereklilik olup, hayatının her alanını kuşatmıştır. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve üstün kılan şey onun iletişim ile sembolleri ve kelimeleri kullanma yeteneğidir. Bu yetenek sayesinde düşünür, yazar, konuşur, çevresini yeniden şekillendirerek evrenle olan ilişkilerini düzenler.¹

Eğitimde klasik yöntemi benimseyen anlayışta öğrenen-öğreten ilişkisi mevcut iken, iletişim sürecinde her iki tarafın etkin olması söz konusudur. Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bulunan tüm bireylerin, yeni fikirler ve akılcı bilgiler edinmeleri ve kendilerini bu yönde geliştirmelerinin ancak bu şekilde mümkün olacağı görülmektedir. Günümüzde artık şartlar değişmekte, ilimler hızla gelişmekte, buna paralel olarak da insanların ilgi, ihtiyaç ve problemleri de farklılaşmaktadır. Bu nedenle öğrenme amaçlarını gerçekleştirme noktasında en çok üzerinde durulan husus, muhatap kesimin kazanımlarının davranışına uygun metot ve tekniklerin kullanılması ve bunun doğru ve etkin bir yolunun tercih edilmesi zorunluluğudur. Bu durum iletişimin eğitim faaliyetlerinde ve izlenecek yöntem ve metotlarında aktif ve etkin rol aldığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla dinî iletişimin, din eğitimiindeki önemi ve rolü, dinin öğretilmesi ve öğrenilmesinde, dini tecrübe ve değerlerin kazanılmasında büyük bir önemi vardır. Bu nedenle din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinde klasik yöntemlerden çok muhatap kesime yönelik doğru yöntemlerin

¹ Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*, Ankara Okulu, Ankara 2015, s.9.

tercih edilerek etkin ve verimli iletişim yollarının yeğlenmesi gerekmektedir. Din eğitimi disiplini, insan yaşamının en temel konusu olan insanı, yaşamın bütünlüğü içindeki yeri ile ele alır. İnsan hayatının çok önemli bir yere sahip olduğu, hayatın ayrılmaz bir parçası olan dinin eğitimi ve öğretimi de ancak sağlıklı ve verimli bir dinî iletişim ile gerçekleşebilir. Bu sağlıklı ve verimli dinî iletişim ise sistemli bir iletişim ile başlar ve sağlıklı bir iletişim ortamında iletişime giren kişilerin birbirlerinin kişilik yapılarını, çevresel şartlarını, sözlü ve sözsüz dil özellikleri arasında bağlantının kurulması ile ortaya çıkar.²

Kur'an bu gerçeği şöyle ifade eder:

*“Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizi tanımanız (karşılıklı olarak birbirinizle iletişim, tanışım ve bilgi aktarım düzeni içinde hayat sürersiniz diye) için sizleri milletlere ve kabilelere ayırdık.”*³

Teknolojinin hızla ilerlemesiyle artık iletişim araçları mesaj aktarıcı olmaktan çok mesaj üreten ve bununla kitleleri yığın haline getiren bir güç konumuna dönüşmüştür. Dolayısıyla günümüz insanının en büyük problemi de artık sağlıklı iletişim ortamını oluşturamaması ve böylece kendini ifade edememesidir. Bu aksaklıklar ve eksiklikler insanların kendi iç dünyalarını olumsuz bir şekilde etkilerken, sosyal hayatını da sekteye uğratmaktadır.⁴ Bu noktada din eğitimi yapılırken, dinî iletişim faaliyetlerinin daha kaliteli bir noktaya gelmesi ihtiyaç halini almıştır.

Dinî iletişim engelleri konusunun Kur'an ayetleri ışığında ele alınıp konuyla ilgili problem alanlarının belirlenmesi ve bu alanlara çözüm üretilmesi bilimsel açıdan önemlidir. Bu yüzden araştırmamızda *“Dinî iletişim engelleri nelerdir ve bu engeller Kur'an perspektifinde nasıl ele alınmıştır?”* temel sorusu ekseninde aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

1) Genel olarak iletişim nedir ve temel öğeleri nelerdir?

2) Dinî iletişim nedir? Din Eğitimi ile ilişkisi nasıldır?

² Akif Ergin, *Öğretim Teknolojisi*, İletişim Yayınları, Ankara 1995, s.38.

³Hucurat, 49/13.

⁴Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*, Etüd Yayınları, Samsun 1998, s.27-28.

- 3) Dinî iletişimde kaynak ile ilgili engeller nelerdir?
- 4) Dinî iletişimde alıcı ile ilgili engeller nelerdir?
- 5) Dinî iletişimde mesajın içeriğinden kaynaklanan engeller nelerdir?
- 6) Dinî iletişimde zaman ve ortam engelleri nelerdir?
- 7) İletişim engeli olarak Kur'an'da insanın olumsuz yönleri nelerdir?

Bu problemler çerçevesinde çalışmanın temel amacı, din eğitiminde çağdaş iletişim ilke yöntem ve tekniklerinin en etkili ve en verimli bir şekilde Kur'an perspektifinde sunuş yollarının incelenmesi olarak ifade edilebilir.

Araştırmanın Sınırları

Bu çalışmada iletişim, eğitim, din eğitimi, dinî iletişim kavramsal çerçeveyi belirleyen unsurlar olarak ele alınacaktır.

Bilindiği üzere eğitim ve iletişim kavramları oldukça geniş bir alan ile ilgilidir. İletişimde birçok alt alan olduğu gibi (siyasi, askeri, ekonomik vs.) eğitimde de birçok alt alan vardır. Dinî iletişim de çok boyutlu bir konu olmakla beraber, dinî iletişim engelleri, Kur'an ayetleri ışığında din eğitimi açısından sınırlandırılarak değerlendirilecektir. Bundan dolayı özellikle birinci bölümde iletişim ile ilgili bilgilere yer verilirken detaylı bir sunuştan ziyade ana hatları ile bir anlatım tercih edilecektir.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Metot

Araştırma temelde bir literatür taraması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması araştırma çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Literatür;(alan yazın) bir bilim dalının farklı ve çeşitli konularında yazılmış eserlerin tamamını ifade ederken; literatür taraması belirli bir konuda önceden yapılmış çalışmalarda elde edilmiş bilgilerin incelenmesi, önemli görülen hususların gözden geçirilmesi, özetlenmesi ve değerlendirilmesidir.⁵ Araştırılacak konu ile ilgili literatürün incelenmesi, konu hakkında ayrıntılı bilgi edinmede, yeni fikir ve varsayımlar geliştirmede, literatürdeki mevcut boşlukları görmede katkı sağlayacağı gibi araştırmada gereksiz tekrarları da

⁵ İstem Köymen Keser, "Bilimsel Araştırma Yöntemleri" [<http://kisi.deu.edu.tr>].(Erişim:10.06.2019)

önleyecektir.⁶ Bu bağlamda Kur'an perspektifinden iletişim ve engelleri konusunu incelemek için yukarıda sıraladığımız problem ve alt problemlerin ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada ele aldığımız konular; eğitim bilimleri, din bilimleri, psikoloji, sosyoloji ve iletişim bilimlerinin verilerinden yararlanarak Kur'an'ın iletişim anlayışı ve iletişimde kullandığı ilke ve yöntemler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için de çalışmamız literatür taraması ve değerlendirilmesine dayanmaktadır. İlgili eserlerden iletişim konusunu ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra bu konularla ilgili ayetler, çağdaş tefsir çalışmaları ışığında iletişimi, din eğitiminde etkin ve sağlıklı kılabilecek önemli noktaları tespit etmeye yönelik olacaktır. Çalışmada kullanılan kaynaklar konuyu ele alış perspektifimize yardımcı olacak şekilde değerlendirilecektir. Bu noktada araştırmamız giriş başta olmak üzere üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşacaktır. Giriş kısmında genel olarak, araştırmanın konusu, amacı, önemi, problem ve alt problemler, sınırlılıkları, kullanılan yöntem ve metod gibi konular ele alınarak araştırma hakkında genel bilgi verilmeye çalışılacaktır. Araştırmanın birinci bölümünde; iletişim hakkında genel bilgiler verilerek, iletişimin temel öğeleri üzerinde durulacak, iletişim modelleri, iletişimin unsurları ve iletişim engelleri ele alınarak incelenecektir. Bu bölümün şekillenmesinde özellikle iletişim alanında kullanılan literatür kullanılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümü ise, din-iletişim, dinî iletişim-din eğitimi ilişkisinin Kur'an ayetleri ile ele alınıp incelenmesinden oluşur. Kur'an-ı Kerim iletişim ile ilgili konuları araştırmak isteyenler için tahlil ve analiz edilmeyi bekleyen çok önemli mesajlar içermektedir. Bu bölümde ayetler ve yorumları sık kullanılarak modern iletişimin ortaya koyduğu iletişim algısı ayetler perspektifinden yeniden anlamlandırma gayreti içermektedir. Kur'an-ı Kerim'deki iletişim alanları, iletişim ilkeleri genelinde Hz. Peygamber'in bazı iletişim ilkeleri doğrultusunda işlenecektir. Dinî iletişim ilke ve yöntemlerinin din eğitimi açısından değerlendirilmesi de yine bu bölümde yer alacaktır.

Araştırmanın üçüncü bölümünü ise dinî iletişim engellerinin din eğitimi açısından değerlendirilmesi konusu oluşturacaktır. Her türlü iletişimde olduğu gibi,

⁶ Birsan Gökçe, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.104.

dini mesajların aktarılmasına yönelik olarak yürütülen dinî iletişim faaliyetlerinin etkin ve verimli olmanın önünde birçok engel bulunabilmektedir. Yukarıda ifade edilen konular açıklığa kavuşturulduktan sonra dinî iletişimin önündeki engeller, iletişim öğeleri esas alınarak ayetler bütünlüğünde ortaya konmaya çalışacaktır.

Sonuç bölümünde ise araştırmamızda ulaştığımız sonuçların genel bir değerlendirilmesi yapılarak, çözüm önerileri özet olarak verilecektir.

Belirtmek gerekir ki, iletişim genel bir kavram olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle konuyu birçok açıdan incelemek mümkündür. Ancak araştırmamız Kur'an merkezli iletişimi ele alıp, din eğitimi açısından genel bir çerçeve çizmeye yönelik olacaktır.

Daha Önce Yapılan Çalışma ve Araştırmalar

Genel iletişim konusunda yapılan pek çok eser bulunmakla birlikte dinî iletişim alanında da son zamanlarda yapılan birçok çalışma vardır. Bu alanda yapılan çalışma ve araştırmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kaya, "*Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*" adlı çalışmasında fakülte öğrencileri üzerinde araştırma yaparak bu öğrencilerin dinî iletişim ve dinî tutumlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır.⁷

Kasapoğlu, "*Kur'an-ı Kerim ve İletişim*" ve "*Kur'an'da İletişim Psikolojisi*" adlı çalışmalarında insanlar arası ilişkiler ve iletişime Kur'an'ın bakış açısıyla yaklaşarak iletişim engellerine dikkat çekmektedir.⁸

Cebeci, "*Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*" adlı çalışması ile dinin öğretilmesi ve öğrenilmesi yani din eğitimi meselesini iletişim açısından yaklaşarak bunu bir iletişim sorunu olarak ele alıp, konunun sorumluluk boyutuna değinmektedir.⁹

Gümrükçüoğlu, "*Kur'anda İletişim Dili*" adlı çalışmasında; çağdaş iletişim unsurları, şekilleri ve iletişim engellerini değerlendirerek iletişimin hem kişisel hem

⁷Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum*, Etüd Yayınları, Samsun 1998.

⁸Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ı Kerim ve İletişim*, Nursen Yayınları, 2000, İstanbul; *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Malatya 2017.

⁹Suat Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011,

de toplumsal seviyelerdeki önemini belirtmiş Kur'an'da başta Allah ve İnsan olmak üzere bütün varlık alanları ile bu alanlar arasındaki iletişimi ele almıştır.¹⁰

Köylü, “*Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*” Adlı eserinde din iletişim ilişkisi üzerinde durarak dinî iletişimin ahlaki boyutu, organizasyonu ve dinî iletişim çeşitlerini incelemiştir.¹¹

Bayraklı, “*Din ve İletişim*” adlı çalışmasında; dinî iletişimde mesajın Kur'an olması olgusuna dikkat çekerek, kaynak konumunda bulunan din eğitimcilerinin iletişim noktasında sahip olmaları gereken özelliklerine vurgu yapmaktadır.¹²

Kayaalp, “*Dinde İletişim Dili*” adlı eserinde; dinde anlatım dilinin nasıl olması gerektiği üzerinde olması gerekenleri din eğitimi açısından da ele alarak düşünce düzeyinde açıklamıştır.¹³

Batar, “*Kur'an-ı Kerime Göre İletişim*” adlı yüksek lisans çalışmasında Kuran ve iletişim ilişkisini ele alarak Kuran'ın iletişimci boyutunu tahlil etmiş, Kuran'ın öngördüğü iletişim tarzını işlemiştir.¹⁴

Koç, “*Din Eğitiminde Etkili İletişim*” adlı eserinde; çeşitli alanlarda yürütülen din eğitimi çabalarından istenen verimi alabilmek için etkili bir iletişim sürecinin nasıl olması gerektiğini incelemiştir.¹⁵

¹⁰ Süleyman Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014.

¹¹ Mustafa Köylü, *Psiko-Sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları 2015.

¹² Bayraktar Bayraklı, *Din ve İletişim*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009.

¹³ İsa Kayaalp, *Eğitimde İletişim Dili*, Bilge Sanat Yay., İstanbul 2002.

¹⁴ Yusuf Batar, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İletişim* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 1999.

¹⁵ Ahmet Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim* Rağbet Yayınları, İstanbul 2016.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLETİŞİM

1.1. İletişim Nedir?

İnsanın var olmasından bu güne kadar iletişim, pek çok bilim dalının konusu olmuştur. Özellikle insanı konu alan (sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri) bilim dallarının temel konularından biri de iletişimdir. Hem kişisel hem de toplumsal hayat ile ilgili birçok olayın temelinde iletişim olgusu bulunmakla birlikte yeryüzünde yaratılmış canlı ve cansız her türlü varlık arasında bildiğimiz ve bilemediğimiz bir iletişim söz konusudur. İletişim; kişilerin bilişsel, zihinsel, duygusal ve fiili (ameli) tutumlarının şekillenmesinde önemli bir olgudur. İlk çağ dönemlerinde yazının henüz olmamasından dolayı iletişim; ateş, posta güvercinleri, duvarlara çizilen semboller ile gerçekleşirken daha sonraki dönemlerde yazı ile yazılan her türlü kaynak (kitaplar, mektuplar) birer iletişim aracı olmuştur.

İletişim kavramı Latince kökenli “communication” sözcüğünün karşılığıdır. “Communication” ya da “iletişim” kavramı, benzeşenlerin oluşturduğu ortaklık ya da topluluk anlamına gelen bir sözcükten kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bundan dolayıdır ki iletişim, belirli bir coğrafya parçasında aynı doğa şartları içinde varlıklarını sürdürmek için araç ve gereçler bulan, bu konuda çeşitli bilgiler üretmiş bulunan, bunları belirli bir iş bölümü yöntemlerine göre kullanan, kendi aralarındaki bu iş bölümünden kaynaklanan farklılaşmaları haklılaştırmak için çeşitli değerler ve inançlar üreterek toplumun farklı kesimlerini ortak üst kimlikler içinde kaynaştırmayı amaçlayan insanların etkinliği¹⁶ olarak da ifade edilmiştir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan iletişimin birçok tanımı yapılmıştır. Her bilim dalı iletişimi kendi bilim dallarına göre ele alıp açıklamışlardır. İletişim kavramı; sosyoloji, psikoloji, felsefe, eğitim bilimleri, teknoloji gibi bilim dalları tarafından ele alındığında farklı anlamların çıkması da normaldir.

¹⁶Ünsal Oskay, *İletişimin ABC'si*, Der Yayınları, İstanbul 1999, s.16.

İletişim kavramı hakkında birçok araştırma ve inceleme yapılmasına rağmen üzerinde ittifak edilmiş ortak bir formel tanım yoktur. Bunun nedeni ise, pek çokdisiplin ile olan yakın ilişkisi ve her disiplinin onu kendi alanının bakış açısı ile tanımlamaya çalışmasından dolayıdır. İletişim ile ilgili bazı tanımlara bakılacak olursa iletişim;

-İnsanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü olup insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmelere göre değişimlere uğrayan, insana özgü bir olgudur.¹⁷

- İnsan ile başlayan ve insanın kendisini çevresine yönlendirecek, değişen gereksinimlerini karşılayacak şekilde uyarıları ayırt etme gücü ve örgütleme çalıştığı yaratıcı bir eylemdir¹⁸

- Bilgi üretme ve bilgiyi anlamlandırma sürecidir.¹⁹

Bu farklı tanımlardan yola çıkarak denilebilir ki iletişim; bilgi, duygu, düşünce, tutum ve davranışların farklı kanallarla başkalarına aktarımı sürecidir.

1.1.1. İletişim Süreci

Şüphesiz iletişim belirli bazı safhalardan geçerek kişinin bilgi ve beceri edinmesini ve buna göre tutum ve davranışları ile tepki geliştirmesini sağlayan, bireyi değiştiren ve geliştiren bir süreçtir.²⁰

Birey açısından bakıldığında iletişim bir süreç olmakla beraber, şu gerçeği de unutmamak gerekir: İletişim sadece insanlar arasında gerçekleşen bilgi, duygu, düşünce alışverişi değildir. Geniş açıdan bakıldığında kainattaki her bir varlık arasında düzenli ve sistemli bir ilişkinin ve iletişimin olduğu görülecektir. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir: “*Yine O, yedi kat göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yarattı. Rahmanın yaratmasında bir boşluk ve düzensizlik görmezsin. Çevir yüzünü bir bak gözün sana hakir kalacak ve (O'nun yaratmasında hiçbir kusur bulamamanın ezikliği içinde) geri dönecektir.*”²¹

¹⁷ Oskay, a.g.e, s.7.

¹⁸ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ayraç Yayınları, Ankara 1995, s.168.

¹⁹ Üstün Dökmen, *İletişim Çalışmaları ve Empati*, İstanbul 1994, s.15.

²⁰Merih Zıllıoğlu, *İletişim Nedir?* Cem Yayınları 2007, İstanbul, s.94.

²¹ Mülk, 67/3-4.

İletişim bazı aşamalarda gerçekleşmektedir. İletişimi başlatan kaynağın hedefe (alıcıya) olan aşamasında;

- Anlamlandırma,
- Kodlama süreçlerini görmekteyiz.

Geri bildirim kısmında hedeften kaynağa olan aşamada ise;

- Algılama,
- Kod Açma,
- Yorumlama,
- Kodlama,
- Geri bildirim süreçlerini görmekteyiz.

İletişim sürecinin böyle bir işleyişi ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de Peygamber kıssalarından bahseden birçok ayet vardır. Örneğin, Hz. Musa'nın Firavun'a olan çağrısından bahseden ayetlerde bu süreci çok net bir şekilde görebiliriz. "*Kutsal Vadi Tuva'da Rabbi ona seslenmişti: Firavun'a git! Çünkü o çok azdı. De ki: Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın. Ve ona büyük mucizeyi gösterdi. (O ise) hemen yalanladı ve isyan etti. Sonra (inkâr için) olanca çabasını göstererek sırtını döndü. Derhal (adamlarını) topladı ve (onlara) bağırdı. Ben sizin en yüce Rabbinizim! dedi*".²²

Ayete bakıldığında kaynak durumunda olan Hz. Musa, hedef (alıcı) durumdaki Firavun'a mesajını uygun bir şekilde iletmektedir. "Arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece ondan korkarsın."

Sürecin geri bildirim aşamasına bakıldığında Firavun'un ortaya koyduğu tepkiden, kaynağın (Hz. Musa'nın) verdiği mesajı çok iyi algıladığı ve o mesajı yorumladığı ortaya çıkmaktadır. "*O ise hemen yalanladı ve isyan etti. Sonra (inkâr için) olanca çabasını göstererek sırtını döndü.*"²³

²²Nâzi'ât 79/17-24.

²³Nâzi'ât 79/21-22.

“Bırakın beni şu Musa’yı öldüreyim, o da Rabbine dua etsin, çünkü ben, onun sizin dininizi değiştireceğinden veya yeryüzünde bir fesat çıkaracağından korkuyorum.”²⁴ ayetinden de Firavun’un, kaynağın vermiş olduğu mesajı çok iyi algıladığını görmekteyiz.

1.1.2. İletişim Sürecinin Öğeleri

İletişimin nasıl gerçekleştiği, hangi öğeleri barındırdığı konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Bu farklılıklar, iletişimin giderek gelişmesi ve iletişimin ilişkilendirildiği alanların fazla ve çeşitli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki, adına doğrusal model denilen kaynak, mesaj, kanal ve alıcı olmak üzere dört unsuru barındıran bir yaklaşımdır. Buna göre iletişim; bilgi, haber, fikir ve düşüncelerin hedeflenen kişi veya kişilere aktarılmasından ibaret olup aktarılan mesajın doğru bir şekilde alıcıya ulaştığı varsayılır.²⁵ Bu noktada başarılı bir iletişim sürecinden bahsedebilmek için mesajın üretilmesi ve iletilmesi hususunda kaynak, ileti, kanal ve alıcının birbiriyle uyumlu çalışması gerekir. Doğrusal model;

şeklinde sembolize edilir.²⁶

Günümüzde konferans, vaaz gibi bilgilendirme çalışmaları için doğrusal model kullanılmaktadır. Ancak iletişim sürecinde geri bildirim de önemli olduğunu ifade eden araştırmacılar ‘daireysel model’ üzerinde yoğunlaşmışlardır.

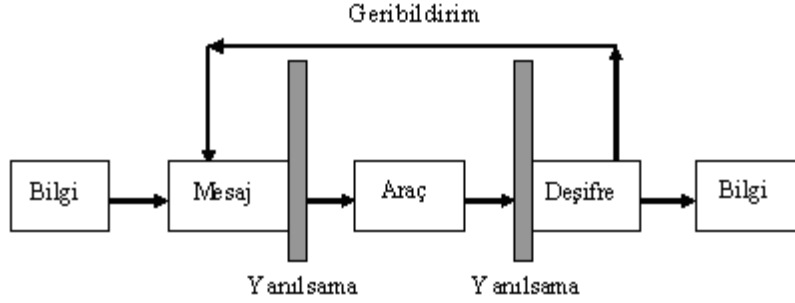
Dairesel modele göre iletişim sürecinin 4 temel unsuru ile birlikte bunlara, mesajın alıcıya doğru ulaşmasını sağlama olan beşinci bir unsur olarak geri bildirim unsuru eklenmektedir. Geri bildirim eklenmesiyle alıcının mesaja verdiği tepkisi devreye girecek, iletişim süreci alıcıda sonlanmayıp devam etmekte olup tekrar başa

²⁴Mü’min, 40/26.

²⁵Suat Cebeci, *İletişim Kavramı ve Modelleri*, Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s.140.

²⁶DenisMcQuail, SvenWindahl, *İletişim Modelleri*, İmge Kitabevi Yayınları, Çev.KoncaYumlu, İstanbul 1997, s.27.

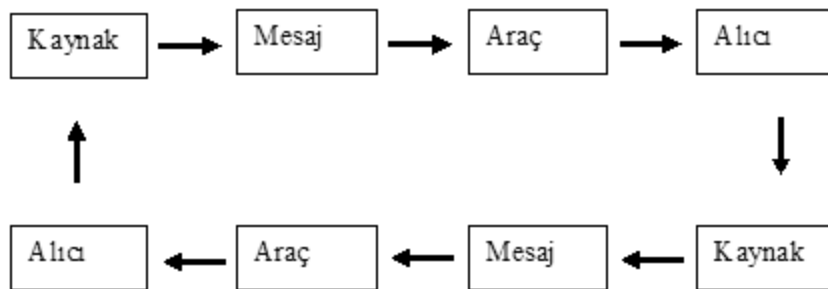
dönerek dairesel bir döngü halini alacaktır. Sillars bu durumu şöyle sembolize etmektedir:²⁷

Yüz yüze iletişimi ifade etmeye uygun olan dairesel sistemin işleyişi, sadece beş unsurdan ibaret olmayıp ‘ bilgi’, ‘ mesaj’, ‘kodlama’, ‘kod açma’, ‘yanılsama’ kavramlarını da içermektedir²⁸. Yanılsama kavramı iletişim sürecinde kodlamadaki başarısızlığı ifade etmektedir.

Doğrusal modelde olduğu gibi bu modelde de, iletişim sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması, belirtilen unsurların doğru, yerli yerinde ve gereklerine uygun bir şekilde kullanılmasına bağlıdır.

İletişimi dairesel kabul edip geri bildirim yeni bir mesaj olarak ifade eden bir görüş daha vardır ki bu da ‘işlemsel model’dir. Bu modele göre iletişimde kaynak ve alıcı taraflar olmayıp her iki taraf aynı zamanda hem kaynak hem alıcıdır. İşlemsel model şu şekilde sembolize edilir:²⁹

²⁷StuartSillars, *İletişim*, M.E.B, Çev: N.Akın, Ankara 1995, s.24.

²⁸ Cebeci, *İletişim Kavramı ve Modelleri*, Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik, s.140.

²⁹DenisMcQuail, SvenWindahl, *İletişim Modelleri*, s.32.

Günlük hayattaki görüşmeler ve insanlar arasındaki ilişkilerde bu tür bir iletişimden bahsetmek mümkündür.

1.1.2.1. Kaynak

Mesajları yaratan kişi, küme, örgüt ya da aygıtı verilen addır.³⁰ Yani kaynak, iletişim sürecinin başlangıcını temsil eder. İletişimde iletinin (mesajın) alıcı üzerinde istenilen etkiyi ya da sonucu oluşturmasında kaynak temel etkidir. Kaynak kişi sadece mesaj üretip ortaya koymakla kalmaz, mesajın aynı zamanda muhataba ve amaca uygun şekilde düzenlenmesini, uygun araçlar seçimini, iletişim düzeninin sağlanmasını, muhatabın geribildirimlerinin cevaplanmasını kısaca iletişim sürecindeki işlerin tamamını yönetme ve kontrol etme yetkisine sahiptir.³¹

Kaynak, bir kişi, grup, kurum, toplum ya da kitle iletişim aracı olabilir. İletişimi başlatan ve iletişim sürecinin işleyişinden birinci derecede sorumlu unsur olan kaynak, bir müzakerede konuşmacı, bir tebliğde sunan, eserde yazar, şiirde şair, kitle iletişim sürecinde ise yayının veya mesajın üretimine katkıda bulunan kişi veya gruplar olabilir.³²

İletişimin kaynak ve alıcı arasında başarılı bir şekilde gerçekleşmesinin en başında kaynağın özellikleri gelmektedir. "Başarılı bir iletişimin gerçekleşmesi için kaynağın hangi özelliklere sahip olması gerekir?" sorusuna farklı cevaplar verilmiştir. Yapılan bir araştırmada insanların bir haber kaynağında aradığı özellikler: bilgili olmak, ilgi çekici olmak, inanılır olmak, dengeli olmak, iyi anlaşılabilir olmak, uzmanlık, saygınlık, sevmek ve esprili konuşmak diye sıralanmıştır.³³ Bununla birlikte mesajın alıcıya etkin bir şekilde ulaşmasında kaynağı etkileyen birçok faktöründe söz konusu olduğu bilinmektedir. Bunlar; kaynağın bilgi düzeyi, kişilik yapısı, iletişim becerisi, çevresel, toplumsal ve kültürel faktörlerdir.³⁴

³⁰ Mutlu, a.g.e., s.172.

³¹ Akif Ergin, Cem Birol, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayınları, Ankara 2000. S.48

³² Ahmet Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2016, s.15-16.

³³ Ergin Birol, a.g.e. S.49

³⁴ Hüseyin Certel, "Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim", *SDÜİFD*, 2008/2, Sayı/21, s.129.

1.1.2.2. Mesaj (İleti)

İletişimdeki en önemli unsurlardan biri de ileti (mesaj)dır. İleti, bir alıcı için uyarıcı görevi gören bir sinyal ya da sinyaller birleşimidir. İletişim sürecinde ileten şey demektir.³⁵

Mesaj, karşı tarafa aktarılmak istenen anlam ve ifadeler bütünüdür.³⁶

Mesaj; kaynağın alıcıyla paylaşmak istediği duygu, düşünce ve davranışları ifade eden sembollerdir. Mesaj, kaynağın semboller aracılığıyla alıcıya aktardığı anlamların bileşkesi olmaktadır.³⁷

Mesajda sembollerin tek başlarına bir anlamı yoktur. Sembollere anlamı kaynak ve alıcı yükler. Eğer kaynağın ve alıcının algıladığı anlamlar birbirine uyumlu ise “sağlıklı iletişim” meydana gelir. Tam tersi durumda kaynak her ne kadar sembol gönderse de eğer alıcı o sembolleri tam olarak anlamlandıramazsa tam bir iletişim gerçekleşmez. Mesaj, mesajı alanlar(muhataplar) tarafından ona yüklenen anlamlardır.³⁸

Mesaj iki türdür: Sözlü iletişim, mantık ve düşünceyi; sözsüz iletişim, duyguları ve ilişkileri en etkili şekilde ifade etme aracıdır.³⁹ Mesajın özelliğine göre iletişim çeşitlenir. Bu anlamda mesajın genel özelliklerine bakmakta fayda vardır.

Mesajın genel özellikleri:

- **Mesaj anlaşılır ve açık olmalıdır.** Anlaşılmayan söz, cümle ve mimiklerden oluşan mesajlar algılanamaz ve iletişim sağlanamaz.

- **Mesaj doğru zamanda iletilmelidir.** Her iletişimin etkinliğinin bir yeri ve zamanı olmalıdır. Mesaj, içeriğine uygun zamanda verildiğinde etkin olur.

- **Düzenli ve sistemli olmalıdır.** Bir konuşma, içerisinde sunulmak istenen mesaj tamamlayıcıları ile birlikte ancak bir bütün oluşturur.⁴⁰ Konuşmada bir bütünün, bütün tamamlayıcıları bir düzen içerisinde verilmelidir.

³⁵Mutlu, a.g.e., s.208.

³⁶Mustafa Köylü *Psiko Sosyal Açından Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s.31.

³⁷ Kaya, a.g.e., s.85.

³⁸Mutlu, a.g.e., s.155.

³⁹ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.24.

⁴⁰Cebeci, a.g.e., s.207.

- **Mesaj hiyerarşik olmalıdır.** Mesajın hiyerarşik olması, aşamalı sıralama denilen tedrici bir usul ile sunulması demektir. Aşamalı sıralamada;

- * Bilinenden başlayıp bilinmeyene doğru,
- * Kolaydan başlayıp zora doğru,
- * Basitten başlayıp karmaşığa doğru,
- * Somuttan başlayıp soyuta doğru sıralanacaktır.⁴¹

- **Mesaj, zengin malzeme ile sunulmalıdır.** İnsanların ilgileri ve kişilikleri farklı olduğundan verilecek olan mesajın herkes tarafından sağlıklı anlaşılabilmesi için başta sözlü dil olmak üzere beden dili, görsel ve duygusal nesnelere hepsi bir bütünlük içerisinde verilmelidir. Alıcının ne kadar çok duyu organına hitap edilirse mesajın başarı ile iletilmesi ve algılanması o derece başarılı olur.

1.1.2.3. Kanal (Araç)

İletişimin önemli öğelerinden biri de kanaldır. Kanal, bir sinyal taşıyan herhangi bir fiziksel araç demektir.⁴² İletişimde kanal farklılıkları gösterebilir. Kanallar fiziksel olabilir (sesimiz, bedenimiz), teknik olabilir (telefon) ya da toplumsal olabilir (okullarımız, gazeteler vb.).⁴³

Yani kanal, mesajın alıcıya iletilmesini sağlayan her türlü araç ve yöntemlerdir.

Kitle iletişim araçlarıyla yapılan iletişimde kaynak ve alıcılar genellikle karşı karşıya gelmezler. Kitle iletişiminde kanal olarak gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi araçlar kullanılır. Bu kanallar aracılığıyla bir tek kaynak, çok sayıda alıcıya geniş bir alan ve zaman içinde ulaşabilir.⁴⁴

İletişimde kanalların farklı olmasını Edgar Dale “Yaşantı Konisi” adını verdiği bir modelle açıklamıştır.⁴⁵

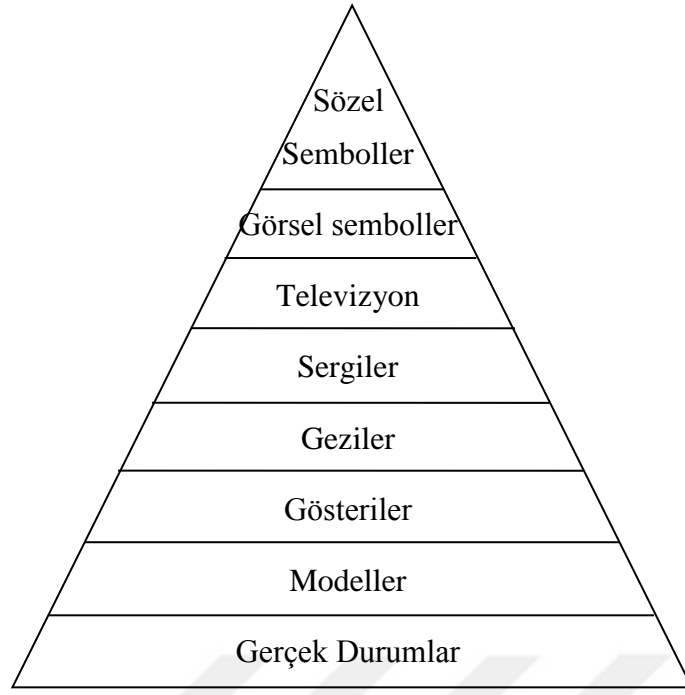
⁴¹Cebeci, a.g.e., s.208.

⁴²Mutlu, a.g.e., s.167.

⁴³Mutlu, a.g.e., s.168.

⁴⁴Cüceloğlu, a.g.e. s.222.

⁴⁵Süleyman Sadi Seferoğlu, *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*, Pegem Akademi Yayınları, 2015 Ankara.S.10.

Yaşantı Konisi.

Yaşantı konisi şu öğrenme ilkelerine dayanmaktadır.

- 1) Öğrenme işlemine katılan duyu organlarımızın sayısı ne kadar fazla ise o kadar iyi öğrenir ve o kadar geç unuturuz.
- 2) En iyi öğrendiğimiz şeyler yaparak-yaşayarak öğrendiklerimizdir.
- 3) Öğrendiklerimizin çoğunu gözlerimizin yardımıyla öğreniriz.
- 4) En iyi öğretim somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru giden öğretimdir.⁴⁶

İletişimin alıcı üzerindeki etkisi, kullanılan iletişim kanalına göre değişiklik arz edebilir. İletişimin tam ve etkili olabilmesinde kanal seçiminin önemli bir yeri vardır.

İletişim kaynak ile alıcı arasında yüz yüze sözlü olarak yapılabildiği gibi, sözsüz ve yazılı olarak da yapılabilir. İletişimin sözlü, yazılı ya da sözsüz oluşuna göre kullanılan kanal ve araçlar değişir.⁴⁷

Sözlü iletişimde mesajlar alıcıya söz yoluyla aktarılır. Sözlü iletişimin de alıcıda etkin olabilmesi için kaynağın ses ile birlikte iletişim tekniklerini, jest ve

⁴⁶Kamuran Çilenti, *Çocuk ve Eğitim, Çocuk ve Kitle İletişim Araçları*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara 1980, s.57.

⁴⁷ Kaya, a.g.e., s.95.

mimiklerini mesaja uygun olarak kullanabilmelidir. Kaynak; konuşma hızını çok iyi ayarlayabilmeli, alıcı ile yüz yüze olmalı ve konuşma öncesinde kendisini çok iyi hazırlamalıdır.

Sözsüz iletişimde ise iletişim, bedenin oluşturduğu işaretlerle gerçekleşir. Jestler, mimikler, oturuş, duruş, el ve kol hareketleri, sözsüz mesajlarla yapılan iletişimdir. Kişiler arasında meydana gelen iletişimde, sözlü ve sözsüz mesajlar aynı anda kullanılır. Yüz ifadeleri, el ve kol hareketleri, bedenin konumları ve sesin yükselip alçalmasıyla gönderilen mesajlar, iletişimde kullanılan mesajların büyük bir bölümünü içine alarak kapsar.⁴⁸

1.1.2.4. Alıcı (Hedef)

İletişim sürecinde göndericinin karşısına konumlanan ve iletilen mesajın ulaşması amaçlanan kategoriye verilen addır.⁴⁹ Alıcı kaynağın sembollere dönüştürdüğü mesajı belli süreçlerde alıp benimseyerek bunlara sözlü veya sözsüz tepkide bulunur.

Alıcıların iletişim konusu hakkındaki ön bilgisi ve tutumu, sosyo kültürel durumu, sosyal statüsü ve saygınlığı, ait olduğu gruplar, alışkanlıkları, mesaj anlama ve yorumlama yeteneği, ilgi ve ihtiyaçları gibi faktörler iletişim sürecinin etkinliğini ve sonucunu etkilemektedir.⁵⁰

İletişim sürecinin işleyişinde, olumlu ya da olumsuz sonuçlar vermesinde alıcı konumunda olan tarafın etkisi ne kadar ise iletişim kaynağının da etkisi o kadardır. Yani “dinleme ahlakı”, “konuşma ahlakından” daha önemlidir şeklinde de ifade edilebilir.⁵¹

Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşebilmesi için kaynakta bulunması gereken bazı özellikler gibi alıcıda da bazı özelliklerin bulunması gerekir. Bunları şöyle sıralayabiliriz;

⁴⁸Cüceloğlu, a.g.e. s.33.

⁴⁹Mutlu, a.g.e., s.23.

⁵⁰ Kaya, a.g.e., s.98.

⁵¹ Yusuf Batar, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İletişim”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 1999 ,s.23.

- **İletişime açık olma:** İletişim sürecinin işleyişinde olumlu sonuç alınabilmesi için alıcının iletişime açık ve istekli olması gerekir. Şayet alıcı kaynağın gönderdiği mesaja istekli değilse mesaj algılanamayacaktır. İletişimde verilen mesajın doğru algılanmasında kaynak kadar alıcının da sorumluluğu vardır. Dinleyici; zihni melekelerini, anlama ve kavrama yeteneklerini mesaja yöneltmedikçe mesaj ne kadar başarılı sunulmuş olursa olsun doğru olarak algılanamaz.⁵²

- **İletilen mesajı almada ve aktarmada seçici olmak:** Mesajın alıcısı insanların kişiliklerini, hayatlarını, geleceklerini ilgilendiren konularda kulağına gelen iletilere hemen dikkatini verip iletinin içeriğini özenle karşılayıp değerlendirmeksizin kesin doğruymuşçasına başkalarına aktarma yolunu seçmemelidir.⁵³

1.1.2.5. Geri Bildirim

Bir göndericinin iletişime alıcı tarafından gösterilen tepki ilk mesaja tepki olarak beklenen ve yorumlanan ikinci tür iletişimdir. Genellikle göndericiye iletilen ve fiilen ulaşan tepkiler geri bildirim olarak ifade edilir.⁵⁴

İletişim sürecinin son ayağı geri bildirimdir. Kaynağın gönderdiği mesajı alıcının alıp almadığını, almışsa tepkisinin ne olduğu hakkındaki her türlü bilgi geri bildirim sürecini oluşturur. Eğer alıcıda amaca uygun bir etki yaparsa geri bildirim “olumlu” olarak nitelendirilir. Ancak tam tersi durumda ise geri bildirim “olumsuz” olarak nitelendirilir.

Geri bildirim olumlu ya da olumsuz olsun, iletişim sürecinin önemli bir unsurdur. Bu unsur olmadığı zaman iletişim gerçekleşmeyebilir veya etkili olmayabilir. Geri bildirim sayesinde verilmek istenen mesajın ne derece anlaşıldığı ne derece kabul ya da reddedildiği test edilmiş olup geri bildirim gönderilen mesajın doğruluğu ya da etkinliği konusunda bir kontrol etme aracı olarak bakılabilir. Dolayısıyla geri bildirim hiçbir zaman ihmal edilmemelidir.⁵⁵

⁵² Süleyman Gümrükçüoğlu, *Kur'an'da İletişim Dili*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014, s.71.

⁵³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, Nursan Yayınları, İstanbul 2000, s.111.

⁵⁴ Mutlu, a.g.e. s.110.

⁵⁵ Gümrükçüoğlu, a.g.e., s.79.

1.2. İletişimin Önemi

İletişim bireylerin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarını ifade edebilmeleri, haberleşebilmeleri ve sosyal açıdan toplum içerisinde her türlü ilişkilerini kurmaları için gerekli olup bu noktada oldukça önemlidir. Hava ve su bir insan için nasıl hayati bir yere sahipse, iletişim de öyle bir yere sahiptir.

Toplumsal bir varlık olan insan için iletişim hayatın anlamlandırılmasıdır. İnsanların en büyük çabası kendini anlatmak ve karşısındaki insanları anlamlandırmaktır. İletişim birey için hem psikolojik hem de sosyolojik temel bir ihtiyaçtır. Birey bütün çevresiyle iletişim içinde olmaya yaradılışı (fıtratı) gereği muhtaçtır. Yani bireylerin fert olarak çevreleriyle ilişki içerisinde olması, etrafında olup biteni anlaması gibi fitri bir eğilimleri vardır. Çevresi ile ilişki halinde olmayan insanın varlığını sürdürmesi, kendini tanıyıp geliştirmesi mümkün değildir.

İletişimin hem kişisel hem de toplumsal bir süreç olduğunu ifade eden Doğan Cüceloğlu devamında şöyle der: *İnsan ilişkileri içinde sürekli yeniden tanımlanan bir varlıktır, diğer insanlarla hiç ilişkisi olmayan bir insan düşünülemez. Başka bir deyişle, demokratik toplum yaratabilmek için önce bireylerin kendi günlük yaşamlarında, diğer kişilerin görüşlerine saygılı ve hoşgörülü olmayı öğrenmeleri gerekir. Bu amaçla geliştirilmiş yeni iletişim becerileri hem bireyin hem de toplumun yaşamına zenginlik ve saygınlık getirir. Bir insanın ilişkilerinin niteliği, o insanın yaşamının kalitesini de belirler.*⁵⁶

Çevresiyle yeterli bir iletişim kurmayan insan sorunludur. Bu tür insanın anlamlı bir hayat sürdürmesi mümkün değildir. Bu durumdaki insanlar, biyolojik olarak yaşıyor olsalar da ruhen canlılıklarını yitirmiş durumdadırlar.⁵⁷

Günümüzde toplum içerisindeki ayrışmaların, çoğu zaman şiddete varan çatışmaların temelinde iletişimsizliğin olduğu görülmektedir. Günümüzün çağı artık enformasyon ve teknoloji çağı olarak nitelendirilmektedir. Enformasyon çağına adını veren bilginin yaygınlaştırılması ancak iletişim ile mümkün olur.

⁵⁶Cüceloğlu, a.g.e. s.13.

⁵⁷Batar, "Kur'an-ı Kerim'e Göre İletişim", s.57.

Özellikle örf ve adetlerine sıkı sıkıya bağlı ülkemizde doğudan batıya doğru ilerlediğimizde iletişim araçları kuvvetli olsa da kişiler arasındaki bağ giderek zayıflamaktadır. Şehirleşmeyle beraber insanlar birbirlerine daha da yabancılaşmaktadır. Apartmanlaşma kültürüyle beraber aynı sitede yaşayan insanlar bile birbirini tanımamaktadır. Artık yapılan her şeye şüpheyle yaklaşma, içe kapanma, toplumsal ilişkilerde bir yalnızlaşma, insanların birbirlerini anlamama hastalığı giderek yaygınlaşmaktadır. İnsanların birbirlerinden bu kadar kopuk olması beraberinde küçük sorunların bile büyümesi, çıkar çatışmalarının artması, toplum içi dengelerinde bozukluğun görülmesini ve şiddete eğilimli insanların giderek artmasını beraberinde getirmiştir. Enformasyon çağı olarak nitelendirilen bu dönemde insanların özlenen model insan olma özlemi ancak sağlıklı bir iletişim ile mümkün olur.

Dinlerin sonuncusu olan İslam dininin yayılması sürecine baktığımızda bu hızlı yayılmanın, ne güç kuvvetle ne silahla ne de zorbalıkla olduğu görülür. İslam Hz. Peygamber'in samimiyeti, merhameti, hoşgörüsü ve çok iyi bir iletişimci olması sayesinde hızla yayılmıştır. Hz. Peygamber'in insanlar ile olan iletişimlerini hadislerinde görmek mümkündür; Sen mü'minleri merhamette, birbirini sevmeye, yumuşak davranmada bir bedenın uzuvları gibi görürsün, nasıl ki bedenın bir uzvu hasta olduğu zaman diğer bütün uzuvlar acı ve elem duyarsa bir mü'mine bir dert ve musibet geldiğinde diğer bütün müminler onun derdiyle dertlenir, onun musibetini paylaşırlar.⁵⁸

Resulullah'ın bu ifadelerinden, kişiler arası ilişkilerin ve iletişimin nasıl olması gerektiği açıkça ifade edilmektedir.

Yine Hz. Peygamber'in "Veda Hutbesi"nde dile getirdiği önemli konuların daha sonraki orada bulunmayanlara iletilmesini o anki dinleyicilerden istemesi, Hz. Peygamber'in iletişim yönünün ne kadar zengin ve ileriye dönük olduğunu bize göstermektedir.

Her şeyden önce bir Peygamber olarak 23 yıllık davet ve tebliğ faaliyetleri, iletişim çabaları olarak değerlendirilebilir. Diğer peygamberler gibi o da en sert

⁵⁸Sahihi Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Sayı:123-9, Mütercimi ve Şerhi, Kâmil Miras, C.12, Hadis no:1976, s.128.

muhallifler dâhil olmak üzere her seviyeden ve kesimden insanla çok sıkı bir iletişim kurma gayreti içinde olmuştur.⁵⁹

Kur'an-ı Kerim'de ayetler, peygamberlerin kavimlerine karşı olumsuz durum ve zamanlarda bile iletişimini kesmediklerini ifade eder.

*“Nuh dedi ki: Rabbim! Doğrusu ben milletimi gece gündüz çağırdım. Fakat benim çağırمام, sadece benden uzaklıklarını artırdı. Doğrusu ben senin onları bağışlaman için kendilerini her çağrışımında parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler, büyüklendikçe büyüklendiler. Sonra doğrusu ben onları açıkça çağırdım. Sonra onlara açıktan açığa gizliden gizliye söyledim.”*⁶⁰

1.3. İletişimin Amacı

İnsanlarda iletişim kurma gereksiniminin fitri olduğunu daha önce belirtmiştik. İnsanların içinde buldukları değişik sosyal grupların özelliklerine göre iletişimin amacı değişir. İnsan, iletişim vasıtasıyla sosyal çevresi ve kendi yaşamında etkin olmak ister. İletişimin amacı kişiden kişiye değişse de asıl amaç çevre üzerinde etkin olmak, karşısındakilerde davranış oluşturmak, tutum değiştirmek ve geliştirmektir. Şüphesiz insanlar buldukları iletişim eyleminde bilgilenecek, ikna etmek, bilgilendirmek, yönetmek, bilgi ve beceri iletmek, sorun çözmek gibi hedefleri gerçekleştirmek isterler. Kısa kısa iletişimin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz;

- **Var olmak:** Toplumsal bir varlık olan insan diğer insanlardan ayrı bir şekilde yaşayamaz. Toplumsal yaşamın işleyişi, insanın diğer insanlarla iletişimini zorunlu kılar. Her insan kuracağı kişiler arası iletişimle kendi varlığının anlamını algıladığı gibi yine kişiler arası iletişim ile yaşamın amacını belirler. Var olmanın temel amacı düşünce, duygu ve davranışları ile beğenilerek kabul edilmiş insan kimliğinin yarattığı saygınlık ve var olmanın anlamını ortaya koymaktır.

- **Bilgi vermek ve almak:** Kendimizi çevremize tanıtmak veya içinde bulunduğumuz şartlar ve durum hakkında bilgi iletmemiz ya da bilgi almamız iletişimin bilgi amaçlı kullanıldığının göstergesidir. İletişimin bilgi verme amacı

⁵⁹Batar, “Kur'an-ı Kerim'e Göre İletişim” s.62.

⁶⁰ Nuh 71/5-9.

haberlerin, bilgilerin, görüşlerin toplanarak bunlardan yararlanılmasına olanak sağlamaktır.

Kur'an insanlara belli değer ve ilkeleri önerirken öncelikle bu değerlerin bilgisini haber vermeyi, bildirmeyi amaç edinmiştir. İnsanlara Allah'tan mesaj getiren peygamberler bilinmeyen gerçekleri, özellikle de yalnız vahiy yoluyla bilinebilecek hakikatleri öğretmişlerdir.⁶¹

*“Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitabı ve hikmeti getirip size bilmediklerinizi öğreten bir elçi gönderdik.”*⁶²ayetinde Bayraklı, eğitim ve öğretimin birlikte zikredildiğini ifade ederek Peygamberlerin gönderilmesiyle birlikte sapıklık içinde olanların nasıl Allah'a yakın kullar haline geldiklerini bu köklü değişimde insanlara Allah'ın ayetlerini okumak, onları arındırmak, kitabı ve hikmeti öğretmekle mümkün olacağını belirtmektedir.⁶³

*“Hani Musa ailesine şöyle demişti: Gerçekten ben bir ateş gördüm (Gidip) size oradan bir haber getireceğim.”*⁶⁴

- **Paylaşmak:** İnsanın sosyal bir varlık olması onun sahip olduğu her türlü bilgi, duygu ve düşünce sistemlerini, inançlarını, tutum ve davranışlarını paylaşmasını zorunlu kılar. Paylaşmak bu yönüyle çift taraflı bir iletişim sürecidir. İnsan bir taraftan bilgiyi alırken diğer taraftan bu bilgiyi paylaşmaktadır. Bu durum sosyal hayatın bir gerekliliğidir. Yaşam bilgisini üreten insan bu bilgiyi paylaşmadıkça kendi varlığını hissedememektedir.

- **Etkilemek:** Sosyalleşmek-sosyalleştirmek ve etkilemek için iletişim gerçekleşir. Kişi iletişim kurduğu kişiyi kendi isteği yönünde etkilemeye çalıştığı gibi, karşı tarafın etkisi altında da kalabilmektedir. Etkilemek kişisel olabileceği gibi toplumsal da olabilir. Siyasi liderlerin hedef kitlelerinin, kendi siyasi görüşlerine yöneltmek için yapmış oldukları her türlü etkinliği iletişimin etkileme amacına örnek verebiliriz.

⁶¹Kasapoğlu, a.g.e, s.82.

⁶² Bakara 2/151.

⁶³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'anTefsiri*, İstanbul 2002,C:2,s.302

⁶⁴Neml 27/7.

Kur'an'ın “iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak” kavramıyla temellendirmeye çalıştığı toplumsal görev, başka inanış ilkeleri olmak üzere davranış kalıplarının toplum bireyleri arasında yayılmasını öngörmektedir. Doğru inanışın, iyi ve güzel davranış kalıplarının öğrenilmesi, benimsenmesi ve eyleme dönüştürülmesi amacıyla toplum bireyleri arasında her zaman açık ve işler vaziyette tutulması istenen bir iletişim faaliyetlerinin gereğini vurgular.⁶⁵

“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan bir topluluk olsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”⁶⁶ ayeti iletişimin etkileme ve yönlendirme amacını açıkça dile getirmektedir.

- **Eğlendirmek:** Eğlenmek ve eğlendirmek insanların iletişim aracılığı ile diğer insanlarla iyi vakit geçirmesini amaçlamaktadır. Günümüzde zaman zaman eğlendirmeye olumsuz anlamlar yüklense de, bu iletişim amacına tamamen olumsuz bir anlam yüklemek doğru değildir. Özellikle eğitimde geline son noktayı düşünürsek eğlendirerek eğitim, güldürürken düşündürme vs. yollar ile bilgilendirme, yönlendirme, etkileme her geçen gün önem kazanmaktadır.

- **Gereksinimleri Gidermek:** İnsanlar hayatlarını devam ettirebilmek için temel gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde belirttiği gibi insanlar önce fizyolojik (yemek, içmek, barınmak) ihtiyaçlarını giderirler. Fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan insan bir sonraki adımda psiko-sosyal ihtiyaçlarını karşılar. Fizyolojik ihtiyaçlar hayatta kalmasını sağlarken psiko-sosyal ihtiyaçlar bizi hayata bağlar. Biri var olmaktır, diğeri ise var olmayı anlamlı bir şekilde sürdürmeyi hedeflemektedir. Psiko-sosyal ihtiyaçlar korunma ve güvende olma, ait olma, sevme-sevilme, saygınlık, kendini gerçekleştirme. Bu ihtiyaçların birçok aşamasında kişinin iletişim kurması gerekmekte, böylece iletişim kurma yolu ile ihtiyaçlarını karşılayarak hem fizyolojik hem de psiko-sosyal açıdan doyuma ulaşmaktadır.

Bunlar gibi daha birçok amaçla insan iletişim eylemini gerçekleştirir. Bunların yanında iletişimin temel hedefi “anlaşmak”, “kendini ifade etmek”, “tanışmak”,

⁶⁵ Kasapoğlu , a.g.e, s.83.

⁶⁶ Ali İmran 3/104.

“problem çözmek”, “üretmek”, “paylaşmak”, “iletmek”, “haberdar etmek”, “varlığını hissettirmek”, “anlamak”, “anlamlandırmak” olarak sıralanabilir.

Bütün bunlara bakıldığında iletişimin insan için hayati bir faaliyet olduğu görülmektedir. Sosyal hayatın devamlılığı kişiler arası iletişimi zorunlu kılmaktadır. Her insan kuracağı ilişkiler bağlamında varlığını anlamlandırır. İnsanın varlığını anlamlandırması ancak iletişim ile mümkün olur.

1.4. İletişimin Çeşitleri

İletişimi, nitelikleri bakımından çeşitli yönlerde sınıflandırmak mümkündür. Mesela; kullanılan kanallara göre görsel, işitsel, dokunma ile iletişim; kullanılan kodlara göre sözlü, yazılı, sözsüz iletişim; içerik bakımından sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel iletişim gibi tasnif etmek mümkündür. Ancak burada hepsini açıklamak mümkün olmayacaktır. Buradaki sınıflandırmalardan daha çok insanı temel alan iletişim çeşitlerine kısaca değineceğiz. Bunu da üç başlık altında inceleyebiliriz.

1.4.1. İçsel İletişim (Bireyin Kendisiyle Olan İletişimi)

Simgelerin bir kişinin içinden dışa vurulmayacak şekilde sırf kendi içinde üretimi, iletilmesi ve yorumlanması, insanın kendi içinde kendisiyle kurduğu iletişimi (insanın kendi benliğiyle iletişimi)dir. Bir insanın düşüncesi, duygulanması, iç gözlem yapması, kendi kendini sorgulaması içsel iletişim olarak değerlendirilebilir. Çevresiyle iletişim halinde olan insan aynı zamanda kendi kendisiyle de iletişim halindedir. Çünkü kişi çevresiyle iletişime geçmeden önce alıcıya vereceği mesajı önce kendi içinde oluşturur. Söz gelimi Yunus Emre'nin “Bir ben vardır bende, benden içeri” dediği ben kişinin kendisi ile olan iletişimini açıkça ifade etmektedir.⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'den bahseden ayetlere bakıldığında içsel iletişimi görmek mümkün olacaktır.

“İşte böyle, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyor ki yakîn sahiplerinden olsun, gece bastırınca bir yıldız görmüş ve demişti ki: “Bu benim

⁶⁷Mutlu, a.g.e., s.176.

Rabbimdir”. Fakat yıldız kayboluverince “Ben kaybolup gidenleri sevmem” demişti. Ardından Ay’ı (etrafa aydınlık saçarak) doğar görünce: “Bu benim Rabbim demiş, fakat o da kayboluverince “And olsun” demişti. “Eğer Rabbim, beni doğru yola erdirtmezse gerçekten sapmışlar topluluğundan olurum.”⁶⁸

Bu ayetlerde İbrahim Peygamber Allah’ın elçisi olarak görevlendirilmeden önce onu gerçekliğe götüren düşünce şekli ifade edilmektedir. Aklını ve gözlemini doğru bir şekilde kullanabilen insanın, İbrahim Peygamber gibi Allah’ın birliği hakkında bilgi sahibi olabilecek bir imkânın olmadığı, şirkin egemen olduğu bir çevrede doğup büyümüş olsa da hakikate ulaşabileceği ortaya konmaktadır. Tek şart, kişinin tabiatındaki olguları doğru olarak gözlemleyip onlar üzerinde dikkatlice düşünmesi ve bağlantılı, mantıklı bir düşünce zinciriyle gerçeğe ulaşmak için aklını kullanmasıdır.⁶⁹

“Kendi kendilerine Allah’ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları gerçek olarak ve belirli bir süreç için yarattığını düşünmezler mi?”⁷⁰

“Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken Allah’ı ararlar; göklerin ve yerin yaradılışını düşünürler: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, sen münezzehsin, bizi ateşin azabından koru.” derler.⁷¹

1.4.2. Bireyler Arası İletişim

İki kişi arasında, genellikle yüz yüze ilişki şeklinde gerçekleşen iletişimdir. Bu iletişim bağlamı ya fiziksel olarak aynı uzamı paylaşan iki kişinin ilişkisi biçiminde gerçekleşir (yüz yüze ilişki) ya da farklı uzamlardaki iki kişi arasında (örneğin telefonla) mesaj alışverişi şeklinde gerçekleşir.⁷²

Bir iletişimin bireyler arası iletişim olarak ifade edilebilmesi için, iletişime geçenlerin bir fiziki yakınlık içinde yüz yüze olması veya bir kanal aracılığıyla karşı karşıya olması ve mesajların sözlü ve sözsüz nitelikte olması gerekir. Kur’an-ı Kerim’de anlatılan birçok kıssa²da bireyler arası iletişimi görmek mümkündür.

⁶⁸En’am 6/75-77.

⁶⁹Ebu’l Âlâ Mevdûdî, *Tefhimu’l Kur’an* c: 1, s.568.

⁷⁰Rum 30/8.

⁷¹Al-i İmran 2/191.

⁷²Mutlu, a.g.e., s.175.

“Çok geçmeden o iki (kadın)dan biri (utana utana) yürüyerek ona geldi. Babam, bizim için sürüleri sulamama karşılık olarak sana mükâfat vermek üzere seni davet etmektedir” dedi. Bunun üzerine ona gelip de olup bitenleri anlatınca o: “Korkma” dedi. “Zalimler topluluğundan kurtulmuş oldun.” O kadınlardan biri dedi ki: “Ey babacığım. Onu ücretli olarak tutuver; çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı gerçekten o kuvvetli, güvenilir biridir. (Babaları) dedi ki: “Doğrusu ben, sekiz yıl bana hizmet etmene karşılık olmak üzere şu iki kızımдан birini sana nikâhlamak istiyorum. Şayet on yıla tamamlayacak olursan artık o da senden. Ben sana zorluk çıkarmak istemem, beni de inşallah salih olanlardan bulacaksın. (Musa) dedi ki: “Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olmaz. Allah da, söylemekte olduklarımıza vekildir.”⁷³

Kıssa da geçen diyaloglara baktığımızda yukarıda saydığımız bireyler arası iletişimin tüm aşamalarını görmek mümkündür. Söz konusu iletişime katılan kişiler arasındaki fiziki yakınlık, yüz yüze ve karşılıklı mesaj alışverişi ve sözlü bir iletişim görmekteyiz.

1.4.3. Kitle İletişimi

Kitle iletişimi, “Birtakım bilgilerin ve sembollerin hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecidir.”⁷⁴

İnsan sosyal ilişkileri ile var olan sosyal bir varlıktır ve insanın olduğu her yerde bir iletişim vardır. Kişi konuşmasa ve eylemde bulunmasa dahi yine de çevresi ile iletişim halindedir. Sözelimi bir cenazede hiç kimsenin konuşmaması bir mesajdır. Dolayısıyla insan her durumda iletişim halindedir, ya kaynak ya da alıcı konumdadır.

Kitle iletişiminin bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Kitle iletişiminin izler kitlesi görece geniştir,

⁷³Kasas 28/25-28.

⁷⁴Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1996, s.28.

- İzler kitle, çeşitli toplumsal kümelerden gelen değişik ve çeşitli niteliklere sahip insanlardan oluşan ayrı türden bir topluluktur,
- İzler kitle, kimliksiz bir topluluktur; yani izler kitle üyesi ve iletişimci genellikle birbirlerini kişisel olarak tanımazlar,
- Kitle iletişimi kamusaldır, yani içeriği herkese açıktır,
- Kitle iletişim araçları kaynaktan uzakta bulunan, birbirlerinden de ayrı olarak konumlanmış çok sayıda insanla aynı anda ilişki kurabilir.⁷⁵

Hız. Peygamber'in İslam'ı tebliğ daveti sırasında, özellikle İslam'ın yayılmasının ilerleyen yıllarında kitle iletişimini zamanın şartlarına göre kullandığını görebiliriz. İslam'a Davet Mektupları bunun açık örneğidir. Yine Hız. Peygamber'in Veda Hutbesi, kitle iletişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Veda Hutbesi'nin bütün insanları ilgilendiren genel bir beyanname olması kitlesel iletişimin en etkili örneğini temsil etmektedir.

1.5. İletişim Literatüründe Genel İletişim Engelleri

Verimli ve sağlıklı bir iletişim sürecinin gerçekleşmesini engelleyen birçok faktör vardır. Bu faktörler; fiziksel, teknik, psikolojik veya sosyal ve örgütsel olarak ifade edilebilir⁷⁶.

1.5.1. Fiziksel, Teknik ve Dış Etkenlerden Kaynaklanan Engeller

1. Mesajın Belirsizliği: İletişim sürecinin ana unsurlarından biri olan mesajın belirsizlikler içermesi, yani mesajın ne demek istediği, alıcıya eksik veya yanlış ulaşması iletişim engelini oluşturur.

2. Kanal İle İlgili Engeller: İletişimde uygun kanal ve aracın seçilmesi, iletinin eksiksiz ve doğru olarak iletilmesini sağlar. İletişim sürecinde kanalların yetersiz olması, araçların uygunsuz seçimi ve yerinde kullanılmaması verimli bir iletişimin gerçekleşmesini engelleyen önemli unsurlardır.

3. Gürültü ve Dil Engeli: Bu tür etkenlerin iletişim sürecinde çok olumsuz yanları olmakla beraber, haberleşmenin doğruluğunu ve güvenilirliğini azaltan unsurlardır. İşitme bozuklukları, dışarıdan gelen sesler, mikrofondaki arıza çevreden

⁷⁵ Mutlu, a.g.e., s.178.

⁷⁶Zeyyat Sabuncuoğlu ve Murat Gümüş, *Örgütlerde İletişim*, Arıkan Yay., İstanbul 2008, s.174.

kaynaklanan gürültüler olduğu gibi, yanlış anlama ve algılama, ön yargılar, inanç ve değer yargıları da gürültü engelini oluşturabilir. Konuya geniş açıdan ilerleyen bölümlerde bakılacaktır. Aynı zamanda dilin karmaşık bir şekilde kullanılması da önemli bir iletişim engelidir. Verimli bir iletişim sürecinde ne kadar basit, yalın ve açıklayıcı bir dil kullanılırsa iletişim de o kadar sağlıklı ve verimli olacaktır.

4. İletişimde Yanlış Ortamın Kullanımı ve Yanlış Zamanlama: İletişim sürecinde iletilmek istenen mesajın, uygun olmayan bir ortam ve zamanda karşı tarafa verilmeye çalışılması iletişimin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olur.

1.5.2. Psikolojik ve İnsan İlişkilerinden Kaynaklanan Engeller

Bu tür engeller kişilerin sahip oldukları duygu, düşünce ve değer yargılarından; onların amaçları, tutum ve davranışları, düşünce yapıları iletişimin konusuna duydukları ilgiye, algılama ve dinleme becerilerinden içinde yetiştikleri ve geliştikleri sosyo-kültürel ortamın farklılığına kadar geniş bir çerçeveye sahiptir.⁷⁷

1. İletişim Amacının Belirlenmemesi: Gönderici mesajını ifade etmeden önce, gerçekleştirmek istediği iletişimin amaçları hakkında net bir fikre sahip olup mesajın ana hatlarını oluşturan iletişimin de açık ve hedefe tam yöneltilmiş olması gerekir.⁷⁸

2. Ön Yargılar ve Tek Tipleştirme: İnsanların kafalarında yer alan kalıplaşmış düşünceler ve algılar ön yargı olarak nitelendirilir. Bu kalıplaşmış düşünceler, kişiler arasındaki iletişimde önemli bir engeldir. Ön yargı gibi bireyler arasındaki iletişim engellerinden biri de tek tipleştirme yani stereotipleştirmedir. Stereotipler; İnsanların mesleği, eğitimi, yaşı, cinsiyeti gibi alanlarda kendini gösterir. Buna göre insanları bu tür gruplardan herhangi birine yerleştirerek tek tip yapmak ve bu grupların özelliklerinin tüm insanlarda olduğunu kabul etmektir. Tek tipleştirme yapılarak ön yargılı bir şekilde insanların sahip oldukları diğer özellikler değerlendirilmeden genelleştirme yapılarak bir sonuca varılması önemli bir iletişim engelini oluşturmaktadır.

⁷⁷ İsmail Türkmen, *Yöneticiler İçin Etken İletişim Modeli*, MPM Yay., Ankara 2000, s.20.

⁷⁸ Sillars, a.g.e, s.33.

3. Görüş ve Algılama Farklılıkları: İletişim sürecini başlatan taraflar aynı görüş ve düşüncede değilse, önemli fikir ayrılıkları varsa, burada da verimli ve kaliteli bir iletişimden bahsetmek mümkün olamayacaktır. Yine yanlış ya da eksik algılamalar da iletişimi başarısızlıkla sonuçlandırır.

4. Sosyo-Kültürel Farklılıklar: Sosyo- kültürel bakımdan farklı olan bireyler birbirlerini anlayamadıklarından dolayı iletinin kodlanmasında ve yorumlanmasında sorunlar olabilecektir. İletişim sürecinin başarıya ulaşması Sosyo-Kültürel değerlerin dikkate alınmasına bağlıdır denebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ - DİNİ İLETİŞİM İLİŞKİSİ

2.1. Din Kavramı

Eğitim ve iletişime konu edindiğimiz din kavramının birçok açıklaması bulunmaktadır. Bilimsel disiplinlerin ilgi alanlarına göre farklı bakış açılarıyla değişik şekillerde açıklanmıştır.

İslami literatürde din dendiğinde genel olarak tevhid ve fitrat esas alınır. Tanımlar bunlara bağlı olarak çeşitlenir. Din, sözlükte "örf ve adet, ceza ve karşılık, mükâfat, itaat, hesap, boyun eğme, hâkimiyet ve galibiyet, hüküm, ferman" gibi anlamlara gelip Allah tarafından konulan ve insanları ona ulaştıran yol olarak ifade edilir.⁷⁹

Yeryüzünde varoluşundan beri insanoğlu, hiçbir dönemde dinsiz yaşamamıştır. İnançsızlık belki bireysel bir tercih olarak var olmuştur; ancak insanların toplum halinde inançsızlığından söz etmek mümkün değildir. Bu özelliğe batılı psikologlar "insandaki inanç tohumları" gözüyle bakarken, İslam bu temel insani özelliği "fitrat" olarak isimlendirmiştir. Hz. Peygamber'in verdiği bilgiye göre insan işte bu fitrat üzere dünyaya gelir, sonra çevresi onu kendi dinlerine yöneltir. Dolayısıyla her insanın kendisini yaratan bir yaratıcının varlığına inanmaya ve bir dini inancı benimsemeye hazır bir şekilde yaratıldığından söz edilebilir.⁸⁰

Eğitim açısından bakıldığında din; insanların inandıkları değerler etrafında geliştirdikleri tutum, davranış ve anlayışların bütünü olarak ifade edilmesidir.⁸¹

Dinin amacı insanların hayatlarını anlamlandırmak ve problemlerini çözmeye onlara yol gösterici olmaktır. Din insanları iyiye, güzele yönlendirerek onların hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmalarını hedefler.

Tarihin her döneminde insanın ve toplumun ilgilendiği ve vazgeçemediği tek kurum dindir. Tarihsel sürece bakıldığında din gerçeğinden etkilenmeyen ve dine

⁷⁹Komisyon, *İlmihal 1, İman ve İbadetler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s.1-2

⁸⁰ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.

⁸¹Cebeci, a.g.e. s.11.

ilgisiz kalan bir toplum görülemez ve bu gerçek insanlık var oldukça böyle olacaktır.⁸²

İnsanların bireysel ve toplumsal hayatını birçok açıdan etkileyen din, insanlarda bir dini kültürün oluşmasını sağlamıştır. Bu yüzden insanlardaki davranışların çoğunda dine yönelik argümanlar bulunmaktadır. Yaşama süreci içinde insan, hayatını içinde bulunduğu dini kültüre göre de şekillendirmek ve anlamlandırmak istemektedir.⁸³

Dolayısıyla dini en kısa ve kapsamlı bir ifade ile “İnsan-Allah ilişkisi” şeklinde tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle din “insanın kayıtsız şartsız var olan mutlak varlığa yönelişi ve onun bu varlık tarafından kuşatılışıdır.”⁸⁴

Kur’an-ı Kerim’de din insan merkezli bir kavramdır. Kur’an-ı Kerim’de din, iman ile olan ilişkisinin fonksiyonelliği bakımından tanımlanmıştır. Kur’an’a göre din bilinmesi, uyulması ve davranışlarda itaat edilmesi gereken Allah’ın mesajlarıdır. İnsanlar dinin varlığından haberdar olmak ve bu dinin gereklerini yerine getirmekle sorumludurlar.⁸⁵ Bu durum, “Din Eğitimi” kavramını ortaya çıkarmaktadır.

2.2. Din Eğitimi

Din eğitimi, din ve eğitim kavramlarından oluşan bir tamlamadır. Din eğitimi tamlamasındaki “eğitim” kavramının en çok kabul gören açıklaması Ertürk’e aittir. Ertürk’e göre eğitim “Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.”⁸⁶ Öz itibarıyla eğitim kişinin fiziksel, ruhsal ve zihinsel boyutu üzerinde etkisi olan bir faaliyettir.

Eğitim nasıl tanımlanırsa tanımlansın kişileri belli amaçlara göre yetiştirme süreci olarak görülmektedir. Bu süreçten geçen kişilerde belli davranış değişikliği oluşmakta ve bu değişiklik kazanılan bilgi, beceri, davranış ve tutumlarla ortaya çıkacaktır.⁸⁷

⁸²Habil Şentürk, *İslami Hayatın Psikolojik Temelleri*, İz Yayıncılık 2013, İstanbul, s.22.

⁸³Şükrü Keyifli, “Eğitim ve Din Eğitimi”, *Çukurova Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, 13/2, s.115.

⁸⁴Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayıncılık 2001, Ankara, s.16.

⁸⁵Şükrü Keyifli, a.g.e., s.115.

⁸⁶Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara 1997, s.12.

⁸⁷Münire Erden, Nurettin Fidan, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul 1998, s.2.

Din eğitimi tamlamasındaki eğitim kavramı genel olarak eğitim ile kastedilen anlamı içerirken dünyada ve ülkemizde yapılan din eğitimi tanımları ya da din eğitimine ilişkin ortaya konan yaklaşımlar dine yüklenen anlamla şekillenmektedir. Birçok din eğitimcisine göre din, insanın kutsalla ilişkisi anlamında ele alınmaktadır. Buna göre yapılan din eğitimi tanımları da insanın Tanrı ile ilişkisini, Tanrının insan için belirlediği kuralların öğretilmesini ve ifade edilmesini öncelemektedir. Dolayısıyla din eğitimi, dini dogmaların ve ritüellerin öğretimi anlamına gelir.⁸⁸

Yılmaz ise din eğitimini şu şekilde ifade eder: “Din eğitimi; dini bilgi ve değerlerin beden, zihin ve duygu gelişimlerinin dikkate alınarak kişilere aktarılması ve onlarda dini biçimlenmenin sağlanması sürecidir.”⁸⁹

Bu tanımlardan yola çıkarak insan, doğumundan başlayarak tüm yaşamı boyunca dinin ve eğitimin işbirliğiyle ahlaki özellikli tutum ve davranışlar geliştirmesi gereken bir varlıktır. Dinin de eğitiminde en temel hedefi insana olumlu ve anlamlı davranışlar kazandırmak, insanın yetişmesine ve gelişmesine yardımcı olmaktır. Dinin insana kazandırmak istediği ahlaki ve değersel davranışlar ile eğitimin kazandırmak istedikleri aynı paraleldedir.

Dinin eğitiminin amacı, insanın fitratında var olan din duygusunun açığa çıkarılması ve geliştirilmesinde ona yardımcı olmaktır. Doğası gereği kutsal bir yaratıcıya inanma eğiliminde olan insanın bu ihtiyacı ancak din eğitimiyle karşılanmış olur.

Din eğitiminin birçok amaç ve görevi vardır. Bunlardan birkaçına bakacak olursak;

- Bireyleri dini bakımdan toplum içerisinde sosyalleştirmek,
- Bireyin kültürlenmesine katkı sağlamaktır. Din eğitimi, bir taraftan kültür korunması ve geleceğe taşınmasına yönelik bir eğilim vermeyi, diğer yandan da bu

⁸⁸Muhittin Okumuşlar, Fatih Genç, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Editör: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.53.

⁸⁹Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2003, s.70.

kültürel varlıkların yeni yetişen nesillere aktarılmasını ve onların kültürlenmelerini sağlamayı hedeflemektedir.⁹⁰

- Bireyin yaşamını anlamlandırmak,
- Bireyin yaşantısında anlamlı öğrenmelerin oluşmasını sağlamak.

Din olmadan Allah sevgisi, Allah korkusu ve her şeyi yaratan yaratıcının bütün davranışlarımızı bildiği ve karşılığını vereceği inancı olmaz. Gelişim psikolojisi ve eğitim üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında bir insanı harekete geçiren ve hareketini, istikametini tayin eden başlıca kuvvetler; ferdi anlayışı, zekası ve bilgi seviyesi kadar belki ondan da öncelikli olarak insanın kendinin de farkına varmadığı hisleri ve heyecanı olmaktadır. Bu his ve heyecanların kontrolü ve doğru mecralara yönlendirilmesi ise ancak din eğitimiyle sağlanmaktadır.⁹¹ Sağlıklı bir din anlayışı ancak sağlıklı bir din eğitimiyle mümkün olmaktadır.

En üst eğitici olan Allah, insan psikolojisinde insanın fitratındaki temel özellikleri de en iyi bilendir. Bunun için insanı neyin, nasıl motive ettiğini en iyi bilecek olan da O'dur. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği şöyle ifade eder: *“Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz, çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”*⁹²

“Din eğitimi insana Allah inancını kavratarak hayatın değerini ve üstünlüğünü fark ettirir. İnsana dünyada ve ebedi âlemde bir anlam kazandırmayı hedefler. İnsana bedeni zevklerini ve ihtiyaçlarını gidermesi yanında ruhunun isteklerini de dikkate almasını öğretir. İman fikri geliştikçe gerçek iyilik ve güzellik kavramlarına da ileri hedefler gösterilmiş olur. İnsanın yeryüzünde yüксеlebileceği kadar yükselmesi gerektiği anlatılarak bu amaca ulaşabilmesi için bütün ruhi ve bedeni gücünü kullanması tavsiye edilir.”⁹³

⁹⁰Süleyman Akyürek, *İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi, Din Eğitimi El Kitabı*, Editör: Recai Doğan, Remziye Ege, s.95.

⁹¹Sait Şan, “Din ve Eğitim”, *Diyanet Aylık Dergi*, Eylül, 2001, s.14.

⁹² Kaf, 50/16.

⁹³Sait Şan, “Din ve Eğitim”, *a.g.m*, s.3.

2.3. Din - İletişim İlişkisi

İnsanın varlık sahnesine çıkarıldığı gün, yalnız din ve dindarlık olgusunun değil aynı zamanda Allah ile kulları arasındaki karşılıklı ilişki ve iletişimin de başladığı gündür. Bir başka ifadeyle din ve dolayısıyla dinî iletişim süreci insanlık tarihiyle başlar.⁹⁴

Dinî iletişim, bir kaynak yoluyla dini mesajların dinleyicilere iletilmesini kapsar. Unsurları ve işleyişi bakımından dinî iletişimin genel iletişimden bir farkı yoktur. Genel iletişim için geçerli olan tüm ilke, kural, teknik ve süreçler dinî iletişim için de geçerlidir. Ancak bütün bunlara ilave olarak dinî iletişimde, dini bilginin yani mesajın özelliğine ve dinin öngördüğü iletişim kaidelerine dair bilgiler yer alır.

Dinî iletişime iletişimin en eski şekli diyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet bu gerçeği doğrulamaktadır: *“Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” (Onlar da) “Evet biz buna şahit olduk.” dediler.”*⁹⁵

Bu ayet, insanlar arasında Allah'ın mahlûkatı yaratmadan önce ruhları yarattığı ve onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna karşılık onların da “Evet” diyerek Allah'ın yüceliğini ve O'na kulluğu kabul ettikleri görülür ki buna “bezm-i elest (kalu-belâ) denir. Buna göre insanın yaratılıştan Allah'ı tanıma ve ona kulluk etme kabiliyeti yani din duygusu verilmiş olup Allah ile kulları arasındaki ilk iletişimde bu şekilde başlamıştır. Ayetten yola çıkarak bu iletişim şeklinin tek yönlü olmayıp Allah'ın hitabına yarattıklarının da cevap vererek geri bildirimde buldukları iki yönlü bir iletişimidir.

İnsanlar ve toplumlar için vazgeçilmez olan dinin olduğu her yerde dinî iletişimin olması kaçınılmazdır. Dinî iletişimin yol göstermek, rehberlik etmek, bilgi vermek istenen doğrultuda inanç ve tutum gerçekleştirmek amacıyla Allah'ın peygamberler vasıtasıyla yarattıklarına ilahi mesajlar göndermesi, onların da bu mesajlara olumlu-olumsuz geri bildirimde bulunmaları esasına dayanır.

⁹⁴ Hüseyin Certel, “Din İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, *SDÜİFD*, Sayı: 21, 2008.

⁹⁵ A'râf, 7/172.

Din; Allah'ın nelere inanacakları, hangi davranışların kendileri için zararlı ve yasak, hangilerinin faydalı ve mübah olduğu, kul olmanın gereği olarak yerine getirmekle mükellef oldukları vazifelerin, Rableriyle ve yaratılmışlarla olan ilişkilerinde uymak zorunda oldukları kuralların dünya ve ahiret saadetine (kurtuluşa) götüren yolların neler olduğu konularında kullarını vahiy yoluyla bilgilendirmesiyle vücut bulur. Bu ise Allah'tan kullarına yönelik bir iletişimi gerektirir. Diğer taraftan da pratikte yaşanan bir dinden bahsedilebilmesi için bu iletişimin içeriğine insanlar tarafından imân, şüphe, inkâr, itaat, isyan vb. olumlu ve olumsuz geri bildirimde bulunulması gerekmektedir.⁹⁶

2.4. İletişimin Din Eğitimi Açısından Önemi Ve Değerlendirilmesi

Eğitim, kişinin gelişme sürecinde, genel kültür ve bilgilerle topluma uygun bir şekilde müşterek değerleri benimseyerek özümlemelerini, kişiliklerini olumlu yönde geliştirmelerini sağlayan her türlü etkinliktir.⁹⁷

Bu etkinliklerin insanların hayatlarında yer edinebilmesi ve yararlı olunabilmesi, belli öğretim programlarına göre gerçekleşmektedir. Dolayısıyla daha önce de ifade ettiğimiz gibi eğitim-öğretimin iletişimden bağımsız olduğu düşünülemez. Eğitimde iletişim sürecinin işleyişine bakıldığında; kaynak konumunda öğretmen, alıcı konumda da öğrenci vardır. Ders içeriği, ders kitabı, müfredat; mesajı temsil etmekte olup, kanal; öğretim süreçleri ya da süreçte kullanılan araç gereçler bütünü ifade etmektedir. Öğrencinin geri dönütleri ise; iletişim sürecini tamamlayan unsurlardır. Öğrenme-öğretme süreçlerinde eğitimcinin öğrencileriyle sağlam bir iletişimde bulunması, öğrencilerin de kendi aralarında da sağlıklı bir iletişim kurmasına neden olacaktır. Öğretmenler öğrencilerinin gözünde sıradan insanlar olmayıp giyinişi, konuşması, tavırları ve kurduğu iletişim şekilleriyle emsal olunan, aynı zamanda okulda, sınıfta ve bulunduğu ortamlarda eğitim yoluyla öğrencilerine iletişim becerilerinin kazandırılmasında da en etkili ve önemli rolü üstlenenlerdir.⁹⁸

⁹⁶Certel, a.g.m, Sayı: 21, 2008.

⁹⁷Cebeci, a.g.e, s.75.

⁹⁸ Erdem, a.g.e., s.234-235.

Öğretim süreci, bilgi ve içeriğin, kaynak-iletken konumunda olan öğreticinin hedef konumunda olan öğrencilerine aktarılma işlemidir. İletişime eğitim açısından bakıldığında öğrenen ve öğreten konumunda olan kişilerin, iletişim süreci içerisinde aktif ve eşit oldukları, karşılıklı alıcı-verici ilişkisine dayandığı görülmektedir. Eğitim süreci içerisine giren bireylerin bu yöntem ile öğretim faaliyetlerinde akılcı ve kararlı bilgi edinmelerinin, fikir ve görüş oluşturmalarının mümkün olduğu bilinmektedir. Bu nedenle öğrenme hedeflerini gerçekleştirme konusu üzerinde durulan önemli husus, kazandırılacak hedef ve davranışa uygun yöntem ve tekniklerin kullanılmasıdır. Dolayısıyla bu doğrultuda yapılan bir faaliyet, etkin bir iletişimi sağlar.

İletişimin önemi, insanların büyük oranda karşılıklı etkileşimine dayalı olan eğitim öğretim faaliyetlerinde kendini daha çok gösterir. İnsan toplumda bir birey olarak kalıtımla getirdiğini etkileşimle geliştirerek yeni değerler ortaya çıkarabilir.⁹⁹Bu anlamda iletişimin eğitimdeki önemi, gerekliliği ve rolü; dinin öğretilmesi-öğrenilmesi ve dinî değerlerin aktarılması, bireyler tarafından kazanılması hususlarında da önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle din öğretimi faaliyetlerinin klasik öğretim çabalarından ziyade, öğretilen konumundakilerine yönelik olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde uyulması gereken doğru yöntemlerin tercih edilmesi ve etkin iletişim yollarının kullanılması gerekmektedir.¹⁰⁰ Eğitim-öğretimde; öğretme-öğrenme işlevinin en önemli sacayağı hiç şüphesiz iletişimdir. Etkili bir iletişimin olmadığı, eğitim-öğretim ortamında istenilen amaca ulaşılamaz. İletişim sürecinde eğitim-öğretim işini gerçekleştiren tüm bileşenler arasında bir örtüşme veya destek olmadığı sürece orada etkili bir öğrenmeden bahsetmek imkânsızdır. Bu nedenle öğrenme-öğretme sürecinde iletişim kriterlerine dikkatle özen gösterilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰¹

Din, mesajlarının bireyler tarafından öğrenilmesi ve öğretilmesini bir görev olarak ön görür. Dinin anlatılması ve öğretilmesi konusu, dinin hem din âlimleri ve din öğreticileri hem de taraftarları aracılığıyla gerek bilgilendirme ve öğretim faaliyeti olarak gerekse de nesilden nesile aktarma faaliyeti olarak kendisini

⁹⁹Tahsin Doğan, *Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber*, Seçkin Yay., Ankara, 2003, s.29.

¹⁰⁰Cebeci, a.g.e., s.76-77.

¹⁰¹Nihat Çalışkan, vd., *Eğitim, İletişim ve Öğretmenin Beden Dili*, Kök Yay., Ankara 2006, s.30.

gösterir. Bu durum yani öğretme ve öğrenme görevi aynı zamanda dini bir sorumluluk olmaktadır.

Din eğitimini dini bilgi, duygu ve değerlerin insanlara kazandırılması olarak daha önce ifade etmiştik. Ülkemizde bu alandaki çalışmalar devlet tarafından örgütlü ve düzenli çalışmalarla yürütülmektedir. Din eğitimi-öğretimi ile ilgili çalışmalar Milli Eğitim Bakanlığı, din hizmetleri ile ilgili işler ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı toplumun ihtiyaç duyduğu ve önem verdiği din eğitimi-öğretimi çalışma ve uygulamalarını, bizzat bu konuda özel yetişmiş görevliler aracılığı ile yürütmektedir. Çeşitli eğitim düzeylerine göre hazırlanmış programlarla yürütülen din eğitimi-öğretimi çalışmaları, etkili iletişim teknik ve metotları da kullanılarak toplumun manevi yönden gelişip biçimlenmesini ve güçlenmesini, toplum bireylerinin huzurlu, sakin, dengeli ve bilinçli olarak yetişmesini hedef almaktadır. Bütün bunlar, toplumumuzda çeşitli şekillerde din eğitimi-öğretimi etkinlikleri ile din hizmetlerinin yaygın olarak yürütüldüğünü göstermektedir. Yaygın olarak yürütülen din eğitimi-öğretimi çalışmaları ile din hizmetleri alanlarındaki dinî iletişim, amaç ve şekil yönünde farklılık arz etmektedir. Din eğitimi faaliyetleri “akademik iletişim” kapsamına girmektedir. Çünkü bu çalışma ve faaliyetler, planlı ve amaçlı bir şekilde bilgilendirmeye, tutum, anlayış ve davranış kazandırmaya yönelik bir faaliyet ve çalışma kapsamına girdiğinden dolayıdır. Bu nedenle bu çalışmalarda akademik iletişim süreci ile onun ilke ve kuralları temel alınacaktır.¹⁰²Yine din hizmetleri kapsamında yer almakla beraber, tamamen bilgilendirme ve öğretme şeklinde yürütülen hutbe, vaaz, irşad gibi faaliyetlerde de akademik iletişim kuralları geçerli olmaktadır.

Ancak din hizmetleri kapsamında yer alan namaz kıldırma, cenaze işlemleri, doğum, ölüm, hastalık, felaket vb. konulardaki yardım ve destek çalışmaları karşılıklı ilişkiye dayandığından bu tür iletişim “ilişkisel-sosyal dinî iletişim” olarak değerlendirilir.

¹⁰² Cebeci, *Din Eğitimi ve Din Hizmetinde Rehberlik*, s.161.

Gerek akademik dinî iletişim olsun gerekse sosyal-ilişkisel dinî iletişim olsun, ilişki ve ilişkilerin şu kaidelere uygun olması verimli ve olumlu dinî iletişim açısından oldukça önemlidir.

- Otoriter ve buyurgan davranmamak,
- Usandırıcı ve bıktırıcı, zorlayıcı olmamak,
- Dostça, samimi ve nazik davranmak,
- Esnek olmak, takıntı ve sabit fikirlilikten uzak durmak,
- Gereksiz ve ilgisiz söz ve davranışlardan kaçınmak,
- Dini grup normları ile çatışma ve uyuşma çabası içine girmemek,
- Eleştirici, sorgulayıcı ve yadırgayıcı davranmamak.¹⁰³

İletişim, dünyanın yaşanırılığını anlamlı kılan ve çevremizdeki insanlarla pay ettiğimiz bir süreçtir. Din eğitiminin ve öğretiminin amaç ve gayesi de dünya ve ahiret hayatını anlamlı kılmaktır. Dolayısıyla bu bağlamda dinin hayatı anlamlı kılması ile iletişimin yaşanırılıığı anlamlı kılması örtüşmektedir. Din eğitiminde insan, her durumda ve şartta çevresiyle ilişki içerisinde. Bu, sosyal ilişki, iletişim ve etkileşim olarak dikkate alınması gereken bir husustur. Çünkü insanın dine bakışı, olumlu ve olumsuz, sıcak ve içten; düşüncelerinin sözlü ve yazılı, duygusal ve nesnel oluşu veya amaçlı ve tesadüfî oluşu, yani kurduğu iletişim durumuna göre din eğitimi alanına önemli bir etkisi vardır. Din eğitimi-öğretiminde amaç, muhataplara dinî değerler çerçevesinde inanç, anlayış ve davranış kazandırmaktır. İşte burada kaynak durumunda olan öğreticinin sadece etkin ve pedagojik bir iletişim ile kalmayıp aynı zamanda ikna edici üslubu kullanması, olumlu ve verimli bir iletişim için gerekli bir husustur. İkna edici iletişimde gaye, iletişim etkinliği sürecinde alıcı durumunda olan kişinin üzerinde fark edilebilir ve gözlemlenebilir etkilerinin olduğunu tespit edebilmektir. Bu sebeple din eğitiminde önemli olan nokta, öğreticilerin ne anlatmak ve aktarmak istediklerinden daha çok, hangi etki ve amaçlarla nasıl bir şekilde aktardıkları önemlidir.¹⁰⁴

Din eğitimi, eğitim-öğretim programları çerçevesinde örgün ve yaygın eğitim ortamlarında yapılmakla birlikte aynı zamanda ailede de önemli bir yere sahiptir.

¹⁰³ Cebeci, a.g.e , s.163.

¹⁰⁴Cebeci, a.g.e. s.77.

Dolayısıyla her eğitim çabası, kendi konumuna uygun iletişim üsluplarını kullanmalıdır.

Örgün ve yaygın eğitim faaliyetleri içerisindeki öğretmenlerin muhatapları doğru iletişim, onlarda din konusunda olan veya olabilecek zihinsel ve ruhsal sorunları da önlemeye ilk ve en önemli adım olacaktır. Aynı zamanda hem sözel, nesnel ve duygusal iletilerinin muhataplarıyla aynı anlamları taşımasında hem de bunları aktarmada kullanacağı iletişimin temel öğelerinde muhataplarıyla uyumlu olmasında iletişimin önemini fark etmelidir. Din eğitiminde kaynak durumunda olan öğretmenlerin dini birliktelik duygusunu da etkin ve başarılı bir iletişim için doğru şekillerde kullanmaları da hem gerçekleştirilen iletişimin başarısı hem de eğitim faaliyetlerinin başarısı için pekiştirici olacaktır.

Genel olarak eğitimde olduğu gibi özelde din eğitimi ve öğretiminde de iletişim sürecini oluşturan temel öğeler her zaman dikkate alınmalıdır. İletişimin amacına ulaşarak olumlu dinî tutum ve davranışlar geliştirilmesinin sağlanmasında bu unsurların önemli etkileri var olacaktır.¹⁰⁵ Dinin öğretilmesi, sorumluluğu büyük maharet isteyen bir öğretme işidir. Bu anlamda ilk olarak dinin doğru ve iyi bilinmesi sonra aktarılacak muhatapların ilgilerini-ilişkilerini, inançlarını, duygularını, öğrenmeye olan tutum ve yaklaşımlarını, zihinsel ve kültürel yapılarını da dikkate alan bir iletişim tarzı bilmeyi ve bu şekilde uygulamayı gerektirir. Bu şekilde bir iletişimde önceki konularda değindiğimiz gibi Kur'an'ın emir, tavsiye ve tasvirleri ile Hz. Peygamber'in telkin, tavsiye ve uygulamaları doğrultusunda karşılığını bulacaktır.

2.5. Kur'an-ı Kerim'de İletişim Alanları

Kur'an-ı Kerim başta Allah-insan iletişimi olmak üzere bütün yaratılmışların iletişim düzenine uygun bir şekilde değinmiştir. Kur'an'ın ayetlerine göre Allah'ın iletişim kurduğu belli başlı varlıklar şöyledir:

- Manevi varlıklar (melekler, cinler ve şeytanlar),
- Diğer varlıklar (hayvanlar, cansız varlıklar).

¹⁰⁵Cebeci, a.g.e, s.161.

Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'deki iletişim düzenini iki alanda toplamak mümkündür.

- 1- Allah ile yaratılanlar arasındaki iletişim.
- 2- Yaratılanların kendi aralarındaki iletişimi.

2.5.1. Allah İle Yaratılanlar Arasındaki İletişim

a. Allah-İnsan İletişimi

Kur'an-ı Kerim'in en temel konusu Allah'ın yarattıkları tarafından bilinmesi ve insanın kurtuluşudur. Bu da ancak Allah-insan arasında gerçekleşen iletişim ile mümkündür. Allah'ın insan tarafından bilinmesi ancak Allah'ın kendini insana bildirmesiyle mümkündür. Allah'ın insanla olan iletişiminde insanın her durumunun Allah tarafından bilinmesi Allah-insan iletişiminin en temel noktasını teşkil eder.¹⁰⁶

Allah ile kulları arasındaki iletişimde vahyin doğrudan Allah'tan insanlara ulaşması şeklinde bir durum söz konusu olamaz. Çünkü ontolojik uyumsuzluk nedeniyle Allah ile insanlar arasında lisanlı bir konuşma asla mümkün değildir. Allah ile insan birbirinden çok farklı varlıklar olup onların aynı paralelde varlıklar olarak düşünülmesi imkânsızdır. Hâlbuki doğrudan karşılıklı konuşma şeklinde sözlü bir iletişimin kurulabilmesinin temel şartlarından biri ortak sembollerin kullanılması diğeri de kaynak ile alıcının aynı kategoriye ait aynı düzeyde varlıklar olması gerekmektedir.¹⁰⁷Oysa Allah duyularla algılanıp kavranılması mümkün olmayan, en yüksek varlık düzeyinde bulunmaktadır. Bu durum Allah ile insan arasında gerçekleşen iletişimin iki türlü olduğunu bize gösterir.

aa. Allah'tan İnsana Sözlü İletişim

Allah-insan iletişiminin sözlü olan kısmının Allah'tan insana doğru olan yönü temelde vahye dayanır. Vahiy ya da mesaj insanlara doğrudan değil de dolaylı olarak ulaşmaktadır. Vahiy, önce vahiy meleği vasıtasıyla vahyi almaya müsait bir şekilde yaratılıp hazırlanmış olan peygambere ulaştırılması, sonra da peygamberin almış olduğu bu ilahi mesajları diğer insana ulaştırması (tebliğ etmesi) şeklinde gerçekleşir.

¹⁰⁶Şura 42/51; En'am 6/112; Meryem 19/10-11; Şems 90/8.

¹⁰⁷Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev: Süleyman Ateş, Kevser Yayınları, Ankara, s.155.

Bu noktada vahiy Allah'ın insan ile dilediği şekilde iletişim kurma ve konuşma çeşitlerinden her birine verilen isimdir diyebiliriz. “Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderir; izniyle dilediğini vahyeder. Doğrusu o yücedir, hâkimdir.”¹⁰⁸ Bu ayeti kerimeye göre insanın Allah ile sözlü iletişimi şu şekilde meydana gelir:

- Aracısız doğrudan gizli konuşma şeklinde olur. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın bazı peygamberler ile olan iletişiminin şu şekilde olduğunu yine ayetlerden anlıyoruz. “Ve sana daha önceden gerçekten haberlerini aktarıp verdiğimiz peygamberler ile sana haberlerini aktarıp vermediğimiz peygamberlere de (vahyettik) Allah, Musa ile de konuştu.”¹⁰⁹

Mevdudî ayetin açıklaması ile ilgili şöyle der: “Vahyin Hz. Musa'ya geliş şekli diğer peygamberlere geliş şeklinden farklıydı. Diğer peygamberler ya bir ses duymuşlar ya da melekten mesaj almışlardı. Fakat Hz. Musa Kur'an'da geçen (Allah ile doğrudan konuşma) ayrıcalığına sahip olmuştur.”¹¹⁰

“O'na Tur'un sağ yanından seslendik ve onu özel konuşmak için kendimize yakınlaştırdık.”¹¹¹

- Mesajı alanın (hedef), mesajı vereni (kaynağı) görmediği perde arkasında konuşma şeklinde gerçekleşir. Bu tür iletişime de muhatap olan en çok peygamberimiz (s.a.v.) dir. Peygamberlerimizin ifadesiyle meleğin çingirak sesi şeklinde gelmesi ile iletişim gerçekleşmiş olur.

- Elçi aracılığı ile konuşma şeklinde gerçekleşir. Bu iletişim biçiminde peygamberler hem mesajı işitmişler hem de mesajı kendilerine ulaştıran meleği bizzat görmüşlerdir.

“Sonra onlardan yana (kendini gizleyen) bir perde çekmişti. Böylece ona Rûhumuzu (Cibril'i) göndermiştik, o da düzgün bir beşer kılığında görünmüştü.”¹¹²

“And olsun o (peygamber) onu apaçık bir ufukta görmüştür.”¹¹³

¹⁰⁸ Şûra, 42/51.

¹⁰⁹ Nisâ, 4/164.

¹¹⁰Ebu'l-A'laMevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yayınları, C: 1, s.438.

¹¹¹ Meryem, 19/52; Ta-Ha 20/11-48 vd.

¹¹² Meryem, 19/17.

“Ona (bu Kur’an-ı) üstün (oldukça çetin) bir güç sahibi (Cebrail) öğretmiştir. Ki, o görünümüyle çarpıcı bir güzelliğe sahiptir. Hemen doğruldu. O, en yüksek bir ufuktaydı. Sonra yaklaştı, derken sarkıverdi. Nitekim (ikisi arasında uzaklık) iki ay kadar (oldu) veya daha da yakınlaştı. Böyle O’nun kuluna vahy ettiğini vahyetti”.¹¹⁴

Sözlü iletişimin en temel unsuru olan vahiyi, iletişim açısından ele aldığımızda “haberleşme” anlamında kullanmak yanlış olmayacaktır.

Hz. Peygamber, dinî iletişimde Allah’tan gelen mesajın kendisinde toplanıp diğer insanlara aktarıldığı kaynak olarak değerlendireceği gibi, Allah ile kulları arasında kurulan dikey iletişimin bütünü içinde ise, iletişim zincirinde vahiy niteliğinden sonraki aşamada yer alıp mesajı kendisi ile aynı kategoriye mensup ayrı varlık düzeyinde bulunan kullara ulaştıran seçilmiş bir elçi ve tebliğci görevindedir.¹¹⁵

Peygamberlerle diğer insanlar arasında kurulan ve tebliğ denilen iletişimde aslında ilahi kaynaklı mesajların iletimi söz konusu olmakla birlikte iletişimin iki tarafında bulunanlar insan olduğu için bu aynı zamanda insanlar arası bir iletişimdir de diyebiliriz.

İşte bu durumda diyebiliriz ki Kur’an vahyi 4 şahıslı bir iletişim sürecidir. Allah-melek-peygamberler (re’sen seçilmiş tebliğci insan)-insanlar.¹¹⁶

Allah → Melek → Peygamber → İnsanlar
Vahyin kaynağı Vahyi beşer katına Alıcı-Kaynak Alıcı
indiren aracı¹¹⁷

Allah ile insan arasında gerçekleşen iletişim çift taraflı olup Allah’tan insana doğru olan konuşma vahiy şeklinde gerçekleşirken insandan Allah’a doğru olan sözlü konuşma ise dua şeklinde gerçekleşmektedir. Dua; insan kalbinin Allah ile konuşması, O’nun nimetini ve yardımını istemesidir. Vahiyde yukarıdan aşağı bir

¹¹³Tekvir, 81/23.

¹¹⁴Necm, 53/5-10.

¹¹⁵ Hüseyin Certel, “Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamberlerin Sıfatları”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), Isparta, 2004, s.245-247.

¹¹⁶Ali Türkmen, *İslam İletişim Hukuku*, Erol Ofset, Samsun 1996, s.182.

¹¹⁷Türkmen, a.g.e., s.182.

haberleşme olurken dua ise aşağıdan yukarıya (kuldan Allah'a) doğru bir sözlü haberleşme süreci olarak sağlanmaktadır.¹¹⁸

Allah

(Vahy) ↓ ↑ (Dua)

İnsan

Vahiy ve Duanın İletişim Şeması.¹¹⁹

Vahiyde, insandan beklenen “tasdik” veya “tekzip” cevaplarından birisi gerçekleştiği gibi, duada da insan tarafından Allah'tan beklenen bir cevap vardır. Kur'an bunu “isticâbe” diye adlandırmıştır ki bu kavram “cevap verme”, “cevaba hazır durumda olma” demektir.¹²⁰

Ana hatlarıyla işlediğimiz Allah-insan iletişiminin bu şekline Kur'an-ı Kerim'de birçok örneğine rastlamak mümkündür.

*“Kullarım sana beni sorduğunda (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.”*¹²¹

*“Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakûb'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur verdik.”*¹²²

*“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini) göster, seni göreyim!” dedi. (Rabbi): Sen beni asla göremezsin, fakat şu dağa bak eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Aylınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”*¹²³

¹¹⁸İzutsu, a.g.e.,s.139.

¹¹⁹İzutsu, a.g.e., s.182.

¹²⁰İzutsu, a.g.e., s.184.

¹²¹ Bakara, 2/186.

¹²² Nisâ, 4/163.

¹²³Âraf, 7/143.

*“Musa'nın annesine: “Onu emzir, şayet onun için korkacak olursan, bu durumda onu suya bırak, korkma ve hüzne kapılma, çünkü onu biz sana tekrar geri vereceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahyettik (bildirdik).”*¹²⁴

*“İmran'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve niyetimi bilen sensin.” Onu doğurunca Allah ne doğurduğumu bilip dururken Rabbim! Onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum dedi.”*¹²⁵

Ayetlere bakıldığında Allah-insan iletişiminin samimi ve diyaloga dayandığını görebiliriz. Yüce Allah'ın kullarına ne derece yakın olduğunu ve onların yakarışlarına ve isteklerine (dualarına) en güzel şekilde icabet ettiğini müşahede ediyoruz.

ab. Allah'tan İnsana Sözsüz İletişim

“Söze dayanmayan Allah-insan iletişiminde Allah (c.c.) mesajlarını kevnî ayetler aracılığıyla insana sunar. Kur'an'a göre bütün eşya, aslında Allah'ın birer ayetidir ve bu ayetler bütün insanlığa hitap etmektedir. Ayrıca akıllı olan herkes bu kevnî ayetlerin sembolik mahiyetlerini tasavvur ederek verilmek istenen mesajı alabilir.”¹²⁶

Kevnî ayetler bütün insanlığa hitap eder. Kur'an-ı Kerim'de Allah insanla iletişim kurarken onun tüm çevresini kuşatan varlıklardan (bitkilerden, ağaçlardan, dağlardan, hayvanlardan, gök ve yıldızlardan) örnekler vermektedir. Ayetlerde insanın dikkatini bu varlıklara yönlendirerek aktif bir iletişim ortamı gerçekleştirilmesi amaçlanır.

*“Biz ayetlerimizi hem afâkta (insanın dışında) hem de enfüste (kendi nefislerinde) onlara göstereceğiz. Böylece Kur'an'ın gerçek/hak olduğunu anlayacaklardır.”*¹²⁷ ayeti bu gerçekliği ortaya koymaktadır. Burada amaç insanı düşünce ve tefekküre yönlterek Allah'ın varlığını ve yüceliğini kavramasına

¹²⁴Kasas, 28/7.

¹²⁵Âl-i İmran, 3/35-36; Âl-i İmran, 3/40-41; Âl-i İmran, 3/47; Nisa 4/164-165; Enfal, 8/24.

¹²⁶Batar, “Kur'an-ı Kerim'e Göre İletişim”, s.107.

¹²⁷Fusilet, 41/153.

yardımcı olmaktır. Bu noktada yapılmış bütün âlem Allah'ın varlığını ve yüceliğini anlatan bir kitap gibidir. Her şey ona işaret etmektedir. Nasıl ki yoldaki işaretler, yolcunun gözlerini kendilerine değil gideceği yere yöneltirse; yaratılan her varlık, her tabiat olayı da insanın dikkatini kendi üzerine değil kendilerinin ötesinde olan yere yönlendirmeye çalışır.

Kur'an'a göre birer ayet olan tüm tabiat olayları, Allah'ın varlığını ve yüceliğini insana anlatan işaretlerdir. Tüm bu işaretler Allah-insan arasında sözsüz iletişim araçlarıdır ve bütün insanlığa aracısız (peygamber ve melek olmadan)doğrudan doğruya hitap eder.

*“Görmedin mi? Gerçekten, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçoğu Allah'a secde etmektedirler. Birçoğu üzerinde de âzab hak olmuştur. Allah kimi aşağılık kılarsa, artık onun için bu yüceltici yoktur. Hiç şüphesiz Allah dilediğini yapar.”*¹²⁸

*“Kendinden (bir nimet olarak) göklerde ve yerde olanların tümüne sizin için boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda, düşünebilen bir kavim için gerçekten ayetler vardır.”*¹²⁹

*“Biz göğü, yeri ve bunlar arasında bulunanları eğlence için yaratmadık.”*¹³⁰

*“Onun ayetlerinden biri de göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır.”*¹³¹

Bütün bu ayetlere bakıldığında Allah insanların önüne eksiksiz ve donatılmış bir evreni koyup, kendisiyle iletişimin bu evren üzerinden gözlem, müşahede ve tefekkür ile sağlanmasını istemektedir.

Sözsüz Allah-insan iletişiminin bir boyutu da insandan Allah'a doğru sunulan mesajların beden diliyle ifade edilmesidir. İnsanın dua ederken ellerini açıp yalvarma pozisyonu alması, gözyaşı dökmesi ve o yerine getirmiş olduğu tüm ibadetlerde (namaz, oruç, hac vs.) Allah'ın huzurunda duymuş olduğu derin duygular bu durumun birer göstergesidir. Kuran-ı Kerim bu gerçekliği şöyle ifade eder:

¹²⁸Hacc, 22/18.

¹²⁹Casiye, 45/13.

¹³⁰Enbiya, 21/16.

¹³¹Rum, 30/22.

*“Onları rükûa varırken, secde ederken, Allah’tan lütuf ve hoşnutluk dilerken görürsün; onlar yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar.”*¹³²

Burada inanan insanların Allah ile kurmuş oldukları iletişim sonucunda duymuş oldukları huzur ve sevginin dışı yansımaları açıkça müşahade etmekteyiz. Bunun tam tersi inanmayanlarda da, küfür ve inkârcılıkları beden dili ile yüzlerine yansır.

*“Onlara ayetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman, inkar edenlerin yüzlerinden inkarlarını anlarsın. Neredeyse kendilerine ayetlerimizi okuyanlara saldıracaklar”*¹³³ ayeti, durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yine Kur’an ayetleri insanın beden dili ile bu dünyada mesajlarını ilettiği gibi kıyamet gününde de bu işlevini yerine getireceğini bize bildirmektedir.

*“İşte o gün ağızlarınızı mühürleriz. Bizimle elleri konuşur, ayakları da yaptıklarına şahitlik eder.”*¹³⁴

*“Sonunda oraya varınca kulakları, gözleri ve derileri yaptıkları hakkında onların aleyhinde şahitlik ederler. Derilerine: “Aleyhinizde niçin şahitlik edersiniz?” derler. “Bizi, her şeyi konuşuran Allah konuşurdu. Sizi önce yaratan O’dur ve O’na döndürülüyorsunuz” cevabını verirler.”*¹³⁵

b. Allah İle Diğer Varlıkların İletişimi

Kur’an-ı Kerim, Allah’ın insan dışındaki diğer varlıklar ile de iletişim halinde olduğunu bize haber vermektedir. Öncelikle manevi varlıklar ile olan iletişime bakıldığında meleklerin özellikle Allah’ın iradesinin gerçekleşmesinde elçilik görevi yapan varlıklar olduğu; cinlerin ateşten yaratılan, Allah’a ibadetle sorumlu, aralarında iyilerin ve kötülerin bulunduğu varlıklar olduğu ifade edilmektedir.

“Rabbim meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dediği vakit melekler “Biz seni överek yüceltip dururken orada fesat çıkaracak kan dökcek birini mi yaratacaksın” dediler. Allah “ben sizin bilmediğinizi bilirim” diye cevap verdi.”

¹³² Fetih, 48/29.

¹³³ Hacc, 22/72.

¹³⁴ Ya-sin, 36/65.

¹³⁵ Fussilet, 41/20-21.

Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra o varlıkları ve nesnelere meleklerin karşısına çıkarıp: *“Görüşünüzde doğru iseniz bunların adlarını bana söyleyiniz” dedi. Melekler “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız! Bizim senin öğrettiğinden başka bildiğimiz yoktur. Her şeyi bilen ve hikmet sahibi sensin” dediler.*¹³⁶ Ayeti kerimelerde Allah ile melekler arasında doğrudan bir iletişimin olduğunu görmekteyiz.

“Onların hepsini bir araya toplayacağı gün şöyle diyecektir: *“Ey cin topluluğu! İnsanlardan pek çoğunu saptırıp aranızda kattınız.” Onların insanlardan olan dostları: “Ey Rabbimiz! Bizler birbirimizden yararlandık ve bize belirlediğin süremizin sonuna ulaştık”* diyecekler.¹³⁷

Allah ile şeytan arasındaki iletişimde de melekler ile olan iletişimde olduğu gibi doğrudan bir iletişim olduğunu müşahede edebiliriz.

“Allah: “Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?” dedi.

İblis: “Ben kuru bir çamurdan şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim” dedi. Allah: “Öyle ise aradan çık! Artık kovuldun!” “Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lanet senin üzerine olacaktır.” İblis: “Ey Rabbim! Öyle ise öldükten sonra dirilme gününe kadar bana mühlet ver.” dedi. Allah: “Sen bilinen bir vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin” buyurdu. İblis: “Ey Rabbim! Beni azdırmama karşılık ben de yeryüzünde onlara kötü davranışları süsleyeceğim ve ihlaslı kulların hariç onların hepsini mutlaka azdıracam!” Allah: “Benim için doğru yol budur” buyurdu. *“Şüphesiz, senin kullarım üzerinde bir hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna”*.¹³⁸

Kur'an-ı Kerim Allah ile hayvanlar ve cemedât varlıklar arasındaki iletişimi de ayetler aracılığıyla ortaya koymaktadır.

¹³⁶ Bakara, 2-30-32.

¹³⁷En'am, 6/128.

¹³⁸Hicr, 15/32-42; İsra, 61-62; Ârâf, 13-18; Sâd, 75-85.

*“Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin. Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir diye ilham etti.”*¹³⁹

Certel ayette geçen vahiy kavramının farklı anlamda kullanıldığını şöyle ifade etmektedir: “Arı veya başka bir hayvan için kullanıldığında vahiy kelimesi, o hayvan organizmasının ilahi kudret tarafından içgüdüsel olarak birtakım özelliklerle, yetenek ve işlevlerle donatılması; planlanıp programlanması anlamına gelmektedir. Nitekim hayvan davranışları büyük ölçüde içgüdüsel olup olgunlaşmaya bağlı olarak zamanla kendiliğinden ortaya çıkar. Yoksa Allah’ın o hayvanlara vahyetmesi, onlarla birebir konuşması demek değildir.”¹⁴⁰

*“Sonra duman halinde olan göğe yöneldi, ona ve yerküreye isteyerek veya istemeyerek 'Gelin!' dedi. İkisi de isteyerek 'Geldik' dediler. “Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevlerini vahyetti.”*¹⁴¹

*“Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir üstünlük verdik. “Ey dağlar ve kuşlar O’nunla beraber tesbih edin” dedik.”*¹⁴²

*“Görmez misin ki göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah’a secde ediyor.”*¹⁴³

*“Göklerde ve yerde bulunanlarla dizi dizi kuşların Allah’ı tesbih ettiklerini görmez misin? Her biri kendi duasını ve tesbihini (öğrenmiş) bilmiştir. Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.”*¹⁴⁴

*“Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!” dedi.*¹⁴⁵

*“Yedi gök ile yer ve onların içinde yer alan her şey O’nu tesbih etmektedir. O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlayamıyorsunuz.”*¹⁴⁶

¹³⁹Nahl, 16/68-69.

¹⁴⁰ Hüseyin Certel, “Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, s.142.

¹⁴¹Fussilet, 41/11-12.

¹⁴²Sebe, 34/10.

¹⁴³Hacc, 22/18.

¹⁴⁴ Rahman, 55/29.

¹⁴⁵ Enbiya, 21/69.

¹⁴⁶İsra, 17/44.

“Göklerde ve yerde olan kimselerin sıra sıra uçan kuşların Allah’ı yücelttiğini görmez misin? Her biri kendi duasını ve yüceltmesini bilir.”¹⁴⁷ Bu ayetlerde, evrendeki zorunlu itaat yasaları uyarınca Allaha boyun eğen varlıklara dikkat çekilir¹⁴⁸ ve bu varlıkların iletişiminde Allah’ın kaynak, diğer varlıkların ise alıcı durumunda olduğu görülür.

Bütün varlık âlemini kuşatan bu iletişim sürecinin mahiyeti ve keyfiyeti hakkında, bunun beşer idraklarını aşan bir durum olduğunu da ifade etmek gerekir.¹⁴⁹

2.5.2. Yarattıkların Kendi Aralarındaki İletişimi

a. İnsan-İnsan İletişimi

İnsan için iletişim ortak ve en temel vazgeçilmez bir özelliktir. Nerede insan ve insan topluluğu varsa orada mutlaka iletişim vardır.

Kur’an-ı Kerim insanı çevresiyle iletişim içerisinde olmasına iten birtakım tabii ilkelere değinerek insanlar arası iletişimin hem önemine hem de iletişim düzeninin bazı gerçekleşme durumlarına işaret etmektedir.¹⁵⁰

“Kendinden (bir nimet olarak) göklerde ve yerde olanların türüne sizin için boyun eğdirdi. Şüphesiz bunda düşünebilen bir kavim için gerçekten ayetler vardır.”¹⁵¹

“Yerde olanların tümünü sizin için yaratan O’dur. Sonra göğe yönelip (istiva edip) de onları yedi gök düzenleyen O’dur. O her şeyi bilendir.”¹⁵²

“Andolsun sizi yeryüzünde ‘yerleşik kıldık’ ve orda size geçimlikler yarattık. Ne de az şükrediyorsunuz? Andolsun biz sizi yarattık sonra size sûret (biçim, şekil) verdik; sonra meleklerle: “Âdeme secde edin” dedik. Onlar da İblisin dışında secde ettiler, o secde edenlerden olmadı.”¹⁵³

¹⁴⁷ Nur, 24/41.

¹⁴⁸ Komisyon, Kur’an Yolu, C:3,s.722.

¹⁴⁹ Ali Türkmen, İslam İletişim Hukuku, Samsun, 1996, s.185.

¹⁵⁰ Türkmen, a.g.e., s.187.

¹⁵¹ Casiye, 45/13.

¹⁵² Bakara, 2/29.

¹⁵³ Araf, 7/10-11.

“Ayetlerde insan bilgilerini, düşüncelerini ve duygularını hemcinslerine aktarabilen diğer varlıklardan farklı olarak konuşma becerisine sahip bir varlık olarak yeryüzünde üstün kılınmıştır. İnsanın üstünlüğünün temel nedeni yine ayette geçtiği şekliyle şüphesiz kendisine verilen akıl ve zekâdır.”¹⁵⁴

Üstün bir iletişim yeteneğine sahip olan insanın yaratılışında var olan özelliklerinden ve dünyadaki diğer varlıklar içerisindeki konumundan dolayı başta kendi cinsleriyle olmak üzere iletişim alanı oldukça geniştir. İnsan için iletişim önce varoluşun sonra da psikolojik ve kültürel bir varlık olarak sosyo-kültürel çevreyi anlamlandırmanın ve kendisini bu çevre içerisinde konumlandırmanın temelini oluşturur.¹⁵⁵ İnsanlar arası iletişimi insanın öz (içsel) iletişimi, insanlar arası iletişim ve toplumsal iletişim olarak ayırabiliriz.

aa. İnsanın Öz (İçsel) İletişimi

İnsanın kendi kendisiyle iç âleminde gerçekleştirdiği iletişim, içsel veya öz iletişim olarak ifade edilir. Kişinin bütün iletişim süreçlerinde gerçekleştirmek durumunda olduğu kendisi ile olan iletişimi, onun içsel iletişimidir. İnsanın ihtiyaçlarının, davranışlarının, yeteneklerinin farkına varması, düşündüklerini ve hissettiklerini anlamlandırmaya çalışması insanın kimliğini oluşturmasına katkıda bulunması, kendisiyle geliştirdiği öz iletişimle gerçekleşir. İnsanın içinde bulunduğu bütün iletişim süreçlerinde gerçekleştirmek durumunda olduğu bu iletişim şekli, insanın düşünme, hayal kurma, sevinme, üzülmeye, tasavvur etme vs. süreçlerden başkalarıyla iletişim kurarken karşı tarafa ileteceği mesajı oluşturmak için gerçekleştirdiği muhakeme iç iletişim örnekleridir.

İç iletişim, insanın “kendini bilmek” mertebesine ulaşmasının en önemli yoludur. İnsan bu sayede Kur’an’ın ifadesiyle “*nefsi emmare*¹⁵⁶ düzeyinden, “*nefs-i levvame*”¹⁵⁷ düzeyine, oradan da “*nefs-i mutmainna*”¹⁵⁸ mertebesine ulaşır.

Kur’an-ı Kerim’de insanın iç iletişiminin farklı şekillerine değinilmektedir. Velid. b. Muğire'nin sorgulamaları Kur’an’da içsel iletişime verilebilecek

¹⁵⁴İsra, 17/70.

¹⁵⁵Zillioğlu, a.g.e, s.65.

¹⁵⁶Yusuf, 12/53.

¹⁵⁷Kıyâme, 75/2.

¹⁵⁸Fecr, 89/27.

örneklerdendir. “Çünkü o (vahiy hakkında) sığ ve yanlış düşündü, ölçüp biçti, canı çıkması nasıl olup da ölçüp biçti. Sonra (etrafı) süzdü; ardından surat astı ve rengi attı. En sonunda hakikate sırtını döndü ve kibir abidesi kesildi. Nihayet şöyle dedi: *“Bu sadece geçmişten miras kalan bir büyüdür, bu sadece ölümlü bir insan sözüdür.”*¹⁵⁹

İnsan iç iletişim ile kendi üzerine dönerek kendi durumunu, hallerini gözleme tabi tutar ve kendini değerlendirir, kendini yeniler, geliştirir ve kendinde değişimin yolunu açar. Hz. İbrahim’in nübüvvetten önce onu hakikate götüren ve tefekkür şeklinde gerçekleşen iç iletişimi, bu konuda verebilecek en güzel örneklerdendir.

“İbrahim’e göklerin ve yerin hükümranlığı hakkında bir bakış açısı kazandırdık ki, kalben mutmain kimselerden olsun ve gece karanlığında bir yıldız gördü ve haykırdı: “Benim Rabbim bu!” Fakat yıldız batınca dedi ki: “Ben batanları sevmem!” Sonra ayın doğuşunu görünce “İşte benim Rabbim bu!” dedi. Fakat o da batınca dedi ki: “Doğrusu eğer Rabbim beni doğru yola iletmeseydi, ben de kesinlikle sapıtan kimselerden olurum.” Nihayet güneşin doğumunu gördü ve “Benim Rabbim bu (zira) bu en büyüğü” dedi. Fakat oda kaybolunca “Ey kavmim!” diye seslendi; *“Ben sizin şirk koştuğunuz şeylerde yokum! Artık ben, her türlü batıldan yüz çevirerek bütün varlığımla gökleri ve yeri yaratana yöneldim ve ben O’ndan başkasına ilahlık yakıştıranlardan değilim!”*¹⁶⁰

ab. İnsanlar Arası İletişim

İnsanlar arası iletişim tam bir iletişim sürecinin meydana getirdiği iki veya daha fazla kişinin yüz yüze gerçekleştirdikleri, kaynak-alıcı ilişkisi şeklinde gerçekleşen mesaj alışverişidir. İnsanlar arası iletişimin temel nedeni, insanın fitratında var olan diğer insanlarla ilişki kurma ihtiyacıdır.

Kur’an-ı Kerim insanın fitraten ihtiyaç duyduğu iletişime büyük ehemmiyet vererek insanlar arası iletişimi teşvik etmiştir.

*“Şüphesiz müminler birbiriyle kardeşirler. Öyle ise dargın olan kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah’tan sakının ki size acısın.”*¹⁶¹

¹⁵⁹Müddesir, 74/18-25.

¹⁶⁰En’âm, 6/75-76.

¹⁶¹Hucuret, 49/10.

“İyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın.”¹⁶²

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.”¹⁶³ İnsanların dünya görüşlerini ve değer ölçütlerini dayandırdıkları bu ayette insanlar arası hatta milletler arası iletişimden bahsedilerek insanların; ferdler, gruplar, kavimler, ümmetler ve milletler olarak siyasi, kültürel, biyolojik vb. farklarla birbirinden ayrıldıkları; bu değişme ve gelişme kabiliyetine bağlı olarak çok yönlü bir iletişimin kaçınılmaz olduğu önemle vurgulanmaktadır.¹⁶⁴

“Andolsun biz Nuh’u kendi kavmine (toplumuna) gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin. Sizin O’ndan başka ilahınız yoktur. Doğrusu ben sizin için büyük bir günün azabından korkmaktayım. Kavminin önde gelenleri: Gerçekte biz seni açıkça bir “Şaşırılmışlık ve sapmışlık içinde görmekteyiz” dediler. O, “Ey kavmim! Bende bir “şaşırılmışlık ve sapmışlık” yoktur; ama ben âlemlerin Rabbinden bir peygamberim” dedi.¹⁶⁵

Ayette özellikle iletişim sürecinin tüm unsurlarını görmekteyiz. İletişime katılan Hz. Nuh ve kavmi bir yakınlık çerçevesinde ve yeryüzündedirler.

- İletişim çift yönlü olup karşılıklı mesaj alışverişi şeklindedir.
- Yüz yüze bir iletişim gerçekleştiği için mesajlar sözlüdür.
- Hem Hz. Nuh’un hem de kavminin ortaya koydukları tepkilerden geri bildirim (feedback) olayının da güçlü bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Yine Kur’an-ı Kerim’de Hz. Yusuf’un babasıyla¹⁶⁶Hz. Musa’nın Hızır’la¹⁶⁷, Hz. İbrahim’in Nemrut’la¹⁶⁸Hz. Lokman’ın oğluyla¹⁶⁹ olan iletişimleri insanlar arası iletişime verilebilecek ve iletişim süreçlerini net bir şekilde ortaya koyabilecek örneklerdendir.

¹⁶² Maide, 5/2.

¹⁶³ Hucuret, 49/13.

¹⁶⁴ Komisyon, Kur’an Yolu, C:5,s.97.

¹⁶⁵ A’raf, 7/59-61 (Ayrıca bkn Hud, 11/25-33; Kehf, 18/66-82; Kasas, 28/25-28).

¹⁶⁶ Yusuf, 12/4.

¹⁶⁷ Kehf, 18/66-82.

¹⁶⁸ Bakara, 2/258.

¹⁶⁹ Lokman, 31/13-19.

İnsanlar arası iletişim ile ilgili Hz. Peygamber'in birçok hadisi mevcuttur:

*“Birbirinize hased etmeyiniz, birbirinizin satışına engel olmayınız, kızmayınız, sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Müslüman Müslüman'ın kardeşidir, ona zulmetmez, onu rüsva etmez, ona hakaret etmez, (diyen Peygamber üç defa) takva buradadır. Bir kimse Müslüman kardeşine hor baktı mı işte şerrin bu kadarı ona yeter. Müslüman'ın her şeyi; canı, malı, ırzı Müslüman'a haramdır.”*¹⁷⁰

*“Müslüman'ın, Müslüman kardeşiyle üç günden fazla küs durması helal değildir. Öyle ki birbiriyle karşılaşırlar, biri bu tarafa öbürü o tarafa bakıp geçer (birbirlerine selam verip konuşmazlar), onların en hayırlısı ilk selam verendir.”*¹⁷¹

Yine Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda insanlar arası iletişimin yöntemini tebliğ sırasında çok etkili bir şekilde kullandığını görmekteyiz. Dinî iletişimde Hz. Peygamber'in iletişim ilkeleri daha sonraki konularda detaylı verilecektir.

ac. Toplumsal İletişim

İnsan sosyal ilişkileri ile toplum içinde var olan bir varlıktır. İnsanlar yaşamlarını sürdürmek ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelmek durumundadır. Bu, aynı zamanda toplumsallaşmanın da bir gereğidir. Toplumsal yaşamın temeli başkalarıyla yaşadığımız ilişkilerde, geçmişten gelip geleceğe uzanan değerlerde, uymak zorunda olduğumuz davranış kurallarında gelişir ve olgunlaşır. Bunları iletişimle öğrenip geliştirerek iletişimle öğretir ve değiştiririz.¹⁷²

Kur'an-ı Kerim, bireysel iletişime önem verdiği gibi toplumsal iletişime de büyük önem vermiştir. Bu konuyla ilgili ayetlerde¹⁷³toplumsal iletişimin açıklayıcı örnekleri görülür. Örneğin, cemaatle kılınan namazlarda, Cuma ve bayram namazlarında inananlar bir araya gelip kaynaşmakta olup hutbeleri dinleyerek de problemlerin çözümünü öğrenebilmektedirler.

Yine Hz. Peygamber'in tebliğ süreci, bireysel başlayıp toplumsallaşan bir sürece dönüşmüştür. Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi toplumsal (kitle) iletişimine

¹⁷⁰Sahihi Buhârî, C.12, Hadis no:1992; 1993, s.142.

¹⁷¹ Buhari, a.g.e., C.12, Hadis no:1996., s.145.

¹⁷²Zillioğlu, a.g.e, s.82.

¹⁷³Cuma 62/9-11; Hucurat 49/13; Al-i İmran 3/159.

verilebilecek en güzel örneklerdendir. Veda Hutbesi'nin evrensel bir beyanname niteliğinde olması, sözlü-toplumsal iletişimin İslam'daki en etkili örneğini oluşturması verilen mesajların müteselsilen iletilmesi kitle iletişimi açısından oldukça önemlidir. Yine Hz. Peygamber'in İslam'a davet mektupları ile geniş halk kitlelerine İslam'ın temel öğretilerini ulaştırması da kitle iletişiminin örneklerindedir.

Kur'an, sosyal hayatın pek çok alanıyla ilgili dini hükümler koyarak hayatın hiçbir alanını boş bırakmamıştır. Emredilen ibadetler bireysel alandan başlayıp toplumsallaşan ve sonucunda evrenselleşen bir boyut kazanmaktadır.

Bütün yeryüzü Müslümanları için bir buluşma ve kongre özelliğine sahip hac ibadetinin toplumsal iletişimde ayrı bir yeri vardır. Dünyanın dört bir yanından milyonlarca insanın bir araya geldiği bu muhteşem toplantıda oraya gelen farklı ırklara, dillere ve coğrafyalara sahip inanan insanlar birbiriyle kaynaşmakta ve dünyanın değişik yerlerinde olup bitenlerden haber almaktadırlar. Bu yönüyle hac ibadeti büyük bir toplumsal iletişim ortamıdır.

b. İnsanın Diğer Varlıklarla İletişimi

İnsan kendi cinsiyle ve nefsiyle olduğu kadar diğer varlık alanı ile de iletişim halindedir. Kur'an-ı Kerim, insanın bu varlık alanları ile olan iletişimini ortaya koymaktadır.

Melekler demişti ki; *“Ey Meryem, Allah seni seçti, temizledi ve seni dünyaların kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem Rabbine divan dur, secde et ve (O'nun huzurunda) eğilenlerle beraber eğil!”*¹⁷⁴

*“Cinlerden bir ifrit (kötü bir cin): Ey Süleyman! Sen makamından kalkmadan önce ben onu (Belkıs'ın tahtını) sana getiririm, bunu yapmaya gücüm yeter ve benim sözüme güvenilir dedi.”*¹⁷⁵

*“Nihayet şeytan O'na (Âdem'e) fısıldayıp: “Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?” dedi.”*¹⁷⁶ Ayetlerde insanın manevi varlıklarla (melek, cin, şeytan) olan iletişimini görmekteyiz.

¹⁷⁴Âl-i İmran, 3/42-43.

¹⁷⁵Neml, 27/39.

Yine insanın cemâdat ve hayvanla olan iletişimi de Kur'an ayetlerinde açıkça ifade edilmektedir. İnsanın dikkati amaçlı ve anlamlı bir şekilde kainata ve içindekilerine çekilerek insanı onlarla iletişime yöneltmiş, bu iletişim ile insanda olumlu değişme geçiştirme amaçlanmıştır.

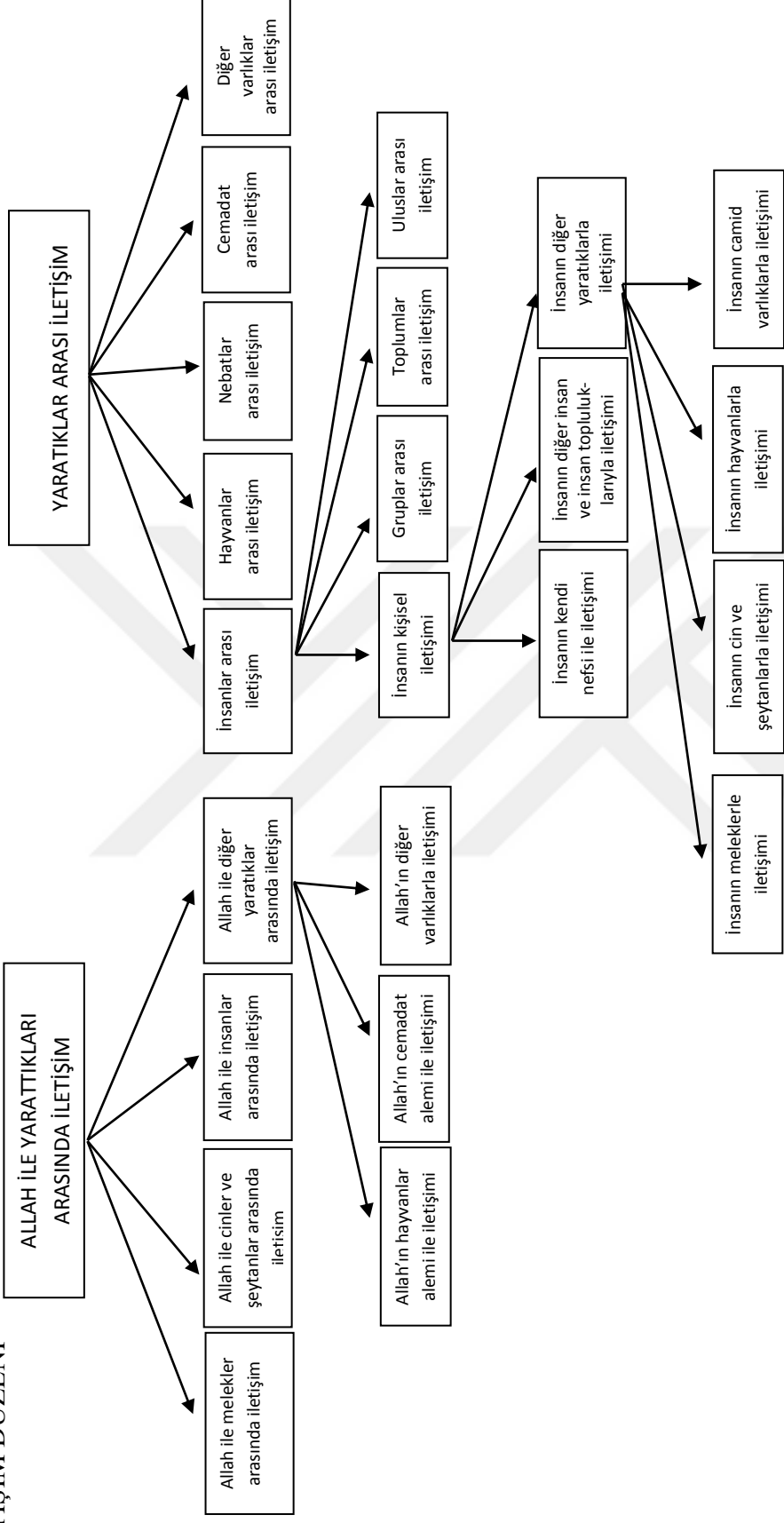
“Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır! Göğe bakmıyorlar mı, nasıl yükselmiştir! Dağlara bakmıyorlar mı, nasıl dikilmişlerdir! Yeryüzüne bakmıyorlar mı, nasıl yayılmıştır!”¹⁷⁷

Bu ve benzeri ayetlerde insan bakışını gökyüzüne, yeryüzüne, hayvanlara çevirerek ve Allah'ın yaratma sıfatının idrakine vararak O'nun varlığını anlar, insan kainat kitabını iyi okur, ondaki mesajları ve sembolleri iyi idrak ederse bu iletişim onu tevhide ve Allah'ın varlığına getirir. Bu anlayıştan uzak olarak tabiatla bir iletişim gerçekleştirememiş insan yaratıcısından uzaklaşır.

¹⁷⁶ Taha, 20/20.

¹⁷⁷Ğaşıye,. 88/17-20.

İLETİŞİM DÜZENİ

Evrendeki İletişim Düzeni.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Ali Türkmen, a.g.e., s.191.

Kur'an-ı Kerim'de dinî iletişim alanlarına bu şekilde baktıktan sonra Hz. Peygamber'in iletişim ilke ve metotlarına bakmakta fayda vardır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki temel iletişim ilkelerini çok iyi anlamının ve uygulamanın yolu, dinî iletişimi tebliğ sürecinde en iyi şekilde yerine getiren Hz. Peygamber'i tanımaktan ve onun iletişim ilkelerini anlayıp uygulamaktan geçer. İnsan insana iletişimi öncelikli olarak ele alan Hz. Peygamber, insanlarla kurduğu bu sağlıklı iletişim sayesinde ilahi mesajları insanlar tarafından algılanabilir, hissedilebilir, okunup konuşulabilir bir hale getirmiş; hayata döndürebilir ve yaşanıp misalleri çoğaltılabilir bir yapıya kavuşturmuştur. Bir Peygamber olarak Hz. Peygamber, gönderiliş gayesi ve misyonunu insanlarla gerçekleştirdiği diyalog ve iletişimle başarmış, bunun için hem yaşadığı çağda geçerli olan çeşitli iletişim yöntemlerini kullanmış hem de ferdin ve toplumun psikolojik özelliklerini dikkate alarak mesajını en iyi ve etkili bir şekilde vermeye çalışmıştır.

2.6. Dini İletişimde Bazı İletişim İlkeleri

İletişim insanın varlık gerçeğinin bir gereğidir. İnsan doğduğu andan itibaren iletişim süreci içinde yerini alır ve iletişimin bir unsuru olarak varlığını devam ettirir. Sosyal hayat içinde insanın kendini iletişim düzeyinden soyutlaması mümkün değildir. İnsan iletişim sürecinde, ister tek başına ister toplumla birlikte yaşasın amaçlarına iletişim kurarak ulaşır. İletişim ister bilgiyi yaymak olsun ister eğitmek ve eğlendirmek olsun asıl amaç bilgi alışverişinde bulunmak ve çevresini etkilemektir. Bu anlamda iletişim sadece bir ileti alışverişi olmayıp insanın toplumsallaşma sürecinde bir etkinlik biçimidir.

2.6.1. Kur'an'ı Kerim'de Bazı İletişim İlkeleri

Ayetlerden yola çıkarak dinî iletişimde dikkat edilmesi gereken bazı ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Bilgilendirme, Öğretme ve Güzel Söz Söyleme

İletişimin en temel amaçlarından biri muhatabın bilgilendirilmesi ve bununla birlikte hem bireysel hem de toplumsal enformasyonu gerçekleştirmesidir. İletişimin haber ve bilgi sağlama amacına yönelik fonksiyonu; haberlerin, bilgilerin, verilerin,

imajların, görüş ve yorumların toplanarak bunların çeşitli faaliyet alanlarında yararlanılmasına olanak verir.

Kur'an, insanlara belli değer ve ilkeleri önerirken öncelikle bu değerlerin bilgisini haber vermeyi, bildirmeyi hedeflemiştir.¹⁷⁹Hz. Peygamber ile birlikte tüm peygamberlerin bu hususlar konusunda insanları bilgilendirme ve öğretme görevi ve misyonu Kur'an'da şöyle ifade edilir: *“Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, size kitabı ve hikmeti öğreten, bilmediklerinizi bildirecek bir elçi gönderdik.”*¹⁸⁰

*“Allah insanları buldukları bilgisizlik seviyesinden kurtarmak ve bilgiyi onların anlayışına sunmak için her türlü örneği çeşitli biçimlerde onlara sunmuştur.”*¹⁸¹

Özellikle dinî iletişimde bilgilendirme ve öğretme faaliyeti gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken en önemli unsur muhataba kaba, çirkin, kötü söz ve üslup kullanmamaktır.

Dini konulardaki vaaz ve nasihatler, tebliğ, davet, irşad ve diğer şekillerde yapılan eğitim öğretim işi öncelikle bir peygamber mesleğidir. Bu faaliyetleri yürütenler Peygamberlerin sahip oldukları sabır, tahammül ve yumuşaklıkları hep sözün en hoş gidenini ve en güzelini ifade etmelidirler.¹⁸²

Kur'an sözlerin en güzeli, ilahi mesajda anlamların en özeli. Bu kaynaktan gelen anlamların aktarımı demek olan dinî iletişimin ona uygun sözlerle kurulması gerekir. Bunun yol ve yönteminin de nasıl olması gerektiğini Yüce Allah şöyle izah etmiştir: *“Rabbinin yolunu hikmetle ve güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış”*¹⁸³ *“...Allah açıktan kötü söz söylenmesini sevmez”*¹⁸⁴ *“Kullarıma söyle sözün en güzelini konuşsunlar, sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır.”*¹⁸⁵

¹⁷⁹ Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, s.82.

¹⁸⁰ Bakara, 2/151.

¹⁸¹ İsra, 17/89; Kamer, 54/17, 22, 32.

¹⁸² Cebeci, *Öğrenme, Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.279.

¹⁸³ Nahl, 16/125.

¹⁸⁴ Nisa, 4/148.

¹⁸⁵ İsra, 17/53.

Razi'ye göre bu ayetlerde Yüce Allah, şirki geçersiz kılmak amacıyla müşrikleri dine davet ederken onlara en güzel hitab ile hitab edilmesini, mü'minlerin muhalif kimselere delil getirmek istediklerinde o delilleri en güzel bir biçimde getirmeleri ve bu delillerin sövüp sayma, kınama vb. şeylerle birlikte bulunmaması gerektiğini belirtir. Çünkü şirki geçersiz kılmak amacı ile getirilen hüccetlerde şayet sövüp sayma, tenkit, eleştiri gibi herhangi bir şey karıştıracak olduğunda onların da hiç şüphesiz aynısıyla kendilerine mukabelede bulunacaklarını ve bunun neticesinde de karşılıklı öfkelerin artacağını, nefretin doruk noktasına ulaşacağını ve maksadın gerçekleşmeyeceğini beyan etmektedir.¹⁸⁶ Nitekim Yüce Allah, “*Allah'tan başkasını çağıranlara sövmeyin. Sonra onlarda haddi aşarak cahillikle Allah'a söverler.*”¹⁸⁷

İletişim dili sövüp sayma, tenkit ve eleştiri, eziyet verme vb. den uzak olarak en güzel biçimde ifade edildiğinde, bunun kalplerde ve gönüllerde mükemmelen tesir ettiğini, Yüce Allah bir diğer ayetinde şöyle beyan etmiştir: “*Firavuna gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki aklını başına alır veya çekinir.*”¹⁸⁸

b. İyiliği Emretme, Kötülükten Sakındırma

Kur'an'ın “iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak” kavramıyla temellendirmeye çalıştığı toplumsal görev, başta inanış ilkeleri olmak üzere davranış kurallarının toplum bireyleri arasında yayılmasını öngörür. Doğru inanışın, iyi ve güzel davranış kalıplarının öğrenilmesi, benimsenmesi ve eyleme dönüştürülmesi amacıyla toplum bireyleri arasında her zaman açık ve işler vaziyette tutulması istenen bir iletişim faaliyetinin gereğini önemle vurgular.¹⁸⁹

“*İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü yasaklayan bir topluluk olsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.*”¹⁹⁰

¹⁸⁶Fahrüddîn Er-Râzî, *Tefsîr-İ Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb*, Trc: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yayınları, 1992-Ankara, C.14, s.509-510.

¹⁸⁷En'am, 17/108.

¹⁸⁸Taha, 20/43-44.

¹⁸⁹Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, s.83.

¹⁹⁰Âl-i İmran, 3/104.

*“Asra yemin olsun ki, insan gerçekten ziyandadır. Ancak iman edip iyi şeyler yaparlar, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”*¹⁹¹

Ayetlerde anlaşılmaktadır ki, Kur’an bireyin toplum içinde kendi başına var olmasını yeterli görmez. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Tek başına hayatını icrâ edebilecek donanımda yaratılmamıştır. Doğuştan itibaren uzun bir süre bakıma muhtaç olan tek varlıktır. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi diğer insanlarla birlikte yaşamasına ve insanlarla birlikte doğru bir şekilde var olmasına bağlıdır. *“İyiye ve kötüye meyilli”*¹⁹² olarak yaratıldığını ifade eden Kur’an, kişinin başkalarına karşı iyi ve güzeli tavsiye edip kötü ve çirkinden uzaklaştırma görevini ve sorumluluğunu da insana yüklemiştir. Çünkü bu sorumluluk sosyo-kültürel açıdan bir gerekliliktir. Nitekim Kur’an’ın, insanın toplum içinde nasıl davranacağını, insanlarla nasıl bir iletişim kurabileceğini ve iletişim engellerini müşriklerin olumsuz davranışları üzerinden beyan ettiğini görmekteyiz.

Kişi sadece kendisinin doğru inanç ve tutarlı davranış geliştirmesiyle kalmayıp başkalarının da erdemli, ahlaklı bir insan kimliğine sahip olması adına iletişim çabalarını sarf etmelidir. Çünkü Kur’an’ın öngördüğü ideal toplumda iyi, doğru ve gerekli değerlerin nesilden nesile aktarılmasında iletişim ve etkileşim sürecinin varlığı kaçınılmazdır.

*“İnanan erkek ve inanan kadınlar topluluğu birbirlerinin velisidir. İyiliği emrederler, kötülükten men ederler.”*¹⁹³

*“Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız.”*¹⁹⁴

c. Dini İletişimde Faydasız Tartışmalara Girmemek

Kur’an-ı Kerim, dinî iletişime girmeyi fayda verme şartına bağlarken din üzerindeki yanlış ve zararlı tartışmalara dikkat çekerek özellikle de dinî iletişim faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürüten din eğitimcilerini, öğretmenlerini ve din görevlilerini bu tür tartışmalara girmeme konusunda uyarılmaktadır. *“Onlarla en güzel*

¹⁹¹Asr, 103/1-3.

¹⁹²Şems/7-8.

¹⁹³Tevbe, 9/171.

¹⁹⁴Âl-i İmran, 3-110.

şekilde tartış.”¹⁹⁵ ayeti hem tartışmanın bir iletişim tarzı olduğuna işaret etmekte hem de yapılan tartışmanın en güzel şekilde yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuda Razi, Allah’ın peygambere, insanları *hikmet, güzel öğüt ve en güzel biçimde* olmak üzere üç yoldan birisi ile davet etmesini emir buyurduğunu beyan etmektedir.¹⁹⁶ Tartışmanın güzeli, anlamlı ve faydalı sonuçlar verenidir. Sonucun anlamsız ve faydasız olacağı belli olan tartışmalardan kaçınmak gerekir: “*Eğer öğüt fayda verirse öğüt ver.*”¹⁹⁷

“*İnsanlardan bazısı bir bilgisi, bir rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde sırf Allah yolundan saptırmak için yanını bükerek (kibirlenerek) Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır; kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız.*”¹⁹⁸

“*İnsanlardan bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışılan kimseler vardır. Onlara “Allah’ın indirdiğine uyun dendiğinde “Hayır biz babalarımızdan gördüğümüz yola uyarız” derler. Yani şeytan onları alevli bir ateşin azabına çağırıyor!*”¹⁹⁹

“*Bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz?*”²⁰⁰ ayetleri ile vurgulanan temel nokta, bilgi sahibi olmayan konularda sırf üstünlük kurmak, muhatabı susturmak ya da zihinleri bulandırıcı tartışmalara girmenin büyük yanlışlara yol açmaktan başka bir işe yaramadığı açıkça vurgulanmaktadır. Tartışma bir konuyu öğrenmeye veya bir durumu aydınlatmaya yönelik olduğu sürece faydalıdır.

Cedel, müşriklerin tipik özelliklerinden biridir. Kur’an, onların kendilerini savunma refleksileriyle Allah’ın mesajlarını ve Resulullah’ı reddetme mücadelesini gösterirken kullandıkları yöntemin cedel olduğunu ve onların, Resulullah’a karşı bunu yaparken de küstahça ve alaycı bir tavır ile yaptıklarını beyan eder. Yüce Allah, onların bu cedelleşmelerini kınar. Çünkü müşrikler, gerçek bilgiye ve kesin delile

¹⁹⁵Nahl, 16/125.

¹⁹⁶Fahrüddîn Er-Râzî, *Tefsîr-I Kebîr*, .C.14, s.377.

¹⁹⁷A’la, 87/9.

¹⁹⁸Hacc, 22/8-9.

¹⁹⁹Lokman, 31/20-21.

²⁰⁰Âl-i İmran, 3/66.

dayanmadan yanlışı doğru, doğruyu yanlış göstermek amacıyla hakikati reddetme ve batılı savunma amacına yönelik tartışma yapıyorlardı. Nitekim Yüce Allah, onların bu yönlerini şöyle ifade eder:

*“Göklerde ve yerde ne varsa hepsini Allah’ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi? Yine de insanlar arasında hiçbir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp duranlar vardır.”*²⁰¹

İnsanın bilgisizce ve şuarsuzca, yersiz ve lüzumsuz bir şekilde yaptığı tartışmanın sebebi, aslında kişinin kendisini beğenip üstün görmesinden kaynaklanmaktadır. Hatta Kur’an, müşriklerin bu kibirlenerek ve böbürlenerek bilgisizce tartıştıkları hali resmeder.²⁰² Resulullah, böyle çirkin bir davranıştan uzak durmak gerektiğini ve haklı olduğu halde tartışmadan vazgeçmenin güzel hasletlerden ve hayırlı davranışlardan biri olduğunu belirtir.²⁰³

d. Dini Konuları Anlatmaya ve Öğretmeye Ehil Olmak

Dinî iletişimin en yoğun gerçekleştiği alanlardan biri, din eğitimi ve öğretimidir. Dinin eğitimi ve öğretimi herkesin yapabileceği çok sıradan bir iş değildir. Dinin yanlış ve eksik öğretilmesinin, bir kimsenin hem dünya hem ahiret hayatını etkileyen çok ciddi sonuçları vardır. Din eğitimi ve öğretimi bilgi, beceri ve ehil olmayı gerektiren bir iştir. Aynı zamanda dinde derin ilim sahibi olanlarında toplumlarını uyarma sorumlulukları vardır. Hatta kavimlerini uyaracak kadar dinde derinlemesine bilgi sahibi olmak savaştan üstün tutulmaktadır.²⁰⁴ Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilir: *“Müminlerin hepsinin toptan savaşa girmeleri doğru değildir, onların her kesiminden bir grup dinde derin bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları uyararak için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”*²⁰⁵

Dinin öğretimi, öncelikle öğretilecek hususları doğru ve iyi bilmeyi sonra da onları öğretebilecek kabiliyette ve yeterlilikte olmayı gerektirir.²⁰⁶

²⁰¹Lokman 31/20.

²⁰²Hac22/9.

²⁰³Câmiü’s-Sağır, C.2, s.457, Hadis no:2331.

²⁰⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, C:2, s.203.

²⁰⁵Tevbe ,113/122.

²⁰⁶Cebeci, a.g.e., s.284.

*“İnsanlardan bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan birtakım kimseler vardır. O şeytan hakkında şöyle yazılmıştır. Kim onu yoldaş edinirse bilsin ki kendisini saptıracak ve alevli ateşin azabına sürükleyecektir.”*²⁰⁷

Dini konularda yeterli bilgiye sahip olmanın yanında bir de günümüz insanının zihinsel ve sosyo-kültürel yapısına, inanç ve duygu dünyasına, ilgilerine, tutumlarına dair bilgilere de sahip olması gerekir. Dinî iletişim, bir işi maksatlı olarak üstlenen kaynak kişi açısından bir bilgilendirme ve öğretme faaliyeti olduğu için öğrenmeyi tam olarak gerçekleştirmeyi sağlayacak bilgilere ihtiyaç vardır.

Anlatma ve öğretme liyakat insanların iletişim tarzına, gelişmiş iletişim metot ve tekniklerine ait bilgileri bilmekle gerçekleşmiş olur. Kur'an-ı Kerim'de özellikle iyiliği emredip kötülükten sakındırma konusunda herkes sorumlu tutulmamış, *“Sizden iyi bir grup bulunsun.”*²⁰⁸ ifadesi ile bu işi yapanların gerçekten ehil sahibi kişiler olması gerektiği vurgulanmaktadır.

*“Allah size mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğimiz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.”*²⁰⁹

2.7. Hz. Peygamber'in Bazı İletişim İlkeleri

Hz. Peygamber tarihin belirli bir zaman diliminde, sınırlı bir coğrafyada ve küçük bir toplum içinde yaşamış; bu süreçte peygamberlik görevi gereği iletişimin en temel ve en genel öğeleri açısından kaynak olarak ilahi mesaj iletmış; alıcı ve hedef durumundaki muhataplarının geri bildirimlerini dikkate almıştır. Hayatı yoğun bir iletişim süreci içinde geçen Hz. Peygamber, Allah'ın kendisine gönderdiği mesajlar doğrultusunda tutum ve davranışlar belirleyerek, etkili iletişim ilkeleri uygulayarak, içinde bulunduğu topluma dinin gerekleri ve öğretilerini göstermiştir. Onun iletişim başarısı, kendi teorik bilgisi kadar pratik davranışlarına da bağlıydı.

²⁰⁷Hacc, 22/3-4.

²⁰⁸Âl-i İmran, 3/104.

²⁰⁹Nisa, 4/58.

a. Mesleğin Kaynağı Olarak Hz. Peygamber'in Kendini Tanıtması

Başarılı bir iletişim için kaynağın kendini muhataplarına sunum tarzı oldukça önemli bir noktadır. İletişimde “kendini tanıma” sözüyle kişinin kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendinde olup biten duygusal ve düşünsel süreçlerle ilgili bir anlayışa ve kavrayışa ulaşması dile getirilmektedir.²¹⁰ Kendini tanıyan kimse gerçek duygu düşüncelerinin farkında olur. Çevresini nasıl etkileyeceğini ve onlar tarafından nasıl etkilendiğini bilir.

Hız. Peygamber'in mesajın kaynağı olarak kendisini muhataplarına nasıl tanıttığına Kur'an ayetleri ışığında bakacak olursak; Mekke'de tabii bir hayat sürdüren peygamberin güvenilir bir kişiliğe sahip olması dışında toplumca bilinen olağanüstü bir yönü yoktu. Bu nedenle peygamberliğini ilan ettiğinde insanlar “*O ilahi uyarı (Kur'an başka kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi...*”²¹¹ şeklindeki ithamlarıyla karşılaştı. Bu ithamlar “... Allah dileseydi ben onu size okumazdım ve onu size hiç indirmezdim. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmışım (böyle bir şey yapmamıştım) düşünüyor musunuz?”²¹² şeklinde cevap vermiştir. Tebliğ görevini yerine getirirken insanlardan bir beklenti içinde olmadığını ve mal, makam, şan, şöhret peşinden koşmadığını “...Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir...”²¹³ şeklinde dile getirmiştir.

“Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri/mesajları duyuruyorum.”²¹⁴

“Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz benimle size gönderileni size bildirdim”²¹⁵
Ayetler ile peygamber kendisini sadece bir tebliğci olarak insanlara ifade etmektedir.

Hız. Peygamber'in de kendisini tanıttığı bazı sözleri şöyledir: “*Ridâmu verin, şu taşlar sayısınca koyun olsa ben yine de onu aranızda taksim ederdim.*”²¹⁶ *Ve sonra götürürdünüz ki ben ne cimriyim ne yalancıyım ne de korkağım.*”²¹⁷

²¹⁰Cüceloğlu, a.g.e., s.94.

²¹¹Sâd, 38/8.

²¹² Yunus, 10/16.

²¹³ Yunus, 10/107.

²¹⁴ Araf, 7/62.

²¹⁵ Hud, 11/57.

²¹⁶Buhari, a.g.e., C.8, Hadis no:1293; 1296, s.437-439.

²¹⁷ Buhari, a.g.e., C.8, Hadis no:1301, s.446.

Hız. Peygamber'in mesajı ileten kaynak olarak kendisini muhataplarına bu şekilde tanıtmayı, dinî iletişimi yoğun bir şekilde kullananlara da örneklik teşkil etmiştir.

b. İletişimde Muhatabın ve Toplumun Özelliklerini Dikkate Alması

İnsanlar, yetişme tarzları ve geçmiş yaşantıları, görüşleri, bilgileri, alışkanlıkları, çevresinden kazandıkları değer yargıları bakımından birbirlerinden farklılık gösterirler. İnsanlar; içinde buldukları kültürel çevrenin görenek, gelenek ve değerler sisteminin, kendilerine uygulanan eğitim yöntemlerinin etkisi ile kendilerine özgü bir kişilik oluştururlar.”²¹⁸

Bireysel ayrılıklar üzerinde duygusal ve sosyal ilişkilerin varlığı nedeniyle insanların zekâları, akılları, sosyo-kültürel seviyeleri, davranış ve anlayışları, eğilimleri, tutumları, insanlara bakış açıları, sağlıklı ve olumlu bir iletişim için göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır. Belirttiğimiz bu ve benzeri bireysel farklılıkların etkisiyle sahabe, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını farklı şekillerde algılayabilmiştir.

İletişimde bireysel farklılıkların farkında olan ve buna dikkat çeken Hz. Peygamber, insanlarla onların biliş düzeyleri ölçüsünden konuşmuştur. “Hz. Peygamber insan insana olan iletişimde muhatabın özel yaşantısını, ilgi alanlarını, inanç ve değerleri gibi kişisel özelliklerini her zaman göz önünde bulundurmuştur. Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez”²¹⁹ ayetinde vurgulanan ve dini birer sorumluluk olan namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerde, Hz. Peygamber; akli yeterlilik, din ve vicdan hürriyetine sahip olma, mali imkân ve sağlık durumu gibi kişiden kişiye değişebilen farklı durumlarda uyulması gereken kuralları muhataplara iletmiştir.

“Onları doğru yola çağırılmış olsanız işitmezler, onları sana bakar görürsün oysa onlar görmezler. Sen affetme yolunu tut! Uygun olanı emret, cahillerden yüz çevir”²²⁰ ayetinde de vurgulanan iletişim şekli, muhataplara uygun olanı uygun bir şekilde iletmeştir.

²¹⁸ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.225-226.

²¹⁹ Bakara, 2/286.

²²⁰ A'raf, 7/198-199.

Hız. Peygamber muhataplarını inancı ne olursa olsun; müşrik, Yahudi, Hıristiyan veya farklı bir dinde olsun, olduğu gibi kabul etmiştir. Tebliğ sürecini de bu hoşgörü anlayışı ile sürdürmüştür.

Hız. Peygamber, risalet görevini insan insana olduğu kadar toplumlara karşı da sürdürmekteydi. Bu anlamda bireysel farklılıkları dikkate aldığı kadar toplum psikolojisini de çeşitli iletişim yöntemlerini kullanırken göz önünde bulundurmüştür.

Bütün insanlığa örnek bir peygamber olarak gönderilen Hız. Peygamber, getirdiği dinin ilke ve esasları evrensel olsa da bunların ilk pratiğini yaşamış olduğu dar bir coğrafyadaki insanlar ile birlikte yaşamıştır. Bütün insanlığı ilgilendiren evrensel ilke ve esasları ilan ederken içinde yaşadığı toplumdan kopmamış, o toplumun özelliklerini her zaman önemsemmiştir. Yerken, içerken, giyinirken, eğlenirken yaşadığı bölgenin şartlarına göre hareket etmiştir. Konuşurken, hutbe iradederken, kendisini dinleyen topluluğun yeteneklerini sürekli gözetmiş, örneklerini muhataplarının yaşadığı ve iyi bildiği bir coğrafyadan seçmiştir. Onun çevresindeki insanların bir kısmını medeniler, bir kısmını bedeviler oluşturmuştur. Bu nedenle Hız. Peygamber, bütün çağları ve bütün insanlığı kapsayacak mesajlarını iletirken özellikle ilk muhataplarının akıl ve düşüncelerine, algı ve kabiliyetlerine göre iletişimde bulunmak gibi oldukça zor bir sorumluluğun bilinci içerisinde hareket etmiştir.²²¹ “*Ben bugün Kâbe’nin içine girdim; ama sonradan da bunu yapmamış olmayı istedim. Çünkü benden sonraki ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum*”²²² hadisinde Hız. Peygamber’in Allah’a yaklaşma düşüncesiyle yaptığı bir işi, daha sonra kendisini örnek alacak topluluklara sıkıntı vereceği düşüncesiyle yapmamış olmayı dilemiş, toplumun temel değerleri sebebiyle taşıdığı endişeyi dile getirmiştir. Nitekim bunun örneklerini günümüzde açık bir şekilde yaşamaktayız. Hac mevsiminde “Hacer-i Esved’e şart olmadığı halde dokunabilmek için insanlar sürekli izdiham oluşturmaktadırlar. Eğer bu dokunma dini bir gereklilik olsaydı, onu gerçekleştirebilmek adına insanlar sürekli birbirlerini ezer ve izdihamdan dolayı sıkıntılar yaşanabilirdi.

²²¹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara 2000, s.301-303.

²²²Tirmizi, 7; Hac, 45; İbn Mace, 25.

“(Benden) sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili (sonraki nesiller arasında iyilikle anılmak, iyi bir ad bırakmak) nasip eyle”²²³, “Kulların diriltileceği gün, beni utandırma”²²⁴ ayetlerinde Hz. İbrahim gibi bütün insanlar tarafından sevilen bir peygamberin bile duasında toplumun kanaatini göz önünde bulundurduğunu görmekteyiz.

c. Empati Kurarak Muhataplarını Etkilemesi

“Empati, bir kişinin kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlayabilmesidir. Empati kuracak olan kimse, kendisini karşısındakinin yerine koymalı; olay ve olgulara onun gözüyle bakabilmelidir. Karşısındakinin rolüne bürünerek onun ne düşündüğünü anlayabilmeli, hissettiklerinin aynısını hissedebilmelidir. Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini tam olarak anlasak bile, eğer anladığımızı ona ifade edememişsek empati kurma sürecini tamamlamış olmayız. Dolayısıyla empati aynı zamanda, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşıdaki kişiye iletilmesi davranışı olarak da ifade edilebilir.”²²⁵

İletişimin etkinliğini artıran en önemli etkenlerden biri de vericinin kendini alıcının (muhatabın) yerine koyarak mesajını iletmesidir. Eğer bu başarılırsa mesaj daha az filtrelenecek ve daha iyi algılanabilecektir.

Hız. Peygamber de bir iletişim ilkesi olarak insanlarla empati kurmuş ve onlara da empati kurmasını tavsiye etmiştir. “*And olsun içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğrasanız ona ağır gelir; size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametlidir*”²²⁶ diyen Yüce Allah insanlara hitaben kendi aralarından, dertlerini dinleyen, sıkıntıya uğramalarına üzülen, toplumun menfaatini ve iyiliğini isteyen elçisinin empatik tavrına dikkat çekmiştir. Hız. Peygamber “*Nefsim kudretinde olan Allah’a and olsun ki, bir kul kendisi için istediğini kardeşi veya komşusu için istemedikçe tam iman etmiş olamaz.*”²²⁷ hadisiyle inananların birbirlerini ve

²²³Şûarâ, 26/84.

²²⁴Şûarâ, 26/87.

²²⁵ Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, s.113.

²²⁶Tevbe, 9/128.

²²⁷Buhari, a.g.e., C.12, Hadis no:1979, 1980, 1981, s.130-131.

hissettikleri duygularını karşılıklı anlamaya çalışarak empatik bir tavır sergilemelerini istemiştir.

İletişimde empatik bir tavır sergileyen ve bunu ashabına tavsiye eden Hz. Peygamber'in huzuruna bir gün bir genç gelmiş ve: "Ya Resulullah, zina etmeme izin ver!" demişti. Hoş olmayan bir istekle karşılaşan insanlar "sus, sus..." diye gence karşı tavır alırken Hz. Peygamber sakin bir şekilde gence kendisine yaklaşmasını isteyerek yanına aldı ve onunla konuşmaya başladı:

- "Bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?"

- "Hayır, istemem."

- "Zaten hiç kimse annesiyle böyle bir şey yapılmasını istemez."

- "Bir başkasının senin kızınla zina etmesini ister misin?"

- "Hayır ya Resulullah istemem."

- "Zaten hiç kimse kızlarıyla zina edilmesini istemez."

Daha sonra peygamber diğer yakınlarıyla zina edilmesine razı olup olmayacağını aynı şekilde sormuş, genç her defasında aynı cevabı vermişti. Böylece gencin tavrı orada insanlar tarafından kınanırken Hz. Peygamberler gençle empatik bir iletişim kurmuş, yapıcı bir sonuç olmuş ve gencin toplum içinde rencide edilmesini önlemiştir. Hz. Peygamber bu tavrı ile iletişime muhatap olan bir insanın temel duygularına ve aklına hitap etmiştir.

*"Mü'minmü'mininaynasıdır. Eğer onda bir eza görürse onu kardeşinden gidersin."*²²⁸ diyen peygamber kendisine iman eden, getirdiği mesajları kabul eden insanların oluşturduğu ilk İslam toplumunun bireyleriyle empatiye dayalı bir ilişki düzeni kurmuştur. Dolayısıyla bu ilişkilerin gerçekleştiği ortamda iletişimde şüphesiz empatiye dayalı olacaktır.²²⁹

d. Mesajını Aşamalı (Tedrici) Yöntemle Aktarması

Hz. Peygamber kendisine verilen peygamberlik misyonu gereği ilahi mesajı, insan zihninin işleyiş ve algılayış yeteneğini de dikkate alarak bir anda değil de

²²⁸Buhari, a.g.e., C.12, Hadis no:1984, s.134.

²²⁹Kasapoğlu, a.g.e., s.114.

zamana yayıp önce basit ve kolaydan başlamak üzere yani aşamalı olarak iletmiştir. Kur'an-ı Kerim'in 23 sene gibi bir zaman diliminde ayet ayet, sure sure indirilmiş olması aşamalı (Tedrici) yöntemin kullanıldığını göstermektedir. Bu yöntemde mesaj, zamana ve şartlara göre hedef kitlenin ihtiyaçları, eksiklikleri, mesajı almaya hazır ve istekli olmaları gibi durumlar göz önüne alınarak peyder pey iletilmiştir.

“İnkâr edenler: “Kur'an ona bir defada indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onunla senin kalbini sağlamlaştırmak (kolayca ezberlemeni sağlamak ve çeşitli olaylara karşı yeni gelen ayetlerle kalbini takviye etmek) için, onu böyle (parça parça indirdik) ve ağır ağır okuduk. Onların sana getirdiği her misale karşı mutlaka biz sana gerçeği ve güzel açıklamayı getiririz”²³⁰ ayeti bu yöntemi açıkça ifade etmektedir. Bir ilke olarak tedricilik, muhatapların durumuna göre yapmaları istenen konularda olduğu kadar, yapmamaları istenen konularda da acele edilmemesini, aşama aşama benimsetme yoluna gidilmesini kapsamaktadır. Bu nedenledir ki; içki, kumar, faiz, zina, kölelik, kadına kötü muamele gibi cahiliye toplumunda yer etmiş ahlaka ve dine aykırı davranış ve uygulamaların ortadan kaldırılmasının zamana yayılarak kaldırılması da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.²³¹

Peygamber, tebliğ sürecinde insanlarla gerçekleştirdiği iletişimde; yaşayışıyla, davranışıyla ve sözleriyle en geçerli metotları uygulamış; bunu ashabına da tavsiye ederek *“kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”²³²* diyerek tebliğ esnasında takip etmeleri gereken metotları belirtmiştir. Yani Hz. Peygamber (sav), Kur'an'ın insanlığa getirdiği mutluluğu anlatırken aynı zamanda o haberle insanları müjdelemek ve gönüllerini mutluluk âlemine açmakla da görevlidir.²³³

Kolaylaştırmanın da Hz. Peygamber'in İslam'a davetinde temel ilkelerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. “İnsan psikolojisi kolayca meyillidir ve bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra kabule yatkındır. Karşılaşılan ağır bir teklif, olayın tamamına inkâra neden olabilir. Bu sebeple ona yapılan teklif ve sunulan tebliğ kolaydan zora, esastan teferruata, bilinenden bilinmeyene doğru zamanla ilerleyen bir tedric

²³⁰ Furkan, 25/32-33.

²³¹ Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s.97

²³² Buhari, a.g.e., C.1, Hadis no:63, s.77.

²³³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul 2002, c:2, s.202

metoduna sahip olmalı, muhataptan yapabileceği işler istenmeli; ondan yerine getirebileceği, altından kalkabileceği şeyler talep edilmelidir. İstenilenlere gözü geriliveren muhatap, muhakkak psikolojik açıdan yenilmiş olarak kendine yüklenilecek sorumluluk ve görevlerin ağırlığından kaçıp kurtulmaya çalışacaktır.²³⁴

Kur'an'ın ifadesiyle insan zayıf bir tabiata sahiptir. Bu nedenle Cenab-ı Hak güçlükleri kaldırmış, İslam dinini kolaylık dini kılmıştır. Ayetlerde bu husus şöyle dile getirilir:

*“Cenâb-ı Hak, sizin için kolaylık ister; zorluk istemez.”*²³⁵

*“Allah insanı ancak gücünün yettiği ölçüde sorumlu tutar.”*²³⁶

*“Cenab-ı Hak sizden (yükünüzü) hafifletmek ister. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”*²³⁷

*“Allah, dininde size hiçbir güçlük yükledi.”*²³⁸

Hz. Peygamber'in yoğun ve etkili bir şekilde uyguladığı, Kur'an-ı Kerim'in de önemli üzerinde durduğu, kolaylaştırma ve tedricilik prensiplerinden anlaşıldığı üzere iletişime hedef olan bir insanda öncelikle istek uyandırılması, motivasyon sağlanması, sonra da doğru bilgi ve sağlam bir inanç oluşturulması önemli bir unsurdur. Bu süreç en güzel yöntemlerle nefret ettirmeden, ürkütmeden, zorlaştırmadan, kolaylaştırarak gerçekleştirilmelidir.

*“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafında dağılıp giderlerdi...”*²³⁹Elmalılı bu ayeti şu şekilde yorumlar. “Allah tarafından büyük bir rahmetle yaratıldığı, güzel huy gereğince Resulullah onlara yumuşak ve nazik davrandı. Azarlanmayı hak ettikleri halde kusurlarını yüzlerine vurarak sert davranmadı.”²⁴⁰

²³⁴Cem Zorlu, “*Tebliğde Öncelik ve Tedricilik*” İslam'ın Güncel Sunumu 2006, T.D.V. Yay., Ankara, s.240.

²³⁵ Bakara, 2/185.

²³⁶ Bakara, 2/186.

²³⁷ Nisa, 4/28.

²³⁸ Hac, 22/78.

²³⁹ Âl-i İmran, 3/159.

²⁴⁰Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2008, C.2, s.578.

e. İnsanların Akıl ve Duygularına Hitap Ederek İnsanları ve Onların Değer Verdiği Şeyleri Dikkate Alması

Hız. Peygamber'in iletişimde önem verdiği bir iletişim prensibi de insanların akıl ve duygularına hitap etmesidir. "Bilgi edinmeye yarayan güç" ve "bu güç ile elde edilen bilgi"²⁴¹ olarak ifade edilen akıl, aynı zamanda dinen sorumlu olmanın da esasını teşkil etmektedir. Kur'an insanların düşünme ve akletme duygularına sık sık vurgu yaparak insanı düşünmeye yöneltmektedir.

"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette akliselim sahipleri için ibret verici deliller vardır. Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin, bizi ateş azabından koru!" derler."²⁴²

Hız. Peygamber'in de iletişimde çevresindeki insanların akıl ve duygularına hitap ettiğini ashabıyla aralarında yaşanan diyaloglardan görmekteyiz. Buhari'de geçen bir diyalog şu şekildedir: Annesinin haccetmeyi adadığını, ancak haccetmeden vefat ettiğini söyleyen bir kadına şu ifadeleri kullanmıştır:

- "Annemin yerine haccedebilir miyim?"

- "Evet onun yerine haccet. Söyle bana, annenin borcu olsa ödeyecek miydin?"

- "Evet".

- "Allah'ın hakkını da ödeyin. Çünkü Allah, kendisine verilen söze vefa gösterilmeye daha layıktır."²⁴³

Peygamber burada kendisine gelen kişinin vefat eden annesini de duygusal bağını da dikkate alarak yapması gerekeni ifade etmiştir.

Peygamberin bir diğer özelliği de iletişimde bulunduğu muhataplarının değer verdiği şeylere saygılı olmasıdır. İslam'a göre bireye insan olması, inancı, tutum ve

²⁴¹Süleyman Hayri Bolay, "Akıl", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, C: 2, s.238.

²⁴²Âl-i İmran, 3/190-191.

²⁴³ Buhari Hac 1, Müslim Hac, 407

davranışları, doğru dürüst yaşayışı vb. sebeplerle değer verildiği bilinen bir husustur.²⁴⁴

“Onların Allah’tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek sınırı aşıp Allah’a sövmesinler...”²⁴⁵ ayeti ile Kur’an-ı Kerim insanların kişisel olarak değer verdikleri kutsallarına dil uzatılmaması gereğini dile getirmiştir. Hz. Peygamber de bu durumu bir iletişim ilkesi olarak benimseyip ashabına da tavsiye etmiştir.

Psikologlar etkin ve olumlu iletişim ve ilişkiler için kaynağın, kendisiyle bağdaşım içinde yani samimi, dürüst, içi-dışı, özü-sözü bir olması; hedefine saygı duyması; onları duyarlı, anlayışlı, sempatik bir tutumla dinleyebilme becerisine sahip olabilmesi gibi noktalara dikkat çekmişlerdir.²⁴⁶

f. İletişimde Sabır ve Tahammül Göstermesi

Dinin insanlara anlatılması ve dini doğruların benimsetilmesi zannedildiği kadar kolay bir iş değildir. Her meslek gibi bunun da kendisine has güçlükleri ve zorlukları vardır. Peygamberlerin hayatlarına bakıldığında nasıl zorluklarla karşılaştıkları, kendilerine kurtuluş müjdesi olarak ilahi mesajı götürdükleri insanlar tarafından nasıl eziyetlere uğradıkları görülür. Hz. Âdem’den itibaren gelen bütün peygamberler kavimleri tarafından eziyetlere ve sıkıntılara maruz bırakılmışlardır.²⁴⁷

Dini insanlara anlatma ve öğretme görevi yürütmenin bir peygamber mesleği olması, bunu en güzel şekilde yapıp başarma konusu insana heyecan vermekle birlikte aynı zamanda güçlükleri de insanı ürkütmektedir.

Bazen de kasıtlı olarak itirazlar, alay etme, hafife alma, küçümseme, hakaret vb. yollarla engellemelerle de karşılaşmak mümkündür. Çünkü bilgiyi tehlikeli bir silah olarak görüp gerçeklerin öğrenilmesini istemeyen, gerçekler öğrenildikçe menfaatleri, tahakküm ve istismarları zarar görecektir her zaman bulunacaktır. Dini anlatma ve öğretme görevini üstlenenler buna hazırlıklı olmalıdır.²⁴⁸

²⁴⁴Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul, s.95-96.

²⁴⁵En’âm, 6/108.

²⁴⁶ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994, s.278.

²⁴⁷ Ahmet Önkal, *Resulullah’ın İslama Davet Metodu*, Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1981, s.183.

²⁴⁸Cebeci, a.g.e., s.286-287.

Hız. Peygamber de iletişim sürecinde karşılaştığı yalan, iftira, alay, tuzak, tehdit ve suikast gibi olumsuz tepki ve engellemelere karşı sabırsız ve ihtiraslı davranmayıp, sabırlı ve tahammüllü olmayı seçmiştir. “Şüphesiz senden önceki peygamberler de yalanlamıştı. Onlar yalanlamalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımınız onlara yetişti.”²⁴⁹

“O halde peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sende sabret. Onlar hakkında acele etme...”²⁵⁰

“Onların dediklerine sabret ve güzelce onlardan ayrıl. Seni ve o nimet sahibi yalanlayıcıları baş başa bırak ve onlara biraz mühlet ver” ayetleri ile Allah elçisinden şahsına yönelik kötülöklere aynıyla karşılık vermemesini, tam tersine önceki peygamberlerin yaptığı gibi sabırlı olmasını istemiştir. Bu tavır, dini anlatma ve öğretme işi yürütenlere yani dinî iletişimde yoğun bir şekilde bulunanlara da tavsiye ve yol gösterici niteliğindedir.

Lokman (a.s.) oğluna yaptığı şu tavsiyelerde konunun önemine işaret ederek aslında bütün Müslümanlar'a Allah'ın öğüdü niteliğindedir. “Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret, doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme, zira Allah kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.”²⁵¹

²⁴⁹En'am, 6/34.

²⁵⁰Ahkaf, 46/35.

²⁵¹Lokman, 31/17-18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ İLETİŞİM ENGELLERİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İletişim, kaynak durumda olan kişilerin sahip olduğu bilgi, duygu ve düşüncelerin her türlü yolla alıcılara aktarması sürecidir. Eğer iletişim verimli ise, bir kişiden diğer kişiye iletilen bilgi, duygu ve düşünce bozulmadan diğer kişi tarafından olduğu gibi algılanır.

Başarılı ve etkili iletişimin amacı, mesajın muhataba hedeflenen şekilde iletilmesi ve istenen etkiyi gerçekleştirmesidir. Din de, hem insanların tüm yaşam alanlarını kuşatıcı hem oldukça hassas oldukları bir alan hem de onların tutum, davranış ve duygularına yön veren temel bir değer olduğundan, bu alandaki iletişimin de sağlıklı, anlamlı ve başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ayrı bir önem ve ilgiye sahiptir. Yapılan araştırmalar, insanların birbirlerini anlayıp sevmeleri için sağlıklı bir iletişim ortamını oluşturmalarının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber yaşanan problemlerin ilk nedeni olarak sağlıklı iletişim ileri sürülmektedir.

Kişilerin hayatta çözmek noktasında en zorlandıkları problem, diğer kişilerle yaşadıkları iletişim sorunudur. İletişim sorunlarının yıpratıcı, mutsuz edici, stresli tarafının bulunması insan psikolojisini olumsuz yönde etkilemektedir.²⁵² İletişim süreci problemsiz bir eylem süreci değildir. İletişim sürecini etkileyen tüm olumsuz etkenler iletişim engellerini oluşturur. İnsan dikkatinin iletilere odaklanmasını ve zihni melekelerinin mesaj üzerinde yoğunlaşmasını önleyen her an devreye girmeye hazır sebeplerin tümüne “iletişim engelleri” denmektedir.²⁵³ İletişim engelinin ortaya çıkarak iletişimin aksaması ve sonuçsuz kalması ile ilgili “ortam” ve “yanılsama” kavramları üzerinde durulmaktadır. İletişimin meydana geldiği ve alıcıların kendilerine göre yorumladıkları durumlar iletişim ortamını oluşturmaktadır. İletişim ortamı kaynağın iletişim amacına hizmet etmediği zaman “yanılsama” kavramı

²⁵²Murat Toktamışoğlu, *İnsan Tanıma Kılavuzu*, Pegasus Yayınları, Ankara 2008, s.6.

²⁵³Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.289.

ortaya çıkar. Yanılsama; mesajın muhatap tarafından, kaynağın amacından daha farklı bir şekilde anlaşılmasıdır. Yanılsama ya muhatabın şartları kendine göre yorumlamasından ya da mesaj iletimi sırasında kaynak ile alıcı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır.

İletişim engelleri genel olarak çevresel olabileceği gibi psikolojik ve sosyo-kültürel de olabilir.

İletişim engellerinin başında kişisel engeller gelir. Çünkü iletişimin merkezinde insan vardır. İnsanın özellikleri, kişiliği, kullandığı üslubu, amaçları iletişim sürecini şekillendirmekte ve sonuçlandırmaktadır. Kişi herhangi bir konuda biriyle anlaşmazken diğeriyle anlaşabilir. Bir kişi ile tartışma konusu olabilecek bir konu, diğeri ile anlaşma vesilesi olabilir. Bu durum iletişimdeki insan faktörünü tüm önemi ile ortaya koymaktadır. Kişisel farklılıklar, kişilerin anlam dünyalarını da farklılaştırıp, iletişim sürecinde sorunlara sebep olabilmektedir. Teknik ve çevresel engeller de iletişim sürecinde karşılaşılan önemli engellerdendir. İletişim kanallarının birçoğu, çeşitli teknik karmaşa nedeniyle mesajın kaybolmasına ve engellenmesine neden olabilir. Bu olumsuzluklar doğrudan doğruya iletişimin araç, yöntem ve kanalları ile birlikte mesajı ilgilendiren nedenlerdir.²⁵⁴ Bu durumda çevreden gelen farklı uyaranların insanlar arası iletişimde etkili olduğu görülmektedir. Bu uyaranlar arasında sosyal, ekonomik, politik, kültürel, iklim, inişli çıkışlı değişim ve dönüşümler, gelir durumu, savaşlar, teknoloji, medya yer almakta olup tüm bu çevresel ve teknik uyaranlar iletişim sürecinde bir takım aksaklıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.²⁵⁵ Yine farklı sosyo-kültürel çevrede olan kişilerde, mesajın kodlanıp gönderilmesi ve çözümlenip algılanması sürecinde de problemler ortaya çıkmaktadır.

Dil engelleri de iletişim sürecini dumura uğratarak iletişimde aksaklıklara neden olan önemli engellerdendir. Dil karşılıklı anlaşmayı sağlayan en temel iletişim aracıdır. Kaynak ve alıcı durumda olanlardan her biri aynı dil işaretlerine sahipse, mesajı kodlamada herhangi bir aksaklıkla karşılaşmayabilirler. Ancak farklı kodlama sistemine sahip iseler o zaman bunun iletişim sürecine etkisi negatif olacaktır ve

²⁵⁴ Sabuncuoğlu, Gümüş, a.g.e. , s.175.

²⁵⁵Gümrükçüoğlu, a.g.e. , s.142.

sonuçta karşılıklı anlaşma gündeme gelmeyecektir.²⁵⁶ Dil engelleri ya iletişimde bulunan taraflardan birinin anlaşılmasına ya da yanlış anlaşılmasına neden olabilmektedir. Dil karmaşık bir şekilde kullanılırsa iletişim engeline yol açar. Bunun için mesajın karşı tarafa iletilmesinde kaynağın kullanıldığı dil iletişimin kalitesini belirleyeceğinden; iletişimde anlaşılır, basit, sade bir dil kullanılmalıdır. Çünkü karşılıklı anlaşmalar çoğu zaman aynı dili konuşan kişiler arasında gerçekleşebilir. Mesajı alma konusunda olan kişinin anlamayacağı kavramları kullanmak, aynı dili konuşuyor olmasına rağmen aralarındaki iletişimi olumsuz etkiler.

İletişim sürecinin vazgeçilmez iki unsuru olan kaynak ve alıcı aynı zamanda etkin iletişimi engelleyici olabilir. Kişisel hedefler, değer yargıları, tutumlar bir yandan mesajı oluşturan etkenleri formüle ederek etkilerken diğer yandan da karşı tarafta gelen mesajlara karşı olumsuz bir tutuma neden olabilir. Hedefin kaynağa karşı tutumu, güveni, inancı, kaynaktan gelen mesajları farklı algılamasına neden olabilir. Kaynağın mesajı hedefin kanaatlerine aykırı ise böyle bir mesaj tam anlamıyla algılanamaz.²⁵⁷

Yüce Allah tarafından ilahi mesajları tebliğ ile görevlendirilen peygamberler, bu mesajları iletirken birçok iletişim engelleriyle karşılaşmışlardır. Peygamberlerin bir iletişim faaliyeti olan tebliğ esnasında iletişim engeli ile karşılaşmaları Kur'an ayetlerine de konu olmuştur.²⁵⁸

Dinî iletişim engellerinin birçoğu, iletişime giren taraflardan gerek kaynak gerek alıcı olsun iletişim becerileri ile ilgilidir. Bir kısım engeller de iletişimin zamanı ve iletişim ortamı ile ilişkilidir. İletişim esnasında ortaya çıkan engellerin hangi sebepten ortaya çıktığının bilinmesi, iletişim engellerini ortadan kaldırmanın ve iletişim aksaklıklarını önlemenin ön koşuludur.

Dinî iletişim engelleri, yapılan tasnifleri de dikkate alarak öncelikle iletişim sürecini oluşturan öğelerden belirtilecek olursa; kaynak ile ilgili engeller, mesajın içeriğinden kaynaklanan engeller, alıcı engelleri, zaman ve ortam engelleri olarak genel bir tasnif yapmak mümkündür.

²⁵⁶Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de İletişim*, s.148.

²⁵⁷Hasan Tutar, M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yay., Ankara, 2005, s.84.

²⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, s.431.

3.1. Dini İletişimde Kaynak

İletişimde en önemli unsur olan kaynak, dinî iletişim sürecinde de çok önemlidir. Dinî iletişimde kaynak, alıcı konumundaki kişi ve topluluklara dinî değer ve tutumları kazandırmak üzere iletişimi başlatan kişidir. Din eğitimi ve öğretimi yapılan yerlerde resmi olarak görevlendirilen öğretmenler, din görevlileri, din eğitimcileri kaynak durumdadır. Dinî iletişimde kaynak durumdaki kişilerin bilgi düzeyleri ve iletişim becerileri, hedef durumdaki insanların dinî tutumlarını etkilemektedir. İletişim kaynağına verilen değer yükseldikçe alıcı konumundaki insanlarda dinî tutum değişikliği de aynı oranda artmaktadır.²⁵⁹

Dinî değerleri insanlara anlatma ve onlarda olumlu dinî tutum ve davranışlar geliştirme amacıyla iletişime giren bir kaynağın iletişim başarısı birtakım etkenlere bağlıdır.²⁶⁰Bu etkenlerden en önemlisi, kaynağın kendi özellikleridir:

3.1.1. Kaynağın Özellikleri

Dinî iletişim sürecinin başarısı öncelikle kaynağın potansiyeline ve bu süreçte ortaya koyduğu performansa, tutum ve davranışlarına, bilgi ve tecrübelerine bağlıdır.²⁶¹

3.1.1.1. Kaynağın Güvenilirliği

Güvenilirlik, iletişimcilerin başkalarına kendilerini daha olumlu olarak algılamaya ikna etmek amacıyla simgesel güdüleyicileri kullanma sürecidir.²⁶²

Dinî iletişimde kaynak durumundaki kişinin güvenilirliği, dürüstlüğü, samimiyeti, bilgi birikimi mesajın alıcı tarafından algılanmasında önemli bir yere sahiptir. Dini konularda verilen mesajlardan insanların olumlu etkilenmeleri, istenen tutum ve davranışları kazanmaları, kaynağın güvenilir olmasından kaynaklanır. Dinî iletişimin en önemli temsilcilerinden peygamberlerin bir sıfatı da emanet (güvenilir olmak)tir. Hz. Peygamber risaletten sonra bile kendisine iman etmeyenlerin güvendiği yegâne kişiydi ve herkes tarafından El-Emin olarak bilinirdi.

²⁵⁹Kaya, a.g.e. ,s.78

²⁶⁰ Cebeci, a.g.e. ,s.163

²⁶¹Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s.54.

²⁶² Mutlu, a.g.e., s.123.

Güvenirliliği yüksek olan kaynağın ikna edici özelliği daha yüksektir. Güvenirliğin koşulu, kaynağın çıkar peşinde olmamasıdır. Güvenirlik, kaynağın muhatapları kandırma ve şahsi çıkar elde etme ithamlarından uzak olmalıdır. Eğer uzak olmazsa ikna edici özelliği azalır.²⁶³ İlahi mesajı insanlara ulaştırmada kaynak konumunda olan peygamberler mesajlarını ilettikten sonra, tekrar muhataplarına kendilerini tanıtmayı ve gerçek amaçlarını ortaya koymayı gerekli görmüşlerdir:

*Hani kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.*²⁶⁴

*Hani kardeşleri Salih, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Öyle ise Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin! Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.*²⁶⁵

Ayetlerde; emin sıfatıyla bilinen peygamberler, Hz. Muhammed'in halkı arasında güvenilir olarak tanınması gibi, kendi kavimleri arasında emanet sıfatıyla bilinmişlerdir. Ulaştırdıkları mesajlar karşılığında hiçbir kişisel çıkar beklentisi içinde olmamışlardır. Anlattıklarını açık ve güzel bir ifadeyle sunmuşlardır.²⁶⁶ Peygamberler güvenilir kaynak olarak kendilerine verilen görevi eksiksiz olarak yerine getirmişlerdir. Onların "güvenilir kaynak" oluşları tüm inanalar için büyük değer taşımaktadır. Her Müslüman birey, insanlar ile Dinî iletişimde bulunurken, "çıkarsız tebliğde bulunma" ilkesine uyararak; ün, itibar, makam, mevki gibi maddi tutkularından kendini arındırabilmelidir.²⁶⁷

3.1.1.2. Kaynağın Kendini Tanınması

Sağlıklı bir iletişim kurabilmek için her şeyden önce kaynağın kendisini tanıması gerekir. "Yükleneceği risalet görevi dolayısıyla insanlarla yoğun bir

²⁶³ Kasapoğlu, *Psikolojik Kur'an Terimleri Atlası*, HuzurMatbaası,2009, Malatya, s.224

²⁶⁴ Şuara 26/106-109

²⁶⁵ Şuara 26/142-145

²⁶⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c:6, s.310

²⁶⁷ Kasapoğlu, *Psikolojik Kur'an Terimleri Atlası*, s.230

iletişime girecek olan Allah elçisinin (s.a.v.), vahiy gelmesine yakın günlerdeki uzlet ve tefekkür süreci kaynağın kendini tanması anlamında değerlendirilebilir.”²⁶⁸

3.1.1.3. Kaynağın Bilgi Düzeyi

Çevremizdeki insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek ve bu iletişimleri sürdürebilmek için güçlü ve zengin bir bilgi donanımına ve birikimine ihtiyaç vardır.²⁶⁹

Dini konularda halkı aydınlatma, onların sorunlarını çözme; onları dini bilgi, tutum ve davranış yönünden geliştirme görevi yürütenlerin bu konularda otorite sayılabilecek düzeyde genişlemesine ve derinlemesine bilgi sahibi uzman kişiler olmaları gerekir.²⁷⁰

Kur’an-ı Kerim kaynaklık edilecek bilgi için o bilgi ile ilgili araştırma yapılmasını ve bilgisi olmayan bir şeyin de peşine düşülmemesi gerektiğini ifade eder. “*Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp bunların hepsi o şeyden sorumlu olur.*”²⁷¹Er-Razi, bu ayeti Kur’an’ın ilme ve bilgiye verdiği önem başlığı ile işlemiştir. Aynı zamanda bu ayetin, müşrikleri, ulûhiyet ve nübüvvet konusunda inandıkları şeylerden nehyetmesi hususu üzerinde durmuştur.²⁷²

Günümüzde eğitim seviyesinin yükselmesi, bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, toplumun bilgi ve kültür düzeyinin artması, bilgiyi verecek olan kaynağın bilgi düzeyinin yüksek olması beklentisini doğurmuştur. Ayrıca insanlar her zaman bilgi anlamında güçlü olana yönelir ve saygı duyarlar. Toplumumuzda gücün yüksek kaynağı artık derin bilgidir. Derin bilgiye sahip olmanın yanında, bu bilginin karşı tarafa nasıl aktarılması gerektiğini bilmek de büyük önem arz eder.

Çok kimse geniş bilgiye sahip olmasına rağmen onları karşı tarafa aktarırken zihinsel kurgu, mantıki silsile, sunuş bütünlüğü, ifade becerisi gibi hususlarda başarılı olamaz.²⁷³

²⁶⁸ Batar, “Kur’an’a Göre İletişim”, s.14.

²⁶⁹ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, 4. Baskı, İstanbul, 1996.

²⁷⁰ Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.170.

²⁷¹ İsra 17/36

²⁷² Fahrüddin Er-Razi, a.g.e.c.14, s.478

²⁷³ Cebeci, a.g.e., s.171.

Kişinin öğrenim düzeyi ile bilgi düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. İnsanlar, bilgi düzeyine güvenilen bir din görevlisi ve eğitimcinin anlattıklarını ve ifade ettiklerini kabul etmeye daha çok isteklidirler. Sözelimi, İmam Hatip Lisesi mezunu bir din görevlisine göre, İlahiyat Fakültesi mezunu bir din görevlisinin dinî iletişimi, topluluk üzerinde daha çok etkili olmaktadır. Bu anlamda özellikle dinî iletişimi en üst düzeyde gerçekleştirebilmek için bilgiye kaynak olan kişilerin (din görevlileri, öğretmenler, din eğitmenleri) eğitim düzeylerinin yüksek olması büyük önem taşır. Din görevlilerinin cemaat üzerinde etkili olabilmesi için alanında yükseköğrenim görmüş, bilgili, kültürlü ve mesleki yeterliliğe sahip olması gerekir.²⁷⁴

3.1.1.4. Kaynağın Sevilmesi

İletişimde bilgi veren kaynak durumundaki kişinin güvenilir, inanılır, alanında uzman birisi olması kadar muhataplar tarafından sevilen biri olması da sağlıklı bir iletişim anlamında büyük önem arz eder.

Toplum tarafından benimsenen insanlara baktığımızda, bu tür insanların toplum tarafından sevilen insanlar olduğunu görürüz. Dinleyiciler tarafından kendilerinden biri gibi görünen, cana yakın kişilerin etkileyciliği yüksektir. Bunun tam tersi dinleyicilerin ruh dünyasından uzak, bencil kimseler dinleyici üzerinde itici bir güce sahip olurlar. Böyle kimselerin insanları etkileme gücü de zayıftır. Oysa sevilen bir konuşmacıyı insanlar daha çok benimser ve söylediklerini daha çabuk kabul etme eğilimi gösterirler. Bilgi kaynağını seven kişi onu benimser ve onun söylediklerine daha çok inanır ve güvenir.²⁷⁵

Kur'an-ı Kerim, kavimlerine ilahi daveti ileten peygamberlerden bahsederken hiçbir toplum onların toplum içerisinde sevilmeyen, sayılmayan kişiler olduklarını iddia ettiklerinden bahsetmez.²⁷⁶ Tam tersine kavimleriyle girdikleri iletişimde, peygamberlerin genelde kavimleri tarafından sevilen kişiler oldukları belirtilir.

²⁷⁴ Kaya, *a.g.e* s.80.

²⁷⁵ Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.173.

²⁷⁶ Batar, "Kur'an-ı Kerim'e Göre İletişim", s.17.

*“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”*²⁷⁷

“Ey Salih! Sen bundan önce içimizden ümit beslenen birisiydin”.²⁷⁸

Hz. Peygamber’in, insanları Allah’ın mesajına davet ederken benimsediği tebliğ metodu ve Allah’ın ayetlerini uygulamadaki hassasiyeti sonucu oluşan merhamet, güven, hoşgörü, anlayış gibi insani özellikleri sağlıklı iletişim anlamında en güzel örnektir. Kur’an-ı Kerim de ayetler ile Hz. Peygamberi bu noktada yönlendirmektedir.

“Onlara öğüt ver ve onlara içlerine tesir edecek güzel söz söyle”.²⁷⁹ Bayraklı, ayetin açıklamasında şu hususlara dikkat çeker. İnanmayanlarla iletişimin ilk basamağında öğüt yer alırken, ikinci basamağını gönüle işleyecek yönde etkili söz oluşturmaktadır. Sözlü iletişimle Allah onlara karşı etkili olunmasını, vicdanlarına inilmesini istemektedir. Böylece inanmayanlarla ilişki kurulurken, iletişim şeklinin nasıl olunacağına da açıklık getirilmektedir. Gönüle kadar işleyecek sözlü bir iletişimin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir ki öğüdün sağladığı manevi ilaç hasta olan inanmayanın kalbine ulaşabilin.²⁸⁰

*“Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde tartış.”*²⁸¹

*“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel şekilde sav; o zaman bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sıcak bir dost oluvermiştir!”*²⁸²

Hz. Peygamber’in bütün ilişkilerinde sevgi, merhamet, nezaket, müsamaha, adalet gibi değerleri benimsemesi onun sevilen bir eğitimci olmasında etkili olmuştur. Eğitim ve iletişimde temel ilkeyi *“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”*²⁸³ sözüyle anlayabiliriz.

²⁷⁷ Ali İmran 3/159.

²⁷⁸ Hud 11/62.

²⁷⁹ Nisa 4/63.

²⁸⁰ Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, c.5, s.193

²⁸¹ Nahl 16/125.

²⁸² Fussilet 41/34.

²⁸³ Buhari, Edeb, 80.

Hız. Peygamber'in sahabe tarafından çok sevilmesinin bir ifadesi de sahabenin peygamber için "Anam, babam, canım sana feda olsun ya Resulullah" diyerek dönüt vermesidir.

3.1.2. Kaynak İle İlgili Engeller

3.1.2.1. İnanılrlık ve Güvenilirlik Sorunu:

İletişim sürecinin en önemli unsuru hiç şüphesiz kaynaktır. Sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesinin en önemli koşulu kaynağın belli bazı özelliklere sahip olmasıdır. İnsanlar güvenilir kaynaklardan gelen mesajları önemseyip onları algılamaya, anlamaya, anlamlandırmaya ve kabule daha çok yatkındırlar. Dolayısıyla kaynakta inanılrlık ve güvenilirlik önemli bir unsurdur. Hem sosyal hayatta gerçekleşen iletişimde hem de dinî iletişimde güvenilir kaynaklardan gelen mesajlar, muhatapta istenen ve beklenen yönde duygu, düşünce, bilgi, tutum ve davranış değişikliği oluşturmada daha etkin ve verimli olur. Kaynağın güvenilirliği daha önce de belirttiğimiz gibi onun güvenilirliğine, uzmanlık seviyesine, sevilmesine, saygınlığına, samimiyetine, tarafsızlığına bağlıdır. Özellikle din hizmetlerini yürütenler ile din eğitimcileri başta olmak üzere dinî iletişimde kaynak konumunda olan kişilerin güvenilir olması ayrı bir öneme sahiptir. Dinî iletişimde kaynak konumunda olan kişinin inanılrlık ve güvenilirlik özelliğini kaybetmiş olması günümüzde dinî iletişimin etkisini azaltan sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁴

Kaynak ve alıcıya göre iletişimin amacını belirlemek, bu amacı gerçekleştirebilecek mesajı düzenleyerek bu amaca uygun şekilde iletmek yükümlülüğü taşır. Bu yükümlülüğü yerine getirmede gösterilecek eksiklikler, iletişim sürecinin başarısını olumsuz yönde etkileyeceğinden eksiklikler birer iletişim engeli olarak değerlendirilir.²⁸⁵

Genel iletişimde olduğu gibi dinî iletişimde de iletişimin amacına ulaşabilmesi, kaynağın inanılır ve güvenilir olması ile önemli ölçüde ilişkilidir. Muhatapın kaynağı

²⁸⁴ Certel, "Dini İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri",s.147.

²⁸⁵Cebeci,*Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.291.

güvenilir ve inanılır olarak algılaması, onun sahip olduğu birçok olumlu özelliğin bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Dinî iletişimi gerçekleştiren, kaynak durumunda olan din görevlisi ve din eğitimcisi muhataplarının da olumlu bir dinî tutum ve davranış değişikliği oluşturabilmeleri için, her şeyden önce güvenilir ve inanılır kimseler olmaları gerekir. Şüphesiz doğruluk (sıdk ve güvenilirlik (emanet)) edilenin ilk tebliğcileri olan peygamberlerin başta gelen sıfatlar arasında yer alır.²⁸⁶

Dini insanlara ulaştıran peygamberlerin ve Resulullah'ın “*en güzel örnek*”,²⁸⁷ “*aydınlatan kandil*”,²⁸⁸ “*müjdecî ve uyarıcı*”,²⁸⁹ “*sadık ve güvenilir*”,²⁹⁰ diye nitelendirilmesi iletişimcinin kişiliğinin başarıda ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir.²⁹¹

Güvenilir ve inanılır bulunmayan, bir dediği diğerini tutmayan, ikiyüzlü, riyakâr, yalancı, dedikoducu kişilerde önemli derecede kişilik yetersizliği olduğundan bu insanların gerçekleştireceği iletişimin alıcılar üzerinde önemli ve güçlü bir etki yapması ve iletişimin de anlamlı ve başarılı sonuçlar vermesi beklenemez. Bu bağlamda amaç; insanlara bir şeyler anlatıp öğretmek, hayırda ve iyilikte yarışmak ve dinin tebliğini üstlenmek ise, bu görevi yerine getirmek isteyen kişilerin inanılır ve güvenilir bir kişiliğe sahip olması gerekir. Müslüman'a yaraşan tutumun söylenen ile yapılan arasındaki tutarlılığına özen göstermesi olduğunu vurgulayan Yüce Allah yapılması gerekeni şöyle beyan etmiştir:

*“Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.”*²⁹²

Müslüman'ın vasıflarından biri de özü ve sözü arasında bir çelişkinin olmamasıdır. Dinî iletişim boyutunda da bunun ne kadar önemli olduğu, Resulullah'ın vahiy öncesi Mekke toplumu üzerinde bıraktığı olumlu kişilik özelliği

²⁸⁶Certel, “Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamberrin Sıfatları”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), Isparta, 2004, s.291

²⁸⁷Ahzab 33/21.

²⁸⁸Ahzab 33/46.

²⁸⁹Şuara/115; Hac/49; Fatır/24 vd.

²⁹⁰Meryem/41; En'am/33; Araf/68; Şuara/107 vd.

²⁹¹Certel, a.g.m, s.292.

²⁹²Saff 61/2-3.

neticesinde onlar tarafından kendisine verilen Muhammed el-Emin sıfatı ile ortaya konulmaktadır.

Resulullah'ın tebliğ vazifesinde başarılı olmasının sebeplerinden biri, hiç şüphesiz ki doğduğu ve yetiştiği cahiliye toplumunda bıraktığı güvenilirliğidir. Çünkü Resulullah'ın, vahiy öncesi cahiliye dönemi ile vahiy sonrası risalet, hal ve davranışlarında asla bir çelişki olmamıştır. O, vahiy öncesinde de putlara tapmamış ve onlardan nefret etmiş, putlar adına düzenlenen törenlere katılmamış, putlar adına yemin etmemiştir. Risalet döneminde getirdiği ilke ve prensiplere aykırı davranışları olmamıştır. Bundan dolayı, Mekke müşrikleri tarafından hiçbir zaman geçmişi ile tenkit edilmemiştir. Bu topluluğun içinde yıllarca yaşamış olan Resulullah'ın tutarlı ve düşünceli üslubunu Yüce Allah'ın, Resulullah'ın aracılığı ile verdiği cevapta görmekteyiz.

“... *Vahiy gelmeden aranızda uzun bir süre yaşadım, siz aklınızı kullanıp düşünmez misiniz?*”²⁹³Hz. Peygamber'in risaletten önceki hayatının davasına delil olduğunu ifade eden Er-Razi; kendisine Kuran'ı uydurduğunu söyleyen müşriklere, peygamberin bu ayetle cevap verdiğini ifade eder.²⁹⁴

Hz. Peygamber gibi Hz. Hud da, kendisini halkına Allah tarafından gönderilmiş bir elçi olarak ilahi mesajı bildirdikten sonra bir tebliğci olarak sahip olduğu en önemli özelliğinin sözüne ve özüne güvenilir olduğunu ve bu özellikleriyle tanındığını ifade etmiştir:

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O dedi ki: “*Ey kavmim! Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız? Kavminden ileri gelen kâfirler, “Biz seni kesinlikle bir akılsızlık içinde görüyoruz ve gerçekten senin yalancılardan olduğunu düşünüyoruz” dediler. “Ey kavmim!” dedi. “Ben akılsız değilim, ama Âlemlerin Rabbi'nin gönderdiği bir elçiyim.” “Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum ve ben size iyi niyetle öğüt veren güvenilir biriyim!*”²⁹⁵

²⁹³Yunus 10/16.

²⁹⁴Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir'i Kebir*, c.12,s.329

²⁹⁵A'raf,7/65-68

Aynı zamanda yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olan biri de iletişim esnasında bir dini konudaki bilgi yetersizliği, zihnin dağınıklığı, tutarsızlığı, ifade yetersizliği vb. sebeplerle güvenilirliğini her an kaybedebilir.²⁹⁶ Bunun aksinin de olabileceğini ifade eden Cebeci, güvenilirlik düzeyi yüksek olmayan biri, konusuna iyi hazırlanarak ve iletişimin gereklerini yerine getirerek dinleyenler nezdinde güvenilirlik düzeyini yükseltip insanlarla güvenli bir iletişim kurabilir.²⁹⁷

3.1.2.2. Liyakat ve Uzmanlık Sorunu

*“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”*²⁹⁸

Ehliyet, Kur'an'da yer alan yönetim ilkelerinden biridir. “Ehl” kökünden türeyen kelimenin sözlük anlamı, “yetki, elverişlilik, liyakat, yeterlilik”tir. Ehliyet kişinin, ister lehine ister aleyhine olsun, kendisine gerekli olanmeşrû hukuki sorumluluğu, yeterliliği şeklinde tanımlanır.²⁹⁹

Yukarıdaki ayet, Müslüman'ların Medine dönemi ile başlayan büyük sorumluluklarına, yönetim emanetine ve vizyonuna dair ciddi bir tanzim içerir. Ayetin sebab-i nüzulü şöyle rivayet edilir: *“Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince buradaki Kureyş kabilesinin çeşitli ailelerinde bulunan bazı salahiyet ve vazifeleri yeniden düzenlemiş, bir kısmını kaldırmıştı. Kaldırmadığı hizmetler arasında Mescid-i Haram ve çevresinin hizmetiyle, su işleri vardı. Birinci hizmet Abdüddaroğulları adına Osman b. Talha'da, ikinci hizmet ise Haşimoğulların'dan aynı zamanda Hz. Peygamber'in amcası olan Abbas'ta idi. Hz. Peygamber vazifelerle ilgili yeni bir düzenleme yapmak üzere Kâbe'nin anahtarını Osman'dan almıştı. Amcası Abbas, bu hizmetin de kendisine verilmesini talep etti. Bunun üzerine emanet ayeti geldi ve anahtar yine Osman b. Talha'ya teslim edildi.”*³⁰⁰ Bu ayetin, siyasileri, eğitimcileri, aileleri, işverenleri muhatap aldığını, emanete sahip olan

²⁹⁶ Cebeci, *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*,s.163

²⁹⁷ Cebeci, a.g.e, s.164.

²⁹⁸Nisa4/58.

²⁹⁹ Ali b. Muhammed b.Ali Cûrcani (740-816), *Kitabu't-Ta'rifât* (2.Baskı), Dâru'l-Kitabu'l-Arabiyye, Beyrut 1992, s.58.

³⁰⁰Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*,c.5,s.175

bütün insanları, yani akli başında olan herkesin bu emrin kapsamına girdiğini ifade eden Bayraklı, şu ifadelere yer verir. Devletin siyaseti, eğitimin düzeni, ferdi ve toplumsal hakların saygınlığı gibi emanetlerin ehline verilmesi, dünyevi ve manevi problemlerin en aza inmesini sağlayacaktır. Bilgi, beceri ve kabiliyetin dışında bu görevler için ölçü koymak, toplumun ileri gitmesini engellemek anlamına gelir. Emaneti ehline vermek her alanda, bilene, becerene ve yetenekli olana iş yaptırmaktır.³⁰¹İslam dininde toplumu yönetme, bir emanet olarak görülmüş ve bunun liyakat sahiplerine verilmesi istenmiştir. Tarih boyunca insanlar barış ortamı içerisinde huzuru ve mutluluğu iki sebeple kazanmış ve kaybetmiştir. Bunlar emanet ve adalettir. Bu ikisi, tarih boyunca hassasiyet ile yerine getirildiği takdirde insanlar huzur ve saadeti bulmuşlardır. Mevlana'ya göre toplumda barışın, adaletin, huzurun sağlanması ancak bu kavramlara önem verilmesi, ehliyet ve liyakat sahibi insanların iş başına gelmesi ile mümkün olabilecektir. Ehliyet ve liyakate bakılmadan işlerin yürütülmeye çalışılması halinde ise toplumsal düzenin işleyişinde aksaklıklara neden olacağı aşikârdır.³⁰²Yüce Allah buna dikkat çekerek emanetlerin mutlaka ehline verilmesini emretmektedir.

Resulullah'ın hadislerinde de yer alan "emanet" kavramına yönetim sorumluluğu anlamı yüklenmekte, emanet ve ehliyet arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır. Bu konuda dikkat çeken hadislerden biri de şöyledir:

Emanet zayi edildiği zaman kıyameti bekle!" dedi. Hz. Peygamber'in arkadaşları: "Emanet nasıl zayi olur?" diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber:" İşler ehli olmayana verildiği zaman, işte o zaman kıyameti gözle!" buyurdu".³⁰³

Kur'an, ehliyetin önemine dikkat çekerek ehliyeti oluşturan değer unsurlarını da belirtmiştir: Bunlar adalet, ilim, emniyet (güvenirlilik), zihinsel ve bedensel yeterlilik (sağlık) tir.³⁰⁴

³⁰¹Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.5, s.178-179

³⁰²Günay Yıldız, "Türk Kamu Yönetiminde Liyakat İlkesi", *GÜSBD*, Aralık 2016, s.142.

³⁰³Buhari, a.g.e., C.1, Hadis no:54, s.68.

³⁰⁴Abdullah Turhan, "Kur'an'da Yönetim Kavram ve İlkeleri", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.71.

Kaynağın inanılır ve güvenilir olması, onun iletişim kurarak bilgi verdiği alanlardaki uzmanlığına bağlıdır. Alanında uzman, birikimli, alanına hâkim kişilerin daha inanılır ve güvenilir olduğu görülmektedir. İnsanlar uzmanlığına güvendikleri kimselerin mesajlarını almada ve algılamada fazla hazırdırlar.³⁰⁵

Kaynağın iletişime girdiği konuda bilgi eksikliğinin olması, hem mesajı kurgulamada hem de anlamlandırıp iletmede yetersizliklere sebep olur, bu da iletişim eyleminin başarıya ulaşmasında kaynak ile ilgili başka bir engel olarak kendini gösterir.³⁰⁶

Toplumumuzda dinî iletişim konusunda bir güven eksikliği olduğu açıkça görülmektedir. Çünkü dinî iletişimde, insanları din konusunda doğru bilgilendirmek; hutbe, vaaz, konferans, öğretme işini gerçekleştirenlerin amacı gerçekleştirecek başarıyı temin etmek için inanılabilirlik, güvenilirlik ve uzmanlığı da içine alan liyakatın olması şarttır. İşlerin ehil sahibi olanlara verilmesine dair Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet mevcuttur. Dini konularda inanılır, güvenilir ve alanında uzman olmayanların muhatapları yanlış bilgilendirmeleri, farklı tutum, davranış ve düşünceye sevk etmeleri kaçınılmazdır.

“...De ki:Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”³⁰⁷ayeti, bilginin önemini açıkça ortaya koymaktadır. “...Kulları içinden ancak bilenler, Allah'tan (gereğince) korkar”³⁰⁸.

Dini insanlara ulaştıran peygamberin en güzel örnek, müjdecisi, uyarıcı, güvenilir olarak nitelendirilmesi iletişim sürecinde kaynağın kişiliğinin başarıda ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

3.1.2.3. Bilgi ve Teknik Sorunu

Bir işi tam olarak aslına uygun yapıp başarabilmek, en iyi ve verimli şekilde sonuçlandırmak, o iş için gerekli olan işlemleri usulüne uygun bir tarzda yerine getirmekle mümkün olur. Bu da şüphesiz ki o iş için en uygun teknikler kullanılarak gerçekleştirilir. Dinî iletişimin de bu gerekli iletişim tekniklerini kullanarak

³⁰⁵Kaya,a.g.e. ,s.80.

³⁰⁶Cebeci,a.g.e , s.292.

³⁰⁷Zümer, 39/9.

³⁰⁸Fatır, 35/28.

yürütülmesi kaçınılmazdır. Günümüzde artık insanı, onun inanç dünyasını, dinî tutum ve davranışlarını şekillendirmeyi hedef alan dinî iletişimler; kendiliğinden, gelişigüzel, alışlagelmiş yöntemlerle yürütülemez.”³⁰⁹Dinî iletişimde kaynak konumunda olan kişilerin, söz söyleme, zengin kelime hazinesi, gibi özelliklere sahip olması da yeterli değildir. Aynı zamanda dini terminolojiyi alıcıların anlayacağı şekilde kullanma becerisine de sahip olmaları gerekir. Alıcılarının anlamayacağı bir dini terminoloji kullanmak mesajların algılanmasını güçleştirerek, sunuma yönelik önemli bir iletişim engeli oluşturur.³¹⁰Dinî iletişimde başarıya ulaşmak için gerekli bilgi ne kadar önemli ise, onu en iyi şekilde başarıya ulaştıracak teknik yeterliliğe sahip olmak da o derece önemlidir. Teknik bilgilerdeki eksiklikler, verilmek istenen dini mesajın doğru olarak alıcı kesime ulaşmasını engeller.

Tebliğ ve irşadın mükemmel olarak yerine getirilebilmesi için konuşma faktörünün ve sözün ne kadar önemli olduğunu Yüce Allah Hz. Musa'nın duası üzerinden beyan etmektedir. “*Rabbim yüreğime genişlik ver, işimi bana kolaylaştır, dilimden bağı çöz ki sözümü anlasınlar*”³¹¹ ayetleri ile vahiy bilgisi ile donanmış peygamberlerin dini tebliğ sürecinde, vermek istedikleri mesajın kavimleri tarafından anlaşılması üzere dua ettikleri görülür. Bu nokta da özellikle din hizmetleri ve din eğitimi alanlarında hizmet edenlerin, etkili birer dinî iletişim kaynağı olarak toplumda saygın ve güvenilir bir konumda olmaları için gerekli teknik yeterliliğe sahip olmaları gerekir. Bir dinî iletişim kaynağının teknik donanıma sahip, bilgili, çalışkan, idealist, güvenilir, hoşgörülü, saygılı vb. özellikleriyle hitap ettiği kesimin saygısını kazanmış olması, onun iletişim başarısını artırmakla birlikte aynı zamanda zihinlerde olumlu din anlayışı ile de insanları dine yaklaştırır.

3.1.2.4. Üslup Sorunu

Dinî iletişimde kaynakla ilgili engellerden biri de, kaynağın iletişim sürecini normal akışından daha fazla uzatmasıdır. İnsanlara dini mesajlar verme konusunda bir fırsat olarak görülen konferans, seminer, ders ve hutbeler gereğinden fazla uzatıldığında iletişim süreci, alıcı konumundakilerin etkin ve verimli dinleme

³⁰⁹Cebeci, *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.293.

³¹⁰Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s.253

³¹¹Taha, 20/25-28.

sınırlarını aşarak onları rahatsız edici bir konuma getirecektir. Yine kaynağın ses tonu, ses perdesi, dil bilgisi, hitabet yeteneği, din dilinin kullanımında yaptığı hatalar, verilen mesajların anlaşılmasını güçleştirecek ve bu durum sunuş yetersizliği olarak karşımızda bir iletişim engeli olacaktır.³¹²Yine toplumda insanlar ile iletişim kurarken din görevlilerinin eğitimcilerinin verecekleri mesajda alaylı bir üslup kullanmak da önemli bir iletişim engelidir. Yüce Allah'ın bu noktada uyarısı kesin ve nettir; *“Ey iman edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler, onlar kendilerinden daha iyi olabilirler; kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler, alay edilen kadınlar edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.”*³¹³Dil ile yaralamak, ayıplamak, yermek, lakap takmak, müslümana yaraşır bir üslup ve tavır değildir³¹⁴. Hümeze Suresinde de özellikle sözle ve işaretle alay etmeye vurgu yaparak bunların yasaklandığı bildirilmiştir. *Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!*³¹⁵Davranışları, sözleri, düşünceleri, ve bedeni özelliklerinden dolayı insanlarla alay etmek kırıci ve rencide edici bir davranış olmakla birlikte aynı zamanda insanlar arası ilişki ve iletişimde bir ahlak ihlalidir.³¹⁶Müslüman'ın toplumsal bir varlık olarak sosyal şahsiyetini tamamlaması hem kaynak durumunda hem de alıcı konumunda iken bu ayetleri mesajlarında doğru bir şekilde kullanması ile mümkün olacaktır.

Konuşma kabiliyetinde eksiklik ve yanlışlık bulunan kişilerin, vermek istediği mesajı etkili bir şekilde verebileceği düşünülemez. Tebliğ ve tebyin vazifesi ile görevli olan peygamberler, kutsal görevlerini yerine getirirken bu görevlerini yerinde ve zamanında, açık, doğru ve anlaşılır bir konuşma üslubu ile yerine getirmişlerdir. Nitekim Hz. Lokman oğluna nasihatinde: *“Yavrucuğum! Yürüyüşünde tabii ol ve sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkep sesidir.”*³¹⁷Ayette konuşmadaki tevazuya ve ses tonunun ayarına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda iyiliği emredip,

³¹²Cebeci, a.g.e, s.296.

³¹³Hucurat ,49/11

³¹⁴ Elmalılı Hamdi Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.6,s.534

³¹⁵Hümeze 104/1-2.

³¹⁶Yusuf Güneş,*Peygamber Ölçülerinde İletişim Ahlakı*,IşıkYayıncıları,İstanbul 2012,s.285

³¹⁷ Lokman 31/19.

kötülükten sakındırmakla birlikte kibirlenmenin ve konuşurken bağırmanın insana yaraşır bir durum olmadığı ifade edilmiştir.³¹⁸ Her alanda ümmetine “üsve-i hasene” olan Resulullah, tebliğ görevinde defilleri, davranışları yanında sözleriyle mükemmel bir örneklik teşkil etmiştir. Resulullah’ın (as) konuşma üslubundaki değerlendirmeyi el-Cahız şöyle yapar:

“Hz. Peygamber’in (as) sözü; sayıca kelimeleri az, manaları çok ve yapmacıktan uzak idi. O, fasih konuşmak için ağzını eğerek bükerek ediplik yapmak isteyenleri kınamış, çalım satarak konuşmak isteyenleri bundan vazgeçirmeye çalışmıştır. Bu konudaki bir rivayette şöyle buyrulur: Büyüklenerek boğazdan konuşan, sözde ve işte aşırı olanlar helak oldular. Sözü uzatmak gerektiğinde uzatmış, kısa olması gerektiği yerde kısa tutmuştur. Herkesin bilmediği garip kelimeleri kullanmaya rağbet etmemiştir. Değersiz sözlerden yüz çevirmiş, hikmetten başka bir şey konuşmamıştır. Allah onun sözüne sevimlilik vermiş, sözleri herkes tarafından kabul görmüş ve beğenilmiştir. Sözlerinde hem heybet hem de tatlılığı ifade edebilmiştir. Aynı zamanda sözünü anlamsız tekrardan müstağni kılacak, dinleyenin de sözünü tekrar ettirmeye pek az ihtiyaç hissettirecek kadar az lafızla güzel anlatmayı başarmıştır. Sözünde cümle düşüklüğü olmamış, delillere dayanarak konuşmuş, veciz sözlerle uzun hitabelerde bulunanlardan daha güzel konuşmuştur. Mantıksız delil getirmemiş, haksız başarı elde etmek istememiştir. Hile ve oyunlarla hasmına galip gelmemiştir. Konuşmalarında ne ağırdan almış ne de acele etmiştir. Ne çok konuşmuş ne de hepten sükût etmiştir. Onun sözü kadar kapsamlı, faydalı, ölçülü, düzgün, hoş, tatlı, arzu ve isteğe daha uygun ve daha yerinde telaffuzu, daha kolay manayı ve mefhunu, daha açık ve fasih bir sözü insanlar işitmemiştir.”³¹⁹

Dinî iletişimde insanların uzun süre aynı kişilerin mesajlarına muhatap olmaları, dinî iletişim faaliyetlerinde her aynı kişileri görüp dinlemeleri, alışlagelmiş yüzler tarafından anlaşılmış üslupla, çoğu zaman birbirinin tekrarı olarak verilen mesajlar, alıcılar tarafından zamanla etkisini kaybederek kaynakla ilgili iletişim

³¹⁸Elmalı Hamdi Yazır ,a.g.e,s.499

³¹⁹Ebu Osman Amr b. Bahr Cahız(1975) el-Beyânve’t-Tebyin, (tah:Abdusselâm Muhammed Hârûn) Kahire, Mektebetü’l-Hâncî, C.II, s.16-18.

sürecini sekteye uğratan engeller olarak ifade edilebilir.³²⁰Bu noktada öğrenciler bir dinî iletişim kaynağı olarak öğretmenlerini, cemaatler din görevlilerini, dinleyiciler de uzman kişilerin iletişim becerilerini olumlu algılayıp onları severse, bu kaynakların vermek istedikleri mesajı alıp verilen mesaj doğrultusunda tutum sergilemeye ve davranışta bulunmaya daha hazır olurlar.

3.1.3. Dini İletişimde Alıcı

İletişimin vazgeçilmez unsurlarını oluşturan kaynak ve alıcı ikilisinin amacı, şüphesiz ki etkin ve verimli bir iletişim ortamı sağlamaktır. Ancak kaynak ile ilgili engellerde de açıklandığı üzere bu ikili bilerek veya bilmeyerek, bazen bizzat kendileri iletişim engeli olabilmektedir. İletişim sürecini başlatan kaynağın yeterli bir donanımına sahip olması, başarılı bir sonuç almak için yeterli olmayabilir. Çünkü iletişimin alıcı yani muhataplar tarafının da sürecin işleyişinde önemli rolü vardır. Sözelimi, bir konferans, seminer veya sohbette kaynağın iletişim gereklerini yerine getirerek bir sunuş yapması, iletişimin sağlıklı sonuçlandığı anlamına gelmeyebilir. Alıcı kişilerin özellikleri dikkate alınarak iletişim başlatılsa dahi onların kontrol edilemeyen ve iletişimi kısa süre de olsa kesintiye uğrayacak yaşantılarının beklenmedik bir anda ortaya çıkmak üzere hazır beklemede olduğu unutulmamalıdır.³²¹ İşte bu durumlar karşımıza bir iletişim engeli olarak çıkmaktadır. Muhatapların, dinî iletişim kaynağına yönelik birtakım önyargılar ve buna bağlı olarak geliştirdikleri olumsuz duygu, düşünce ve tutumları varsa; ondan gelecek mesajı ya hiç almayacak ya da kastedilen anlamın tersi yönde niyet okuma yoluna giderek mesaja, onun kastettiğinin dışında bir anlam yükleyecektir. Bu durum günümüzde karşılaşılan en önemli dini iletişim engelini teşkil etmektedir.³²²Kur'an-ı Kerim'de de birçok ayette iletilen mesaj karşısında alıcının verdiği tepkilerden bahseder. “*Ancak dinleyenler icâbet eder. Ölüler ise onları da Allah diriltir. Sonra O'na döndürülürler.*”³²³

Ebu'l-A'la Mevdûdî bu ayeti kerimenin tefsirini şu şekilde yapar: “İşitenler, vicdanları uyanık olanlar, doğruyla yanlış arasındaki aklî yargıda bulunmaya

³²⁰Certel, “Dini İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, s.151.

³²¹Cebeci, *Öğrenme Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.296.

³²²Certel, a.g.m, s.153.

³²³ Enam 6/36.

çalışırlar. Kasten ve inatla kalplerinin kapılarını kilitlemeyenlerdir. “Ölüler” ise körü körüne bir yola girip onu bırakarak apaçık olduğu halde Doğru Yol’u izlemeye hazır olmayanlardır.³²⁴Ve “Biz işittik” dedikleri halde, gerçekte işitilmeyenler gibi olmayan”³²⁵ ayeti ile de gerçek dinlemenin nasıl olması gerektiği, ayetin devamında Hakkı dinlemeyen ve onu dilleri ile söylemeyenler Hakk’a karşı sağır ve dilsizdirler şeklinde ifade edilir. Yine Kur’an-ı Kerim’de mesaja karşı alıcının verdiği tepkilerden örneklere devam edecek olursak: “Onlardan seni dinleyenler vardır. Ama hiç duymayan sağırlara -üstelik hiç akılları ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?”³²⁶

Mevdûdî bu ayeti açıklarken mesajın alıcı tarafından algılanmasının ne kadar önemli olduğu üzerine şöyle der: “Her ne kadar bu ve benzeri ayetler “Resulullah”ı (s.a.v.) muhatap alıyorsa da aslında anlamları mesaja dikkat etmeyen kimseleri paylama amacı taşır. Zira onlar kendilerine söylenen sözlerin yalnızca seslerini işitiyorlar, tıpkı hayvanlar gibi kelimelerin seslerini duyuyorlar; fakat kendilerine söylenene kulak kabartmıyor, dikkat etmiyorlardı. Şehvetine ait şeylere kulak kesilen öyle ki, mesaja gelince sağır kesilmişlerdir.”³²⁷

Alıcının mesajı algılayıp değerlendirmesinde, Hz. Peygamber’in tebliğ görevini yerine getirirken yaşanan şu hadise önem arz eder. Bir gün Resulullah (s.a.v.) Mekke’nin ileri gelenlerine İslam’ı tebliğ ediyor ve onları ikna edebilmek için oldukça gayret sarf ediyordu. Bu sırada bir ânâ olan İbn Ümm Mektum (r.a.) gelerek Resulullah’tan İslam hakkında bilgi vermesini istedi. Resulullah (s.a.v.) ise ÜmmMektum’un araya girmesinden hoşlanmayarak yüzünü çevirdi ve bu olay üzerine Abese suresi nazil oldu.³²⁸

“Surat astı ve yüz çevirdi; kendisine o kör geldi diye. Nereden biliyorsun, belki o, temizlenip arınacak? Veya öğüt alacak; böylelikle bu öğüt kendisine yarar sağlayacak. Fakat kendini müstağni gören (hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını sanan) ise, işte sen orda yankı uyandırmaya çalışıyorsun. Oysa onun temizlenip

³²⁴Ebu’l-A’lâMevdûdî, *Tefhimu’lKur’an*,c: 1s.546.

³²⁵Enfal 8/21.

³²⁶ Yunus 10/42.

³²⁷Ebu’l-A’lâMevdûdî, *Tefhimu’lKur’an*,C: 2, s.336.

³²⁸Komisyon,Kur’an Yolu,c.5,s.552

arınmasından sana ne? Ama koşarak sana gelen ise, ki o 'içi titreyerek korkar' bir durumdadır; sen ona aldırış etmeden oyalanıyorsun".³²⁹

Ayetin açıklamasında Mevdûdî şu önemli noktalara işaret eder: “Resulullah’ın (s.a.v.) tebliğ sırasında gözden kaçırdığı önemli bir nokta olması hasebiyle Allah (c.c.) Ümmü Mektum (r.a.) konusunda O’nu uyarmıştır. Bir davetçi açısından hangi muhatap daha önemlidir. Bir kısım insanlar doğru yolu bulmak çabasındadırlar ve delalete düşmemek için Allah’tan korkarlar; dolayısıyla hidayeti bulmak için koşarlar sana gelirler. Bir kısım insanlar ise sanki hidayetten müstağnidirler ve onların hidayete ihtiyaçları yokmuş gibi apaçık inatçı bir tavır alırlar. Bunun için insanları Hakk’a davet edenler, en fazla ilgiyi iman etmek için hazır ve istekli bulunan kimselere göstermelidirler. Ayrıca toplumda tesir sahibi olan insanların daveti kabul ettikleri takdirde, İslam daha çabuk yayılır gibi düşünmemelidirler.”³³⁰ Arayış içinde olan, ilgi bekleyen kişi dururken, ilgisizlerin peşine düşmek ayrıca bunu ilgili kişiyi ihmal ederek yapmak kabul edilir bir tavır değildir.³³¹Böyle bir durumun günümüz din eğitiminde de önemli olduğunu vurgulayan Koç, şu ifadelerle yer verir: *Günümüzde eğitim-öğretimde 'öğrenen merkezli' yaklaşıma paralel, iletişimde 'alıcı merkezli' yaklaşım benimsenmiştir. Dini iletişimde amaç, hedef kitlenin dini öğrenmelerine, dini hayat tarzını benimsemelerine veya dini anlayışlarının geliştirmelerine rehberlik etmek ve onlara istenen yönde dini anlayış, tutum ve davranışlar kazandırmaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmenin ilk şartı da hiç kuşkusuz hedef kesimi çeşitli özellikleriyle analiz etmek ve tanımaktır*³³²

Hem kaynak durumunda olanın hem de alıcının gelen mesajların doğruluğunu kabul etmeden önce gereken titizliği göstermesi istenir. Kur’an-ı Kerim’de bu konuya vurgu yapan birçok ayet görmekteyiz. “*Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın yoksa bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*”³³³ayette, güvenilmez kimselerin getirdikleri haberlerin doğruluğunu araştırmadan kabul etmek görülmemiştir. Bu hüküm her zaman ve mekânda geçerlidir. Aynı zamanda sosyal ve hukuki hayatın düzenli

³²⁹ Abese 80/1-10.

³³⁰Ebu’lÂ’lâMevdûdî, *Tefhimu’lKur’an* c: 7, s.39.

³³¹Yusuf Batar, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Kitap, Ankara 2011, s.136.

³³²Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*,s.171

³³³Hucurat 49/6.

yürümesi, haksızlık ve huzursuzlukların önüne geçilmesi ve sağlıklı bir iletişimin gerçekleşebilmesi için bu durum önemlidir.³³⁴Elmalılı'da bu ayette şu hususlara dikkat çeker. Sözüne güvenilmeyen kişilerin getirdiği haberleri hiçe saymayıp incelemek ve açıklığa kavuşturmak gerekir çünkü fasıklıktan kaçınmayan yalandan da kaçınmaz.³³⁵ Bununla birlikte alıcının mesaja verdiği tepki olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Literatürde bu durum “olumlu geri bildirim” ve “olumsuz geri bildirim” olarak nitelendirilir.

Bir davranışı zaten ilerlemekte olduğu yönde destekleyen ya da pekiştiren geri bildirim, olumlu geri bildirimdir.³³⁶Alıcıdan mesaja verilen tepkinin olumlu olması mesajın alıcı tarafından alınıp algılandığının işaretidir.

Kur'an-ı Kerim'de ilahi mesaj karşısında alıcı konumunda olan insanın verdiği olumlu tepki ve bunun sonucunda kendisinde meydana gelen değişikliklerden bahseden birçok ayet vardır.

*“Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resulüne davet edildiklerinde 'işittik ve itaat ettik' demek, sadece müminlerin söyleyeceği sözdür.”*³³⁷

*“Ey Rabbimiz: Gerçek şu ki biz 'Rabbimize iman edin' diye seslenen bir davetçi işittik, hemen iman ettik.”*³³⁸ Bu ayette kaynak durumunda olan peygamberin ilettiği mesajın alıcılar (insanlar) tarafından algılandığı ve buna karşılık da beklenen geri bildirim yani olumlu geri bildirim gerçekleşmiş görünmektedir.

“İnananlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer ve Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğunda imanlarını artırır, onlar Rablerine güvenirler. Onlar namaz kılar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan verirler”.³³⁹

Bazı ayetlerde de kaynak durumunda olan Allah'ın alıcı durumunda olan peygamberleri ile olan diyalogları ve gerçekleşen bu iletişim sürecini görmekteyiz.

“Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım sorularla imtihan etti. O da onları tamamen cevaplandırınca (O zaman Allah, İbrahim'e): “Seni şüphesiz insanlara

³³⁴ Komisyon, Kur'an Yolu, Ankara,2007,c:5,s.89-90

³³⁵ Elmalı Hamdi Yazır,Hak Dini Kur'an Dili,c.7,s.443

³³⁶ Mutlu, a.g.e., s.223.

³³⁷ Nur 24/31.

³³⁸ Âl-i İmran 3/193.

³³⁹Enfal 8/2-3.

*imam kılacağıım” demişti. (İbrahim) “Ya soyumdan olanlar deyince” (Allah) “Zalimler benim ahdimde erişemez” demişti.*³⁴⁰

Kaynağın mesajının amaçladığı şekilde alınmadığını bildirmek üzere düzeltici bir işlev gören geri bildirim de olumsuz geri bildirimdir. Sıkıntı dolu bakışlar, itiraz dolu bağırıtlar, gazete politikasını eleştiren mektuplar olumsuz geri bildirimlerine örneklerdir.³⁴¹

Alıcının olumsuz geri bildirimde bulunması hem kaynağa yönelik olabilir hem de mesaja yönelik olabilir. Olumsuz geri bildirim ile ilgili de Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet vardır;

*“Ad kavmine de kardeşleri Hud'u gönderdik; Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur (O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?) dedi. Kavminden ileri gelen inkârcılar dediler ki: “Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve biz seni yalancılardan sayıyoruz.”*³⁴²Bu ayette verilen olumsuz geri bildirim mesajın içeriğinden çok tepkinin kaynağa yönelik olduğu görülmektedir. Bayraklı bu ayetleri Hz Hud'un gördüğü tepki başlığı ile işlemiştir. Kavmi ile olan iletişimde Hz Hud'un ilettiği mesaja alıcılar tarafından, kendisini beyinsizlik ve yalancılıkla itham etmek suretiyle karşılık verilmiştir.³⁴³

“Biz o zaman Sina Dağı'nı üzerinize kaldırıp emanet ettiğimiz şeye bütün gücünüzle sarılın ve ona kulak verin diyerek sizden kesin bir taahhüt almıştık. Onlar bütün bu hatırlatmalara rağmen dinledik ama itaat etmiyoruz” derler.³⁴⁴

Bu ayette ise kaynak tarafından gönderilen mesaja önyargılı davranılarak henüz iletişimin başında herhangi bir neden göstermeksizin iletişimi baştan reddetme görülmektedir.

*“Ayetlerimiz açık açık kendilerine okunduğunda, kafirlerin suratlarında hoşnutsuzluk sezersin. Onlar kendilerine ayetlerinizi okuyanların neredeyse üzerlerine saldırırlar...”*³⁴⁵Er-Razi bu ayet ile ilgili olarak, ayetler karşısında

³⁴⁰ Bakara 2/124.

³⁴¹ Mutlu, a.g.e., s.224.

³⁴² Araf 7/65-66.

³⁴³ Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.7, s.183

³⁴⁴ Bakara 2/72.

³⁴⁵ Hac 22/72.

zalimler ifadesini kullanarak ilahi mesaja verilen tepkiyi dile getirir. İnanmayanlar hitab oldukları o ayetleri alabildiğine inkar ettikleri gibi, o mesajı getirene de öfke ve kızgınlıkla saldırmak isterler.³⁴⁶

Aynı zamanda bu ayette belirtilen tepkinin hem kaynağa hem de mesaja olduğu açıkça görülmektedir. İletişim sürecinin tüm unsurlarına bakıldığında Kur'an-ı Kerim'de bu süreci anlatan birçok örnek görmekteyiz.

*“Ad kavmine de kardeşleri Hud’u gönderdik. “Ey kavmim, Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” Kavminden ileri gelen inkârcılar dediler ki: Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz!” Ey kavmim bende beyinsizlik yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size Rabbimin gönderdiği gerçekleri duyuyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm” dedi.*³⁴⁷

Ayeti kerimeye göre iletişim süreci;

Kaynak : Peygamber (Hz. Hud)

Mesaj : Ne dedi? (Ey kavmim, Allah’a kulluk edin, sizin O’ndan başka tanrınız yoktur. O’na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?)

Kanal : Ne ile dedi? (Kavmine sözlü uyarıda bulunmaktadır).

Hedef : Kime dedi? (Ad kavmine)

Geri Bildirim : Nasıl bir tepki gösterdi? (Gösterilen tepkinin olumsuz geri bildirim olduğu görülmektedir.)

3.1.4. Alıcı ile İlgili Engeller

3.1.4.1. Geleneğe Körü Körüne Bağlılık

Gerek peygamberlerin gerekse de günümüzde din eğitimcilerinin karşılaştıkları toplumların ya da kişilerin, geleneğe körü körüne bağlılık tavrı yine alıcılardan kaynaklanan en büyük dinî iletişim engeli olmaya devam etmektedir. Kur'an'ı Kerim de iletişimin amacına uygun olarak muhataplara ulaşmasını engelleyen bu tavrı

³⁴⁶Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, c.16, s.367

³⁴⁷Araf 7/65-68.

, 'atalar dini', 'taklit', 'heva', 'zan', 'taassup' kavramlarıyla açıklar.³⁴⁸ Özellikle peygamberlerin tebliğ sürecinde karşılaştıkları en büyük engel, ataların geleneklerine olan aşırı bağlılık ve bu geleneği korumak üzere sunulan her türlü yeniliğe karşı çıkma tavrı olmuştur.

“Onlar çirkin bir hayâsızlık işlediklerinde “Biz atalarımızı bunun üzerinde bulduk. Allah da bunu bize emretti” derler. De ki: Şüphesiz Allah “Çirkini, hayâsızlıkları emretmez.” Bilmediğiniz bir şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?”³⁴⁹

Onlar: *“Siz ikiniz bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çevirmek ve yeryüzünde büyüklük sizin olsun diye mi bize geldiniz? Biz, sizin ikinize inanacak değiliz”* dediler.³⁵⁰ “Babalarımızı bu yol, bu inanç ve bu din üzere bulduk” ifadesi, iletişimi sekteye uğratmakla birlikte insanlığın geri kalmasına, geçmişe bağlanmasına hatta geçmişi tanı edinmesine yol açmıştır. Nesillerin zamana göre yetişmesine müsaade etmeyen, insanlığa medeniyet yarışını kaybettiren, toplumu geri bırakan bu zihniyettir³⁵¹.

Hani babasına ve kavmine demişti ki: *“Sizin karşılarınızda bel büküp eğilmekte olduğunuz bu temsili heykeller nedir? Biz atalarımızı bunlara tapıyor bulduk.”* dediler.³⁵² Ayetlerin devamında şu ifadeler dikkat çekicidir:

“Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa (bizimle) oyun oynayanlardan mısın?”³⁵³ Mevdûdi, bu ayet ile ilgili olarak “kendi inançlarının doğruluğundan o derece emindiler ki, bunların yanlış olduğunun söylenmesinin ciddi olabileceğini hayal bile edemiyorlardı.”³⁵⁴ İfadesini kullanır. Bu tür geleneklere, hurafelere, bidatlara bulaşmış, sağlam bilgi temeline dayanmayan, atalardan kalmış anlayışlar ve yargılar iletişimi yönlendirir ve sınırlar.³⁵⁵

³⁴⁸Necm 53/23,28;Casiye 45/24;Zuhruf 43/23;Bakara 2/170;En'am 6/119

³⁴⁹ Araf, 7/38.

³⁵⁰ Yunus, 10/78.

³⁵¹ Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.9,s.51

³⁵² Enbiya, 21/52-53.

³⁵³ Enbiya, 21/55.

³⁵⁴ Mevdûdi, Ebu'l-A'la, *Tefhimul Kur'an*, C: 3, s.313.

³⁵⁵ Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*,s.269

3.1.4.2. Ön Yargılar ve İlgisizlik

Geleneğe körü körüne bağlılıkla birlikte önyargıda önemli bir iletişim engeli olarak ifade edilmektedir. Önyargı herhangi bir olay, kişi ya da topluluk hakkında gerektiği gibi bilgi edinmeden önceden belirtilen olumlu yada olumsuz tutum olarak ifade edilebilir. Verilen mesaja nasıl bir tepki gösterileceği önceden kararlaştırılmış ise bu durum önyargının mesajı engellemesine izin veriyor demektir. Peşin değer yargıları toplumun etkisiyle meydana gelebileceği gibi, kişinin deneyimlerinin bir ürünü şeklinde de kendini gösterebilir ve bu durumun olumsuz etkileri en çok da iletişim olgusunda ortaya çıkar.³⁵⁶ Hz. İbrahim'in her peygamber gibi tebliğ görevini yerine getirirken yaşadığı, toplumun inanç yapısını düzeltmek için girdiği iletişim süreci ve aldığı önyargılı tepki ayetlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

Hani, babasına ve kavmine: "Siz neye kulluk ediyorsunuz?" demişti. Demişlerdi ki: "Putlara tapıyoruz, bunun için sürekli onların önünde bel büküp eğiliyoruz." Dedi ki: "Peki dua ettiğiniz zaman onlar sizi işitiyorlar mı? Ya da size bir yararları oluyor mu veya zararları?" "Hayır" dediler. "Biz atalarımızı böyle yaparken bulduk." (İbrahim) dedi ki: "Şimdi, neye tapmakta olduklarınızı gördünüz mü?" "Hem siz, hem de atalarınız."³⁵⁷ Kur'an-ı Kerim'in bu ifadelerinde önyargılı olan kavmin aslında gerçeklerin farkında olduğu fakat atalarını körü körüne taklit etmek ve ortaya konan verileri tartışmaya yanaşmadan gerçekleri eğip bükerek önyargılarını haklı göstermeye çalışıp iletişim sürecine engel teşkil ettikleri açıkça dile getirilmektedir. Hz. Peygamber'in tebliğ sürecinde kavminin bilgisizliği, doğru olmuş, bu durum da iletişim sürecini olumsuz etkilemiştir. "Öyle ki onlar: O Kur'an (başka kimse kalmadı da) aramızdan ona mı indirildi?"³⁵⁸

"Bu sebeple dediler ki; bu Kur'an iki kentten, büyük bir kişiye indirilmeli değilmiydi?"³⁵⁹ Ayetlerinde de müşriklerin asabiyet fikri nedeniyle daha baştan ön yargılı bir tutum sergileyerek mesajı ve iletişim sürecini engelledikleri görülmektedir.

³⁵⁶Kasapoğlu, *Kur'an-ı Kerim'de İletişim*, s.154.

³⁵⁷ Şuara, 26/70-76.

³⁵⁸ Sad S.,38/8.

³⁵⁹Zuhuf S.,43/31.

İletişim sürecinde konuya ve verilmek istenen mesaja yeteri kadar ilgili olmamak da önemli bir engel oluşturmaktadır. Muhatap iletişime istekli değilse mesaj karşısında kayıtsız ve umursamaz kalıyorsa ya mesajı algılamayacak ya da etkili iletişim gerçekleşmeyecektir. Alıcının ilgisizliği mesaja karşı olabileceği gibi kaynağa karşı da olabilir. *“Böyle birine âyetlerimiz okunduğunda sanki kulaklarında ağırlık varmış da onu işitemiyormuş gibi büyüklük taslayarak sırt çevirir.”*³⁶⁰

*“Onlardan kimi gelip seni dinler. Nitekim yanından çıkıp gittikleri zaman, kendilerine ilim verilenlere derler ki: O biraz önce ne söyledi. İşte onlar; Allah, onların kalplerini damgalamıştır ve onlar kendi heva (istek ve tutku)larına uymuşlardır.”*³⁶¹ Onların bu hali ilgisizliklerini, söylenenleri algılamadıklarını ve sonuç itibarıyla iletişimden, verilmek istenen mesajdan hiçbir şekilde etkilenmediklerini göstermektedir. Mesajı önemli ve dikkate değer bulmadıklarından, iletişimin şeklen gerçekleştiği ancak iletişim sonrasında düşüncelerinde ve davranışlarında herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu durum alıcıların hem peygambere hem de onun ilettiği mesaja ilgi duymamalarından kaynaklanmaktadır.

Günümüzde de bazı kişi ve kesimlerin dine, dindara, din eğitimcisine, din görevlisine karşı önyargı, olumsuz tutum ve ilgisizlik nedeniyle, dinle ilgili her türlü kişi ve kuruma karşı alerjik bir ruh haline sahip olmalarından dolayı, dinî iletişim yoluyla verilen her türlü mesajı yanlış algılamaya ve yanlış yorumlamaya hazır oldukları görülmektedir. Ancak Kur’an önyargıları ve ilgisizlikleriyle iletişime kapalı bu kesime nasıl davranılması gerektiğini Hz. Peygamber’in şahsında tüm Dinî iletişimde bulunanlara şöyle açıklamaktadır:

*Dediler ki: “(Ey Muhammed!) Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O hâlde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız.”*³⁶²

“Eğer onları, doğru yola çağırırsanız işitmezler. Sen onların sana baktıklarını, görürsün hâlbuki onlar görmezler. Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz

³⁶⁰Lokman,31/7.

³⁶¹ Muhammed, 47/16.

³⁶²Fussilet 41/5

çevir.”³⁶³İlgisizlikleri sebebiyle ilahi mesaja karşı Hz. Peygamber’e bakıp da onu görmeyenlerin bakar kör oldukları bu ayetle tescil edilmektedir. Cahillerin ön yargıları, onların sözlerine ve davranışlarına yansiyarak, Hz. Peygamber’e kötü sözler ve aşağılık davranışlarda bulunmalarına sebep olmaktadır. Bu tavır karşısında cahillerden yüz çevirmesini Allah peygamberinden isterken, dini iletişimde bulunacak olanlardan da istemektedir.³⁶⁴

*Öyle ise anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir.*³⁶⁵

*Andolsun, onlara içinde caydırıcı tehditlerin bulunduğu haberler geldi. Bu haberler, zirveye ulaşmış birer hikmettir! Fakat uyarılar fayda vermiyor! O hâlde sen de onlardan yüz çevir. Onlar, o davetçinin (İsrafil'in benzeri görülmemiş) bilinmedik (korkunç) bir şeye çağırdığı gün, gözleri düşmüş bir hâlde dağılmış çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar.*³⁶⁶ Bireysel ve sosyal ilişkilere önyargı ile yaklaşma kendini haklı çıkarma duygusuyla derinleştikçe derinleşir, hak ve hakikatin anlaşılmasına ve algılanmasına engel olur. İnsanların önyargıları, düşüncelerive davranışları Dinî iletişimde mutlaka dikkate alınmalıdır. Kur'an'ın bütünlüğü ve Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde konu ele alındığında din eğitimcilerinin görevinin, her türlü muhatapla iletişim kurma yollarını aramak olduğu görülür.³⁶⁷ Önyargı ve ilgisizlik engeli azimle, kararlılıkla ve sabırla ancak aşılabilir.³⁶⁸

3.1.4.3. Gürültü Engeli

Alıcılardan (muhataplardan) kaynaklanan tüm bu engellerin yanında iletişim sürecini olumsuz yönde etkileyen, Kur'an'ın da en çok işaret ettiği engellerden bir tanesi de “gürültüdür”.

Bir iletişim engeli olarak gürültü; iletişimin kesintiye uğramasına sebep olan, iletişim sürecinin doğruluğunu, güvenilirliğini azaltan, kaynağın hedeflediği mesajı

³⁶³A'raf 7/198-199

³⁶⁴Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.7, s.443

³⁶⁵Necm 53/29

³⁶⁶Kamer 54/4-7

³⁶⁷Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s.268

³⁶⁸Gümrükçüoğlu, a.g.e, s.165.

bozan, algılanmasına zarar veren, mesajın algılanmasında bilgi kaybı meydana getiren, iletilerin gönderilmesini ve alınmasını önleyen, iletilerde değişiklik ve sapmalara neden olan, iletişim sürecine müdahale ederek iletişim kanallarını tıkayan, iletişim düzenini rahatsız eden, görevini zorlaştıran bir olgudur.³⁶⁹ Gürültü, sözlü iletişimi en çok etkileyen engellerden bir tanesidir. Fiziksel olabileceği gibi aynı zamanda psikolojik ve sosyokültürel nedenlerden de kaynaklanabilir. Fiziksel gürültü engelleri mesajların gönderilmesi ve alınmasını etkileyen veya azaltan çevresel engellerdir.

Fiziksel uzaklık, zaman sınırı, iletişim ortamındaki aşırı sıcaklık, kötü ışık düzeni, yoldan geçen arabaların fren sesleri, konuşma sesini bastıran ağlama, öksürme, sınıfta ders işlenirken dışarıdan gelen her türlü sesler, ev ortamında bulunurken televizyondan veya bilgisayardan çıkan yüksek sesler, iletişimi aksatan fiziksel gürültü engelleridir. Yani fiziksel gürültüde bir ses kirliliği vardır. Ses kirliliği de mesajın karşı tarafa aktarılmasına manidir.

Kişinin inançları, tutumları, dünya görüşleri, toplumsal değerleri, geçmiş tecrübe ve alışkanlıkları, fiziksel amaçları, kişilik yapısı, ihtiyaçları, yargı ve saplantıları, önyargıları ya da içinde bulunduğu duygusal durum sebebiyle kaynağın ilettiklerinden farklı bir anlam çıkarır ya da onları değişik biçimde yorumlarsa bu durumda psikolojik ve sosyokültürel faktörler gürültüye kaynaklık edebilir.³⁷⁰

İletişim sürecini önemli derecede etkileyen gürültü engeli Hz. Peygamber'in de tebliğ sürecinde en çok karşılaştığı bir durum olmuştur. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim bu iletişim engelini ayetlerde sıkça vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu ilahi mesajı müşriklerin inançlarına, dünya görüşlerine, toplumsal değerlerine ters düştüğü için Kur'an mesajının insanlara iletiildiği ortamlarda özellikle fiziksel gürültüler meydana getirerek mesajın dinlenmesini ve ondan etkilenilmesini engellemek istemişlerdir.

“İnkâr edenler dediler ki: Bu Kur'an-ı dinlemeyin, o okunurken gürültü edin, belki galip gelirsiniz. O inkâr edenlere şiddetli bir azap kattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız. O Allah düşmanlarının cezası ateştir.

³⁶⁹Kasapoğlu, *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, s.454.

³⁷⁰ Kasapoğlu, a.g.e, s.437.

*Ayetlerimizi inkâr etmelerinin cezası olarak onlara orada sürekli kalma yurdu vardır.*³⁷¹ Ayette de belirtildiği üzere inkârcılar Kur'an mesajının iletildiği ortamlarda insanların dikkatini çekecek alternatif mesaj vasıtaları oluşturarak; örneğin şiir okuyarak, şarkılar terennüm ederek, çeşitli hurafe ve hikâyeler anlatarak, dinleyenlerin zihinlerini Kur'an'ın dışında farklı meselelerle meşgul etme ve oyalama taktiği geliştirmişlerdir.³⁷² Bu notla yapılan bu gürültü ile birlikte alıcıların takınması gereken tavrı yine Kur'an ifade etmektedir. *“Kur'an okunduğu zaman, onu dinleyin ve susun ki size rahmet edilsin.”*³⁷³ İlahi mesaj okununca onu dinlemek ve susmak bir saygı göstergesidir. İnsanlar kendi aralarında bile birinin konuşması sırasında susup dinlememeyi saygısızlık olarak değerlendirmektedirler.³⁷⁴ Mesajın insanlara ulaşmasını engelleyen bir başka durum da, kaynakla alay edilerek onu, insanların gözünde itibarsızlaştırma gayretidir. *“İnkârcılar seni gördüklerinde “Sizin tanrınızı dilime dolayan bu mudur?” diye seni alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Oysa kendileri, çok merhametli olan Allah'ı inkâr ediyorlar.*³⁷⁵ İlahi mesajı kabul etmek istemeyenler, Allah'ı zikretmeyi kabul etmemelerinin yanında, kendilerine hiçbir fayda ve zararı olmayan ilahlarını zikrederek peygamberi ayıplayıp alaya alıyorlar.³⁷⁶

*“Seni gördükleri zaman, seni alaya almaktan başka bir şey yapmazlar ve şöyle derler: “Allah'ın, peygamber olarak gönderdiği bu mu?”*³⁷⁷

Ayetlere bakıldığında tüm bu faaliyetler, mesajın yayılmasına ve insanlarla iletişim kurulmasına yönelik engelleme girişimleridir. Ancak Hz. Peygamber'in de yaptığı gibi dinî iletişimde bulunanların tüm bu engellemelere karşın hoşgörü içerisinde, çeşitli iletişim yöntemlerini kullanarak mesajın insanlara ulaşmasını sağlamada kararlı olunması gerektiği anlaşılmaktadır.

³⁷¹Fussilet, 41/26-28.

³⁷²Kasapoğlu, a.g.e ,s.447.

³⁷³ Araf, 7/204.

³⁷⁴Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.7,s.453

³⁷⁵ Enbiya, 21/36.

³⁷⁶Fahrudin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, a.g.e, c.16, s.141

³⁷⁷ Furkan, 25/41.

3.1.5. Dini İletişimde Mesaj

Dini iletişimin diğer önemli unsuru da mesajdır. Dini iletişimde mesaj, kaynağın muhataplara aktarmak istediği dini bilgi beceri tutum ve davranışları temsil eden içerik ve sembollerdir.³⁷⁸ Dini iletişimde bulunacak olan kaynak, yaptığı işi gelişi güzel yapamaz. İletişim sürecinde neyi nasıl yaptığının farkında olmalıdır. Etkili ve verimli bir dini iletişim için, sunulan mesajın niteliği önemli bir yere sahiptir. Dini iletişimde kaynağın temel sorumluluğu muhataplara doğru mesaj aktarmaktır. Peygamberlerden sonraki dönemde insanlara dini anlatan, öğreten din eğitimcileri de din adına paylaştıkları her şeye dikkat etmelidirler.³⁷⁹ Peygamberler de insanlarla buldukları dini iletişimde kendi istek ve heveslerine göre konuşmamışlar³⁸⁰ muhatapların ihtiyaç duydukları açıklamaları yapmışlardır.³⁸¹ Amacına ulaşabilmesi için dini iletişimde mesajın şu özellikleri taşıması önemlidir:

- Mesaj muhatap kesimin dikkatini çekecek şekilde düzenlenmeli ve iletilmelidir.
- Dini iletişimde verilen mesaj doğru ve sağlam olmalıdır.
- Mesaj açık, net, anlaşılır ve amaca uygun olmalıdır.
- Mesaj kaynağa ve alıcıya göre olmalıdır.
- Mesaj güncel ve ortama uygun bir şekilde hazırlanmalıdır.

3.1.6. Mesajın Muhtevsından (İçeriğinden) Kaynaklanan Engeller

Başarılı ve etkili bir dinî iletişimin gerçekleşmemesinin bir nedeni de mesajın muhtevsından kaynaklı engeller olup mesaj içeriğinin alıcıların ilgi ve ihtiyaçlarına uzak olmasıdır. Özellikle dini eğitim veren eğitim-öğretim kurumlarında okutulan ve öğrencilerin gereğine ve önemine inandırılmadığı dersler, dersin gerekli ve faydalı olduğu halde yaşamsal alanda uygulanabilirliği olmayan malumat ve tekrarlarla doldurulan müfredatlar, halkın ilgi alanına girmeyen ve ilgisini çekmeyen, sadece

³⁷⁸ Koç, *Din Eğitimde Etkili İletişim*, s. 87

³⁷⁹ Koç, a.g.e., s. 89

³⁸⁰ Necm, 53/3.

³⁸¹ Nahl, 16/44.

günün anlam ve önemine vurgu yaparak hazırlanan ve okunan hutbeler, belirli günlerde halkın bildiği konularda tekrar tekrar edilen vaazlar, seminer ve konferanslar bu tür engellere örnek olarak gösterilebilir.³⁸² Mesajın teorik anlatımlardan oluşturulup görsel olarak desteklenmemesi, mesaj içeriğinin sadece sözel sembollerle ifade edilmesi, dinî iletişimin etkinliğini azaltan nedenlerden biridir. Oysaki dini eğitim-öğretim faaliyetleri ile din hizmetleri gibi dini mesaj aktarmanın söz konusu olduğu iletişimde içeriğin görseller ile desteklenerek sunulması, verilmek istenen mesajın etkinliğini artıracak ve yine mesajların kalıcı olmasını sağlayacaktır.

Kaynak tarafından sunulan mesaj oldukça kısa, çarpıcı, dikkat çekici ve kolay zihinde kalıcı nitelikte olmalıdır. Aksi takdirde muhtevanın belli bir düzen ve sıralamaya tabi tutulmaksızın malumatlar yığını olarak sunulması büyük bir iletişim engeli olacaktır. Mesaj içeriğinin gereğinden fazla uzatılması muhataplar için çekilmez veya gereğinden kısa tutulması anlaşılmaz bir hal alacaktır. İletişim sürecinde paylaşılan bilgi ve düşünceler bir yanlışlığa yol açmadan, samimiyetle ve edebi bir şekilde sunulmalıdır. Ancak sırf edebi olsun, kulağa hoş gelsin diye muhtevayı gölgede bırakacak ve alıcının anlamasını zorlaştıracak şekilde edebi sanatlarla boğulmamalıdır.³⁸³ Etkili ve başarılı bir iletişim için, bir konu bir cümle ile açıklanabiliyorsa, iki cümle kullanılmamalıdır. Çünkü bir konunun ister öğretmen ister hatip tarafından verilsin, karşısındakilerini usandırırçasına olabildiğince uzatmak, çekilir bir durum değildir. Tam tersi bir durumda böyledir. Bir konunun iki cümle ile ifade edilmesi gerekirken bir cümle ile ifade edilmemeli, orta nokta her zaman korunmalıdır. Sağlıklı bir iletişim için muhatapların dikkatini dağıtacak ayrıntı ve laf kalabalığından kaçınılarak verilmek istenen içeriğin belli bir düzen ve sıralamaya tabi tutularak sunulması gerekir. Bu da yerine getirilen işi önemsemeyi, ciddi bir gayret ve hazırlığı gerektirir.

Kur'an'da geçen kıssalarda peygamberlerin; hem kendilerine emanet edilen ilahi mesajları insanlara ulaştırmada izledikleri yol ve yöntem, hem de içinde yaşadıkları toplumda; bir birey olarak kurdukları iletişim anlayışı bizlere dinî

³⁸²Certel, a.g.m., s.152.

³⁸³Koç,*Din Eğitiminde Etkili İletişim*,s.93

iletişimi gerçekleştirme noktasında emsal olmaktadır. İletişimde esas olan amaçlılıktır. Mesajı gönderenin yani kaynağın, mesajın alıcısı olan muhatap üzerinde görmek istediği bir hedefi olmalıdır.³⁸⁴ Yani “söyleyecek bir şeyi olan birinin, bu şeyi, karşıdaki kimsede belli bir etki oluşturma veya belli bir davranışa neden olma amacı ile söylemesi, bildirmesi ve iletmesi gerekir.”³⁸⁵

*“Biz kendilerine hakikatleri açıkça anlatması için her bir peygamberi kendi toplumunun diliyle gönderdik.”*³⁸⁶ ayetle de anlaşılacağı üzere iletişimde asıl olan iletilecek mesajın anlaşılır bir şekilde karşı tarafa bildirilmesidir.

Söylenen sözün muhatap tarafından anlaşılabilirliği, sağlıklı iletişim anlamında önemlidir. Bu nedenle peygamberlerin kendi toplumuna başka bir dil ile konuşması iletişim süreci açısından elbette ki düşünülemez. Zira bir resulün peygamberliği, kendi kavmine has olsa da o resul mutlaka kavmini hak dinine çağıracaktır. Bu da onları bu çağrıyı en kolay ve anlaşılır dilde, yani kendi dillerinde kendi sözcükleri ile açıklamaya bağlıdır.³⁸⁷ İletişimin temelinde anlaşılma, anlatma ve açık bir biçimde diğer insanlara aktarma ve mesajın açık bir şekilde iletilmesi motivasyonları yatmaktadır. Bu nedenle mesajı muhataplara aktarırken konuşma ve söz söyleme becerisine, kelime seçimine, bunları doğru söylemeye ve üsluba dikkat etmek gerekir. Kur’an’ı Kerim mesajın karşı tarafa iletilmesinde şu noktalara dikkat çeker:

a.Kibarca konuşmak: *“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları’ndan, “Yalnız Allah’a kulluk edeceksiniz; ana babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin” diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz.”*³⁸⁸

b.Adil konuşmak: *“Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız erginlik çağına erişinceye kadar (malına) en güzel biçimde (yaklaşabilir ve uygun şekilde harcayabilirsiniz). Ölçü ve tartıyı tam adaletle yapın. Biz kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif*

³⁸⁴ Özcan Başkan, *İnsan Dili ve Ötesi*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2003, s.267.

³⁸⁵ Başkan, a.g.e., s.104.

³⁸⁶ İbrahim 14/4.

³⁸⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, C.5, s.10.

³⁸⁸ Bakara 2/83.

etmeyiz. Söylediğiniz zaman da, yakınınız da olsa âdil olun ve Allah'a verdiğiniz sözü tutun. Öğüt alıp düşünesiniz diye Allah bunları size emretmiştir.”³⁸⁹

c.Zarifçe konuşmak: “Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara "öf" bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle.”³⁹⁰

d.Dürüst ve Nazikçe konuşmak: “Eğer Rabbinden beklediğin bir rahmet (rızk) için, onlardan yüz çevirmek mecburiyetinde kalırsan, o vakit de onlara yumuşak ve tatlı bir söz söyle.”³⁹¹

e.Yumuşak dilli konuşmak: “Firavun'a gidin, çünkü o gerçekten azdı. Varın da ona yumuşak söz söyleyin; olur ki, öğüt dinler yahut korkar.”³⁹²Dini iletişimde önemli bir unsur olan muhataba yumuşak söz söyleme durumu ayetlerde de ön plana çıkmaktadır. Ağır bir dil ve üslup ile nasihat edildiğinde, azgınlık ve kibirlerini artırmaları, inanmayanların adetidir. İşte bundan dolayı Allah yumuşak davranmayı emretmiştir.³⁹³

f.Yalansız konuşmak: “Emir budur, Allah'ın yasaklarına kim saygı gösterirse, bu, kendisi için Rabbinin katında şüphesiz hayırdır. Size bildirile gelenden başka bütün hayvanlar helal kılınmıştır. O halde o pis putlardan kaçının ve yalan sözden sakının.”³⁹⁴

g.Anlamli konuşmak: “Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler...”³⁹⁵

h.Düzgün konuşmak: “Ey iman edenler! Allah'tan korkun, takvalı olun. İmana yaraşmaz şeylerden korunun ve sağlam, doğru söz söyleyin. Hangi hususta olursa olsun bir söz söylediğiniz zaman, hak ve doğru hedefine yönelmiş sağlam söz söyleyin. Sonunda yalan çıkacak, söyleyenlerini küçük düşürecek çürük sözler

³⁸⁹En'am 6/152.

³⁹⁰İsra 17/23.

³⁹¹İsra 17/28.

³⁹²Ta ha 20/43-44.

³⁹³Fahrüddin Er-Razi, Tefsir-i Kebir, c.15,s.517

³⁹⁴Hac 22/30.

³⁹⁵Mü'minun 23/3.

söylemeyin.”³⁹⁶ Bu ayetlerle Allah, inananları boş işlerden yüz çevirdikleri için övmektedir. Boş ve yararsız işlerden yüz çevirmek, ancak o şeyleri yapmamak, onlardan hoşlanmamak ve onları yapanlarla muhatap olmamakla mümkün olur.³⁹⁷

Hem kaynak durumunda olan hem de alıcı konumunda olan insanın fitraten sahip olduğu özellikler de onun sosyal hayatta ilişki ve iletişimini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir.

Kur’an-ı Kerim de iletişim engeli olarak insanın olumsuz yönlerini açıkça ortaya koymaktadır. Burada bunların birkaçına değinmek yerinde olacaktır.

3.1.7. İletişim Engeli Olarak Kur’an’da İnsanın Olumsuz Yönleri

Kâinatın en şerefli varlığı olarak yaratılan insan; biyolojik, fizyolojik ve psikolojik olarak da diğer varlıklarda bulunmayan üstün özellikler ile yaratılmış olmakla beraber, bazı olumsuz vasıfları da fitratında barındırmaktadır. İnsanlardaki bu olumsuz vasıf ve duygular insanlar arası ilişki ve iletişimden dinî tutum ve davranışlara, sosyal ilişkilere kadar her alanda etkilidir. İnsandaki bu olumsuz vasıflar ancak eğitimle aşılabilir.³⁹⁸ Kur’an’ın hedeflediği insan tipi insan-ı kâmil özellikleriyle davranışta bulunan erdemli varlıktır. Bu nedenle Kur’an insanın bu özelliklerinden aceleci yönünü ihtiyatlı davranma (teenni) ile edimlik yönünü adaletle, nankörlük yönünü teşekkürle, cimrilik yönünü cömertlikle, cahillik yönünü bilgi ile, kibirlilik yönünü ise tevazu ile tedavi edebileceğini ifade eder.³⁹⁹ Kur’an’ın üzerinde durduğu bu olumsuz vasıfları birbirinden bağımsız olmayıp birbiriyle yakın ilişkilidir. Onlardan birisi benliğe yerleştiğinde diğerleri de benliği tahrip etmek üzere zaman kaybetmeden harekete geçmektedir.⁴⁰⁰ Kur’an’da ifade edilen insanın bu olumsuz vasıflarından bazıları şöyledir:

³⁹⁶Ahzap 33/70.

³⁹⁷Fahrüddin Er-Razi, Tefsir-i Kebir, a.g.e.c.16, s.391

³⁹⁸ Hasan Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İman ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul 2003, s.89.

³⁹⁹Ramazan Altıntaş, *İslam İnsanı*, Suffe Yay., İstanbul 1997, s.16.

⁴⁰⁰Ahmet Koç, *Kur’an’da İnsan ve Hz. Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s.86.

3.1.7.1. Nankörlük

İnsanın, hem kendisini yaratana karşı hem de diğer insanlara karşı, kendisine verilen nimetleri ve yapılan iyilikleri zaman içinde unutarak sanki hiçbir iyilikte bulunulmamış gibi hareket etmesi nankörlük kavramıyla açıklanabilir. “*Ellerinin öne sürdüğü işlerden dolayı başına bir kötülük gelirse hemen insan nankör (olur).*”⁴⁰¹

“*Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, O’ndan başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski halinize dönersiniz. Zaten insanoğlu nankördür*”⁴⁰² ayeti ile insanın rahatlık ve genişlik zamanında Allah’ı hatırlamazken sıkıntı ve darlık zamanında iletişime geçtiği ve O’nu kurtuluş vesilesi olarak gördüğü ifade edilerek bu durum aslında sadece insan ile Rabbi arasında meydana gelmemekte olup insanların birbiriyle olan ilişkilerinde de ortaya çıkarak pek azı iyilik sahibine karşı vefalı olabilmektedir. Er-Razi’de insanın bu durumunu şöyle ifade eder: İnsan sıkıntı ve darlık zamanlarında O’nun fazlına ve rahmetine tutunduğu; rahatlık ve huzur halinde ise O’ndan başkasına yöneldiği için Allah’ın nimetlerine karşı çok nankördür.⁴⁰³

3.1.7.2. Zalimlik

Zalimlik kavramı da Kur’an’da birçok yerde, farklı şekillerde insanda beliren olumsuz bir vasıf olarak nitelendirilmektedir. Zulüm insanın Allah’la, insanlarla ve kendi ile olan ilişki ve iletişimde ortaya çıkabilir. “*Doğrusu şirk büyük bir zulümdür!*”⁴⁰⁴ Ayeti, insanın Allah’la arasında olan zulmünü ifade ederken; “*Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki, insanlara zulmederler, yeryüzünde haksız yere saldırırlar; işte böylelerine acı bir azap vardır.*”⁴⁰⁵ ayeti ile de insanların birbirlerine karşı yaptıkları zulüm ifade edilir. Aynı zamanda insan kendi nefesine karşı da zalimdir. Böyle davranarak olumsuz bir iletişim tavrı içinde olan insanın zalimlik özelliği ile dünyada rezilliğe, ölüm anında dehşete ve ahirette de acı bir azaba uğrayacakları ayetlerin sonunda ifade edilmektedir.

⁴⁰¹ Şûra, 42/48.

⁴⁰² İsra, 17/67.

⁴⁰³ Fahrüddin Er-Razi, Tefsir-i Kebir, c.14,s.536

⁴⁰⁴ Lokman, 31/13.

⁴⁰⁵ Şûra, 42/42.

3.1.7.3. Kıskançlık, Hırs, Kibir ve Cimrilik

İnsanın geçici dünya nimetlerine bağlı oluşunu körükleyen ve bu bağlılığın sonucunda ortaya çıkan kıskançlık hırsı, kibir ve cimrilik gibi olumsuz hasletler birbirine çok bağlıdır. “*Gerçekten insan; hırsına düşkün yaratılmıştır.*”⁴⁰⁶ İnsandaki hırs beraberinde kıskançlık hasletini getirir. İnsan nefsi bencilliğe ve kıskançlığa hazırdır. İnsanın fitratında böyle bir durum mevcuttur. Kıskançlık; huzursuzluk veren bir reaksiyon almakla birlikte kibir, kin ve nefreti de beraberinde getirir. Şeytanın Rabbine isyanında kıskançlığın yanında kibrin de açıkça etkileri görülmektedir. Yine Kur’an’da ifade edilen Hz. Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında da bu gerçeği açıkça görmek mümkündür. Kıskançlık ve kibir kendine güveni olmayan kişilerin davranış biçimi olup kişiye huzurdan çok rahatsızlık verir. Kibir hasleti ile insan, yaptıklarını oldukça büyük görmeye ve kendini yenilmez görmeye başlar. Böylece kendini her anlamda iletişimsizliğe sürükler.

Kıskançlık, hırs ve kibir ile kendinî iletişime kapatan insanda aynı zamanda cimrilik hasleti de var olur. Kur’an’da “*De ki: Rabbinin rahmet hazinesine sizler sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kısdardınız; zaten insan (tabiatı gereği) çok cimridir.*”⁴⁰⁷ ifadeleri ile cimrilüğün insan tabiatının ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir.

3.1.7.4. Tartışmacılık

Bu olumsuz özellik de yine insanı iletişimsizliğe iten önemli bir engel olarak ifade edilmektedir. Kur’an insanların tartışmalarını yasaklamamış aksine “... *onlarla en güzel şekilde tartış...*”⁴⁰⁸ diyerek tartışmanın şeklini belirlemiştir. Kur’an’ın olumsuz vasıf olarak gördüğü tartışma, insanın bilgisizce ve şuursuzca tartışarak herhangi bir delil olmadan sadece kibir, büyülenme ve inatçılıktan kaynaklanan bir tavırla gerçekleştirilendir. İnsanın yaratılıştan gelen bu olumsuz özelliği nasıl düzeltileceğini de yine ayetler cevap veriyor: “*Asra yemin olsun ki, insan ziyandadır.*

⁴⁰⁶Mearic, 70/19.

⁴⁰⁷İsra, 17/100.

⁴⁰⁸Nahl, 16/25

*Ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna.*⁴⁰⁹

3.1.7.5. Zayıflık ve Acelecilik

*Kur'an insanın doğuştan hem biyolojik hem de psikolojik yönden zayıf bir varlık olarak yaratıldığına işaret eder.*⁴¹⁰

Yine sabrın karşıtı olarak ifade edilen acelecilik vasfı da insanın fitratında var olan bir özellik olup “*İnsan hayra dua eder gibi şerre dua etmektedir, insan pek acelecidir*”⁴¹¹ ifadeleri ile Kur'an'da geçmektedir. İnsanın acelecilik vasfı aslında onun huzursuzluğu, güvensizliği, sabırsızlığı ve korkuları ile ilişkilendirilebilir. Aslında insan acele ederken huzuru, güveni ve sabrı aramaktadır. Ancak aceleyle mantıklı düşünce üretmeyen insan olumlu iletişim ve etkili sosyal bir ilişki geliştiremez. İnsan ve toplumlar bu olumsuz vasıflarından uzaklaştıkları ölçüde huzurlu ve başarılı bir iletişim gerçekleştirebilirler.

3.2. Zaman Ve Ortam Engelleri

İnsanlarla bilinçli olarak iletişime girip onlara mesajlar iletecek kişinin uygun zamanı ve uygun ortamı seçmesi, iletişimin kalitesi açısından oldukça önemlidir. Bu durum genel iletişimde olduğu gibi özelde dinî iletişim içinde geçerlidir. Anlatılan konunun zamanlama uyumunun olmaması, yani zamanlamanın doğru yapılmaması bir iletişim engeli olarak ortaya çıkar. Dinî iletişim için en uygun zamanlar, alıcıların zihinsel süreçler bakımından iletilen mesajları almak ve algılamak üzere en çok hazır ve istekli oldukları zamanlardır.⁴¹²

3.2.1. Zamanlama Sorunu

Zihnen ve bedenen yorgun, dalgın, meşgul, aç, uykusuz vb. zamanlar iletişim için en olumsuz zamanlardır. İletişim konusunun, içinde bulunulan zamanla ilgili olması etkili ve verimli bir din iletişimi için çok önemlidir. Ramazan ayında oruçtan, dinde özel anlam ve önem arz eden gün ve gecelerde o gün ve gecelerin öneminden,

⁴⁰⁹Asr, 103/1-3.

⁴¹⁰Rum, 30/54; Enfal, 8/66; Nisa, 4/28.

⁴¹¹İsra, 17/11.

⁴¹²Certel, a.g.m., s.156.

Mevlidi Nebi haftasında Hz. Peygamber ve güzel ahlakından bahsetmek oldukça yerinde ve anlamlı olacaktır. Dinî iletişim için böylesi uygun zamanların seçilmesi, gün içinde insanların verilen mesajları almaya ve değerlendirmeye ruhen ve bedenen daha çok hazır oldukları ve gerçekleştirilen iletişimin de amacına hizmet ettiği görülmektedir. İnsanların farklı bir toplumsal olayın endişe ve heyecanı içinde oldukları ve tüm dikkatlerini o konu üzerinde yoğunlaştıkları bir zaman diliminde gerçekleştirilen bir dini konuşmadan veya dini eğitiminden istenen ve beklenen sonuç alınamaz. "*Biz de mutlaka sana karşı onun gibi bir sihir yapacağız. Bunun için seninle bizim aramızda; uygun bir yerde, senin de, bizim de caymayacağımız bir buluşma vakti belirle. "Mûsâ, "Buluşma vaktimiz, bayram günü, insanların toplandığı kuşluk vaktidir" dedi.*"⁴¹³Hz Musa'nın bu tavrı ilahi mesajın herkese ulaştırılması anlamında önemlidir. Buna göre, büyük bir kalabalığın huzurunda binlerce şahidin gözü önünde Allah'ın sözlerinin büyüklüğü görülsün ve ilahi mesaj ulaşsın, yolcu olan olmayan, göçebe-yerli, herkes arasında yayılsın diye kalabalığın toplandığı o gün randevu günü olarak belirlenmiştir.⁴¹⁴Aynı zamanda böyle bir vakitte her zamankinden daha çok kişi toplanır ve insanlar kendilerini daha rahat hissederler. Böylece mesajı daha iyi algılayıp doğru değerlendirme imkanı bulurlar. Hz. Peygamber, insanların mesajı algılayıp uygulamaya hazır olmadıkları ya da mesajı yanlış algılayacakları ortam ve zamanlarda onlarla iletişim kurmamış, onlara bir emir veya yasaklama getirmemiştir.⁴¹⁵

Konuşmayı gereğinden fazla uzatmak, muhatapların tahammül sınırlarını zorladığı gibi onların iletişimden kopmalarına sebebiyet verecektir. Konuşmalarda tahammül sınırlarını aşan uzatmalar ile oluşan memnuniyetsizlik, konuşmanın normal süreci içerisinde verilen faydalı bilgilerin zihinlerde geri plana itilmesine yol açar.⁴¹⁶ Öyle ki seminer, konferans, hutbe, vaaz, bildiri sunma vb. dinî iletişim etkinliklerinde böylesi zamanlama hatalarına oldukça sık rastlanmakta olup bu durum alıcılar tarafından şikâyet konusu olabilmektedir. Çünkü bu tür zamanlama hataları, dinleyiciler tarafından zihinsel ve bedensel açıdan zorlamalarına ve günlük

⁴¹³Taha 20/58-59.

⁴¹⁴Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir*, c.15, s.541

⁴¹⁵Güneş, a.g.e, s.217

⁴¹⁶Cebeci, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, s.302-303.

planlarının aksamasına neden olabilmektedir. Onun için gerçekleştirilecek olan bu tür etkinliklerin bir plan ve program dâhilinde, önceden bilinen bir başlangıç ve bitiş saati ile birlikte ayarlanarak buna uyulmalıdır. Günümüzde özellikle zamanlama hatasına en çok rastlanan zaman dilimine örnek olarak; Cuma namazı için toplanan cemaate hitap eden bir hocanın namaz vakti girdikten sonra bile konuşmaya devam etmesi, namazını bir an önce kılıp işine gitmek isteyen insanlar tarafından hoş karşılanmayacak, sürdürülen iletişim hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Böyle bir durumda sağlıklı bir dinî iletişimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Aynı zamanda verilecek olan mesajların muhtevasının, mesaj aktarımı için ayrılan süre ile uyumlu olması da zamanlama ile ilgili başka bir husustur. Sınırlı bir konuşma süresi içerisinde, o zaman dilimine sığmayacak kadar fazla bilgiyi sığdırmaya çalışarak çok şey söylemiş olmak için hızlı konuşmak da bir iletişim engelidir.⁴¹⁷

3.2.2. Uygun Ortam ve Mekân Sorunu

Dinî iletişimin amacına ulaşmasında, dinî iletişime uygun ortamların seçimi de oldukça önemlidir. Her mekân ve ortam dinî iletişim için uygun olmayabilir. Oyun ve eğlence ortamları, meyhane, kumarhane vb. dini açıdan caiz olmayan fiillerin işlendiği, taşkınlıkların yapıldığı mekânlar dinî iletişim için uygun yerler olmayıp bir sonuç alınamayacağı açıkça belli olduğu halde sadece tebliğ etmiş olmak için bu tür yerlerde dini konuşmalar yapmanın bir anlamı ve yararı yoktur.⁴¹⁸

İnsanların karşılama, düğün, ölüm, ticari ve siyasi amaçlarla bir araya gelip farklı konulara odaklandığı ortamlar, toplanma nedenine ve ortamın havasına uygun olmayan tarzda bir dinî iletişim faaliyeti için uygun değildir. Toplumumuzda insanların bu tür vesilelerle bir araya toplanmasını fırsat bilerek ilgisiz, alakasız ve sözü uzatarak dini mesajlar vermek gibi bir hataya düşüldüğü görülmektedir. Aksine bu tür ortamlarda alıcılardan gelen talebe, ortamın havasına ve toplanma sebebine uygun bir ortam hazırlanarak yapılan dinî iletişim faaliyeti yerinde olacaktır.⁴¹⁹

Dinî iletişim engellerini genel olarak bu şekilde ifade ettikten sonra dinî iletişimi gerçekleştirenlerin bu tür engelleri en aza indirgeyerek sağlıklı ve verimli

⁴¹⁷ Cebeci, a.g.e., s.303.

⁴¹⁸ Cebeci, a.g.e., s.303.

⁴¹⁹ Cebeci, a.g.e., s.304.

bir iletişim faaliyeti gerçekleştirmesi adına Kur'an'ın öngördüğü iletişim ortamına bakmakta fayda olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in Öngördüğü İletişim Ortamı

İletişim faaliyetinin gerçekleştiği; toplumsal, fiziksel, psikolojik ve zamansal çevre iletişimin şeklini ve içeriğini belirleyen ve etkileyen unsurlardır.⁴²⁰ Yani iletişimin gerçekleştiği ortam ile iletişimi gerçekleştiren kişiler arasında bir paralellik ve bir bütünlük vardır.

İletişim ortamını oluşturan unsurlar şöyle de ifade edilebilir:

- İletişimde bulunan kişilerin özellikleri,
- İletişimin gerçekleştiği ortamın sosyal ve fiziksel özellikleri.⁴²¹

Sağlıklı ve verimli bir iletişim sürecini gerçekleştirebilmek için hem iletişimde bulunan kişilerle ilgili hem de iletişim ortamıyla ilgili genel ilkeleri davet ve tebliğ kavramlarıyla Kur'an-ı Kerim bize haber vermektedir. Tebliğin ve dolayısıyla dinî iletişimin muhatabı Hz. Peygamber'e gelen ilk emirlerde bu gerçeklik açıkça ifade edilmektedir.

*“Ey bürünüp sarınan (Resulüm)! Kalk ve (insanları) uyar. Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni tertemiz tut.”*⁴²²ayetleri ile Peygamber'in iletişime başlarken önce fiziksel görünümü ile insanlara yakın olduğu izlenimi verilmesi istenmektedir. İnsanın fiziksel görünümünün önemli bir unsuru da elbisedir. Kişi bir kimsenin elbisesine bakarak bu kişi hakkında yargıda bulunabilir. Bu nedenle tebliğ görevi ile bütün insanlarla iletişim kurmak durumunda olan peygamberlerin de öyle bir giyim tarzları olmalı ki, insanlar onları toplum içinde saygın ve güvenilir birer insan olduklarını fark edebilsinler. Eğer giyim tarzı uygun değilse alıcılar baştan iletişimi ciddiye almayacaklardır.

İletişim sürecinde önemli bir unsur olan fiziksel görünüm ile birlikte, insanların psikolojik ve ruhsal durumları, topluluk içindeki konumları ile ifade biçimleri de

⁴²⁰ Mutlu, a.g.e. , s.101.

⁴²¹Cüceloğlu, a.g.e. , s.50.

⁴²²Müddesir, 74/1-4.

önem arz etmektedir. Kur'an'da peygamber kıssalarına bakıldığında hepsinde ortak olan özellik, iletişimsel açıdan onların bu tebliğ ve davet görevini yerine getirebilecek konumda ve durumda olmalarıdır. İfade ettikleri konularla ilgili tam bir kararlılık örneği göstererek mesajların verimli bir şekilde ulaştırılmasında etkin olmuşlardır.

“Ad milletine kardeşleri Hud’u gönderdik. Şöyle dedi: “Ey Milletim! Allah’a kulluk edin. Ondan başka tanrınız yoktur. Yoksa sadece yalan uyduran kimseler olursunuz. Ey milletim! Bana karşılık sizden bir ücret talep etmiyorum. Benim ücretim ancak beni yaratana aittir. Akletmez misiniz?” “Ey milletim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra O’na tövbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; suçlular olarak yüz geçirmeyin; “Ey Hud! Sen bize bir belge getirmeden senin sözünden ötürü tanrılarımızı terk etmeyiz ve sana inanmayız. Bir kısım tanrılarımız seni çarpmıştır demekten başka bir şey demeyiz” dediler. Hud: “Doğrusu ben Allah’ı şahit tutuyorum, siz de şahid olun ki, ben O’nu bırakıp koştuğunuz ortaklardan uzağım. Hepiniz bana tuzak kurun sonra da ertelemeyin. Ben, ancak benim de sizin de Rabbiniz olan Allah’a güvenirim. Hiçbir canlı yoktur ki Allah ona el koymamış olsun. Rabbiniz elbette doğru yoldadır. Eğer yüz çevirirseniz şüphesiz ben size benimle gönderileni bildirdim. Rabbiniz sizden başka bir milleti yerinize getirebilir. Ona bir şey de yapamazsınız. Doğrusu Rabbiniz her şeyi koruyandır” dedi.⁴²³Ayetleri ile kaynak durumunda olan peygamberin mesajı vermedeki kararlılık ve üslup, açıkça görülmektedir. Aynı zamanda ayetler, inanmayanların sana inanmaya niyetimiz yok şeklindeki geri bildirimine kaynağın verdiği cevaptır.⁴²⁴ Bu tavır da iletişim ilkesi açısından oldukça önemlidir.

İletişim ortamının bir diğer önemli unsuru da şüphesiz ki muhatabın özellikleridir. Muhatapların genel yapısına ilişkin örneğin yaşları, tutumları, inançları, ekonomik statüleri vb. hakkında bilgi sahibi olmak iletişimin sağlıklı ve verimli olması için özellikle mesaj iletme sürecinde atılması gereken önemli adımlardan biridir.⁴²⁵

⁴²³ Hud, 11/50-57.

⁴²⁴ Mevdûdi, Ebu'l-A'la, *Tefhimul Kur'an*, c.2,s.403

⁴²⁵ Mutlu, a.g.e. , s.114.

Kur'an-ı Kerim birçok ayetinde, verimli bir iletişimin gerçekleşebilmesinde ve iletilen mesajların alıcılar üzerinde istenen etkiyi oluşturmada muhatabın özelliklerinin önemli olduğuna işaret eder. Örneğin peygamberin yaptığı tebliğ olumlu tepkide bulunacakların özellikleri farklı ayetlerde dile getirilir.

*“Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin. Ancak ayetlerinize inanıp da teslim olanlara duyurabilirsin.”*⁴²⁶

*“Sen öğüt verip hatırlat. Çünkü hatırlatmak müminlere fayda verir.”*⁴²⁷

*“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'an'la uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaathçi vardır. Gerekir ki Allah'tan korkarlar.”*⁴²⁸

*“Daveti ancak dinleyenler kabul ederler. Ölümlere gelince Allah onları diriltir, sonra O'na döndürülürler.”*⁴²⁹

Aynı mesaja muhatap olup zerre kadar öğüt almayan kimseler de dile getirilir.

*Onlar bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler (ki hep aynı şeyleri söylüyorlar)? Hayır, onlar azgın bir topluluktur. Onun için, onlardan yüz çevir. Artık kınanacak değilsin.*⁴³⁰ Ayetin Peygamber için bir teselli olduğunu ifade eden Er-Razi, tebliğ esnasında iletişime kapalı olan bir topluluk için artık yapılacak başka bir şeyin olmadığını bundan dolayı da peygamberin kınanmayacağı anlamına geldiğini ifade eder.⁴³¹

*“Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin. Ancak ayetlerimize inanıp da teslim olanlara duyurabilirsin.”*⁴³²

*“(Resulüm) inkarda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara, ahiretten yana bir nasip vermemek istiyor. Onlar için büyük bir azap vardır.”*⁴³³

⁴²⁶Neml, 27/81.

⁴²⁷Zariyat, 51/55.

⁴²⁸Enam, 6/51.

⁴²⁹Enam, 6/36.

⁴³⁰Zariyat,51/53-54.

⁴³¹Fahrüddin Er-Razi, Tefsir-i Kebir,a.g.e,c.20,s.393

⁴³²Neml, 27/81.

⁴³³Al-i İmran, 3/176.

*“Onun için bizi anmaktan yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyenlerden yüz çevir.”*⁴³⁴

*“Onları doğru yola çağırılmış olsanız işitmezler. Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler. Sen affetme yolunu tut! Uygun olanı emret, cahillerden yüz çevir.”*⁴³⁵

*“Sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah’a eş koşanlardan yüz çevir.”*⁴³⁶

Ayeti kerimelerle birlikte Kur’an-ı Kerim çeşitli insan gruplarıyla iletişim kuran peygamberlerine aynı zamanda iletişim ilkelerini de açıkça ortaya koymaktadır.

İletişim sürecinin gerçekleştiği ortamın sosyal, kültürel ve fiziksel durumu da tebliğ sürecinde peygamberlerin oldukça önemsedikleri ve ona göre mesajlarını ilettikleri bir husus olmuştur. Peygamberlerin risaletlerini ispatlamak amacıyla gösterdikleri olağanüstü durumlarda bile o toplumun sosyo-kültürel yapısının dikkate alındığı görülür. Sihir sanatının gelişmiş olduğu topluma gönderilen Hz. Musa’nın mucizesi, tıp alanında ilerlemiş bir topluma gönderilen Hz. İsa’nın bir takım hastalıkları tedavi eden mucizesi, fesahat ve belagat alanında gelişmiş olan Arap toplumundan çıkan Hz. Peygamber’in Kur’an mucizesi, ortamın sosyal ve kültürel yapısına verilen önemi göstermektedir.⁴³⁷

Peygamberlerin insanlarla iletişime geçmek için farklı zaman ve ortamlardan yararlanmaları da farklı ortamların iletişim sağlamadaki önemine işaret eder.

*“Nuh dedi ki: Ey Rabbim! Ben kavmini gece gündüz davet ettim. Fakat benim çağırmam, onların sadece kaçmalarını artırdı. Ben onları senin bağışlaman için her davet ettiğimde, onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, ısrar ettiler, kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra ben onları açık açık çağırdım. Sonra hem ilan ederek söyledim onlara, hem gizli gizli.”*⁴³⁸

⁴³⁴Necm, 53/29.

⁴³⁵ Araf, 7/198-199.

⁴³⁶Hicr, 15/945.

⁴³⁷ Batar, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İletişim”, s.158.

⁴³⁸ Nuh, 71/5-9.

Araf Suresi 109-126 ayetleri ile de Hz. Musa'nın ortamın özelliğine göre göstermiş olduğu sihri yutan mucizesi, onun davet ve tebliğini inkar eden Firavun ve halkına ilahi mesajı anladıkları dilden sunması açısından oldukça önemlidir.

Hz. Peygamber'in de gönderildiği toplumun anlayacağı dili ve üslubu çok iyi bilmesi ve ona uygun davranması, onun dinî iletişimde göstermiş olduğu başarıyı en güzel şekilde açıklar. “*(Ey Resulum! Sen) Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, elbette onlar etrafında dağılıverirlerdi. O halde onları affet, onlar için mağfiret dile.*”⁴³⁹Af yolunu tutmayan, yumuşak davranmayan, sert ve kaba davranır. Bu durumda insanların onun etrafından ayrılması anlamına gelir. Bu ayette vurgulanan kaideler peygamber nezdinde bütün din bilgini ve dini iletişimde bulunanların uygulaması gereken bir metod olmaktadır.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Ali İmran, 3/159.

⁴⁴⁰Bayraktar Bayraklı. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, c.7,s.442

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzün hem sosyo-ekonomik ve kültürel alandaki dönüşümleri hem de iletişim araçlarının geçmişle kıyaslanamayacak şekilde gelişmesi, onu tam manasıyla bir iletişim çağı yapmıştır. Bu durum, siyasal, ekonomik ve sosyal alanda olduğu gibi dinî alanda da kendini göstermektedir. Dinî iletişim kavramı, dinin öğretilmesi ve öğrenilmesi olarak ifade edilirken aynı zamanda işin teknik yönüne de dikkat çekmektedir. Dinî değerlerin muhatap kesime aktarılması ve paylaşılmasında üzerinde durulması gereken en önemli noktalarından biri de işin sorumluluk yönü, güçlükleri ve engelleridir. İnsanlık için vazgeçilmez olan din olgusu insanlar tarafından doğru anlaşılıp düzgün bir şekilde aktarılamıyorsa ortada ciddi problemler var demektir. Bu problemleri aşmak ve çözüm önerileri sunmak, bu işle ilgilenen her kesimin en temel görevidir. Bu çalışmamızın amacı özellikle din eğitimi veren kurum ve kimselerin sorumluluklarına dikkat çekerek dinî değerlerin, aile başta olmak üzere toplumun tüm kesiminde etkili ve sağlıklı bir iletişim ile aktarılıp öğretilmesinde kullanılacak tekniklerin, Kur'an ayetleri doğrultusunda ifade edilerek dinî iletişim engellerinin tespitine katkı sağlamaktır.

Çalışmamızda ulaştığımız en genel sonuçlar şöyle ifade edilebilir:

- Din eğitimcilerinin etkili iletişim becerilerine sahip olması, her halükarda din hizmetlerinin niteliğini olumlu yönde etkileyecektir. Çünkü din hizmetleri, insanoğlunun tarihsel süreci içerisinde en önemli hizmetlerinden biridir. Bundan dolayı Yüce Allah, bu hizmeti öncelikle peygamberlerine vermiş ve bu peygamberlerin kavimlerine karşı nasıl bir iletişim içinde olmaları gerektiğini kıssalar yolu ile Resulullah'a ve onun nezdinde bu hizmeti yapacak olan insanlara göstermiştir. Dolayısıyla Yüce Allah, boş sözlerden kaçınmayı, açık ve anlaşılır konuşmayı, üslubun akıcı ve etkileyici olmasını, etkileyici konuşmada güler yüz ve samimiyetin olmasını, nezaket kurallarını gözetmesini buyurmuştur. Nitekim konuşma üslubunda aşırıya gitmek, kırıcı ve alaycı davranmak, yeterli donanıma ve teknik bilgiye sahip olmamak; tebliğde, irşatta ve diğer bütün insani münasebetlerde kabul edilmeyen davranışlardır. İletişim engelleri olarak kabul edilen bu davranışlar,

kişiler arası ilişkilerde olumsuz sonuçlara sebep olacak ve iletişimi bozacak yüksek riskli davranımlardır.

- İletişim olgusu günümüzde artık sadece kaynak merkezli olmayıp pek çok unsuru içeren çok yönlü bir süreçtir. Bu sürecin başarıya ulaşabilmesi tüm unsurların bütün halinde ele alınması ile mümkündür.

- Araştırmamız kapsamında, dini iletişim engelleri, iletişim sürecinin öğeleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Ayetler bağlamında değerlendirilen bu engeller; kaynak, alıcı, zaman ve ortam engelleri ile mesajın muhtevasından kaynaklı engeller olarak sınıflandırılmıştır. Bu engeller ayrı ayrı değerlendirildiğinde kaynak ile ilgili olarak; kaynağın inanılır ve güvenilirliği, liyakat ve uzmanlığı bilgi ve teknik yeterlilik, üslup gibi özelliklerin dini iletişimde önemli bir yere sahip olduğu gözlenmiştir.

-Ayetleri değerlendirdiğimizde iletişim sürecinin diğer bir unsuru olan alıcı ile ilgili de; geleneğe körü körüne bağlılık, ön yargı ve ilgisizlik gürültü gibi durumların dini iletişimde iletişim engeli olduğu görülmüştür. Ayetlerde kaynak ile ilgili engellerden güvenilirlik ve üslup sorunu ağırlıktayken alıcı ile ilgili engellerden özellikle ön yargı ve ilgisizliğin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca hem kaynak durumunda olan hem alıcı konumunda olan insanın, olumsuz özelliklerinin de iletişim engeli olduğu ayetlerde vurgulanmıştır. Bununla birlikte iletişim sürecinin gerçekleştiği ortam ve çevrenin iyi tanınması, mesajın muhtevasının ortama ve zamana göre belirlenmesi gibi unsurlar da iletişim olgusunu olumlu ya da olumsuz etkileyen etmenlerdir. Mesajın açık, net, anlaşılır olmaması, uygun ortam ve zamanda sunulmaması, güncel olmaması gibi durumlar, dini iletişimi olumsuz etkileyen nedenler olarak görülmüştür..

- Dinî iletişimin başarıya ulaşabilmesi ve iletişim engellerinin en aza indirgenebilmesi için; öncelikle kaynak durumunda olan kişinin kendi özelliklerini, yetenek ve kabiliyetlerini tanıyarak kendine güvenmesi ve muhataplardan da güven duygusunu alabilmesine bağlı olduğu ayetlerde gözlenmiştir.

- Kaynağın güvenilir olabilmesi; başta alan bilgisi, eğitime ve öğretme becerisi ve genel kültür seviyesiyle alanına hâkim olması, dürüst ve tarafsız olması, verdiği mesajlarda farklı niyet ve maksatlar taşımaması, makam mevki gibi menfaat elde etme amacı gütmemesi, kısacası samimi olması da Kur'an'ının en çok üzerinde durduğu hususlar olmuştur. Kuran'ı Kerim'de; güvenilir, çekici ve sevilen bir

kaynağın; muhatapları daha fazla etkilediği ve istenen yönde tutum değişimine katkı sağladığı ifade edilmektedir. Aksi durumda, iletilmek istenilen mesajın muhatap kesime ulaşmasının zor olduğu ve iletişim engeline neden olduğu beyan edilmiştir.

- İletişime yön veren en önemli etkenlerden biri de hedef kitle yani alıcılardır. Bu noktada mesajın aktarılmasında alıcıların seviye, ilgi, istek, ihtiyaç ve beklentileri iyi analiz edilmelidir. Yüce Allah vahyin ilk nüzul dönemlerinde muhatap kitlenin seviyesini, ihtiyaçlarını, isteğini göz önünde bulundurarak öncelikle toplumun aciliyet konularına (Tevhid, ahlak) yer vermiş, yaşanan olaylara ve ihtiyaçlara binaen tedricen 23 yılda Kur'an'ı vahy etmiştir

- İletişim için gerekli şartların ve teknolojik imkânların düzenlenmesi, iletişim engellerini en aza indireyecek önlemlerdendir.

- İnsan ilişkilerinin ön plana çıktığı her alanda iletişim biliminin verilerinden bahsetmek mümkündür. Bu alanlardan biri de şüphesiz ki din eğitimidir. Din eğitimi bir iletişim sürecidir ve iletişimde bulunmaksızın eğitim yapma imkânı zordur. Dinin öğretilmesi, dinî tutum ve anlayışların geliştirilmesi etkili bir iletişim ile eğitim sürecini gerektirmektedir. Bu süreçler örgün ve yaygın eğitimin çeşitli kademelerinde farklı şekillerde farklı araçlarla gerçekleştirilmektedir.

Din eğitiminin amacı, insanları dini konularda bilgilendirmek, sağlıklı, verimli bir hayat sürdürerek huzurlu ve mutlu olmaları için dinin sunduğu imkânları göstermek, güzel sözlerle insanları hayra çağırarak iyiye ve güzel olana yönlendirmektir. Dinî iletişimde kullanılacak temel ilke, peygamberin ifade ettiği şekliyle, nefret ettirici ve zorlaştırıcı tutumlardan sakınıp müjdeleyici ve kolaylaştırıcı olmalıdır.

- Şurası bir gerçektir ki, bir iş ne kadar güzel ve ideal olursa olsun hangi ölçüde ortaya konulabiliyorsa ve aktarılabiliriyorsa pratikte ancak o kadar güzel ve idealdir.

Sonuç olarak bu çalışmamızın neticesinde, bütünüyle insan yaşamını kapsayan, insana yaşamsal kaynaklık eden, bireyler arası etkileşimi sağlayan ve toplumsal geleneklerin, değerlerin sürdürülmesine kaynaklık eden iletişimin Kur'an'da önemli olduğunu gördük. İletişim sürecinin öğelerinin esas alınarak tasnif edildiği ve ayetler bağlamında değerlendirildiği dini iletişim engellerinin; iletişim literatüründeki iletişim engelleri ile örtüştüğü sonucuna ulaştık.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ ÜN, Kamile, *Etkili Öğrenme*, Eğitim Dünyası Yay., 5. Baskı, İzmir, 2003.

AKYÜREK, Süleyman, “İlk ve Orta Öğretimde Din Öğretimi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Editör: Recai Doğan, Remziye Ege.

ALTINTAŞ, Ramazan, *İslam İnsanı*, Suffe Yay., İstanbul, 1997.

AY, Mehmet Emin, *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.

BAŞKAN, Özcan, *İnsan Dili ve Ötesi*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2003.

BATAR, Yusuf, “Kur’an-ı Kerim’e Göre İletişim”, Yüksek Lisans Tezi, Van, 1999.

———, *Empatik Din Eğitimi*, Elips Kitap, Ankara 2011.

BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002.

BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Gün Yayınları, Ankara, 2007.

BOLAY, Süleyman Hayri, “Akıl”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, C: 2.

BUHARİ, SAHİHİ, Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Müellifi: Zeynü’d-din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l-Latifiz-Zebidi, Mütercimi ve Şarihi: Kamil Aras, 5 bs., Sayı:123-9, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.

- CAHİZ, EBU OSMAN, ‘Amr B. Bahr (1075) el-Beyan ve’ttebyn (tah: Abdusselam Muhammed Harun), Kahire, Mektebetu-l Hâncı, c 2 s. 16-18.
- CEBECİ, Suat, *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- CEMAL, Birol, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayınları, Ankara, 2000.
- CERTEL, Hüseyin, “Din İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2008.
- CERTEL, Hüseyin, “Dini İletişim ve Liderlik Açısından Hz. Peygamberlerin Sıfatları”, VII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), Isparta, 2004.
- CÜCELOĞLU, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ÇALIŞKAN, Nihat vd., *Eğitim, İletişim ve Öğretmenin Beden Dili*, Kök Yay., Ankara, 2006.
- ÇAMDİBİ, Hasan Mahmut, *Din Eğitiminde İman ve Hayat*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2003.
- ÇİLENTİ, Kamuran, “Çocuk ve Kitle İletişim Araçları, *Çocuk ve Eğitim*, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara, 1980.
- Din Eğitimi ve Din Hizmetinde Rehberlik, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2059, Ed.: Mehmet Emin Ay, Eskişehir, 2013.
- DOĞAN, Tahsin, *Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerine Rehber*, Seçkin Yay., Ankara, 2003.
- DÖKMEN, Üstün, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, Sistem Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, 1996.

- Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Ali Rıza, *Etkili ve Verimli-Nitelikli-Eğitim*, Anı Yay., Ankara, 2005.
- ERDEN, Münire, Nurettin Fidan, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, İstanbul, 1998.
- ERGİN, Akif – CENNET, Birol, *Eğitimde İletişim*, Anı Yayınları, Ankara, 2000.
- ER-RAZÎ, Fahrudin, 'Tefsiri Kebir Mefatihü'l Gayb', Tercüme: Suat Yıldırım, Lutfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akça Yayınları, Ankara, 1992.
- ERTÜRK, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara, 1997.
- GÖKÇE, Birsen, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş yayınları, Ankara, 1982.
- GÖRMEZ, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara, 2000.
- GÜNEŞ, Yusuf, *Peygamber Ölçülerinde İletişim Ahlakı*, Işık Yayınları, İstanbul, 2012
- GÜMRÜKÇÜOĞLU, Süleyman, "Kur'an'da İletişim Dili", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2011.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara, 1975.
- İlmihal 1, İman ve İbadetler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012.
- KANDEMİR, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an'da İletişim Psikolojisi*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim ve İletişim*, Nursan Yayınları, İstanbul, 2000.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Psikolojik Kur'an Terimleri Atlası*, Huzur Matbaası, Malatya, 2009

KAYA, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî tutum*, Etüt Yayınları, Samsun, 1998.

KAYAALP, İsa, *Eğitimde İletişim Dili*, Bilge Sanat Yay., İstanbul, 2002.

KEYİFLİ, Şükrü, *Eğitim ve Din Eğitimi*, Çukurova Üniversitesi Fakültesi Dergisi.

KOÇ, Ahmet, *Kur'an'da İnsan ve Hz. Peygamber*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.

———, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2016.

Komisyon, “Kur'an Yolu”, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2007.

KÖYLÜ, Mustafa, *Psiko Sosyal Açıdan Dini İletişim*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015.

Mevdudî, *Ebu'l-A'la Tefhimu'l Kur'an*, İnsan Yayınları, C: 1.

MUTLU, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ayraç Yayınları, Ankara, 1995.

OKUMUŞLAR, Muhittin, Fatih Genç, “Din Eğitiminin Bilimselleşmesi”, *Din Eğitimi El Kitabı*, Editör: Recai Doğan, Remziye Ege, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012.

OSKAY, Ünsal, *İletişimin ABC'si*, İstanbul 1999.

ÖNKAL, Ahmet, *Resulullah'ın İslama Davet Metodu*, Hayre Hizmet Vakfı Yayınları, Konya, 1981.

- SABUNCUOĞLU, Zeyyat ve Murat GÜRÜŞ, *Örgütlerde İletişim*, Arken Yay., İstanbul, 2008.
- SUYUTİ, Câmi'ü's-Sağır Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi, Çev. İsmail Mutlu, Şaban Döğen ve Abdulaziz Hatip. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, Ocak 1996.
- ŞAN, Sait, "Din ve Eğitim", *Diyanet Aylık Dergi*, Eylül, 2001.
- ŞANVER, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞENTÜRK, Habil, "İslami Hayatın Psikolojik Temelleri", İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- TOKTAMIŞOĞLU, Murat, *İnsan Tanıma Kılavuzu*, Ankara, 2004.
- TURHAN, Abdullah, "Kur'an'da Yönetim Kavram ve İlkeleri", Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.
- TUTAR, Hasan ve M. Kemal Yılmaz, *Genel İletişim*, Seçkin Yay., Ankara, 2005.
- TÜRKMEN, Ali, *İslam İletişim Hukuku*, Samsun, 1996.
- TÜRKMEN, İsmail, *Yöneticiler İçin Etkin İletişim Modeli*, M.P.M. Yayınları, Ankara, 2000.
- TÜRKOĞLU Adil vd., *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*, Mikro Yay., 2. Baskı, Ankara, 2002.
- YAZIR, ELMALILI HAMDİ, *Hak Dini Kur'an Dili*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2008.
- YILMAZ, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 2003.
- ZILLIOĞLU, Merih, *İletişim Nedir?*, Cem Yayınları, İstanbul, 2007.
- ZORLU, Cem, "Tebliğde Öncelik ve Tedricilik" adlı yazıdan, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi.